DAVID AND SYLVIA STEINER YIZKOR BOOK COLLECTION

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 00738

Novoselytsia Memorial Book

Yalḳuṭ ʾayarat ha-teʿomim, Novoselitsah

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY – NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
YIZKOR BOOK PROJECT

NEW YORK, NEW YORK AND AMHERST, MASSACHUSETTS

MAJOR FUNDING FOR THE
YIZKOR BOOK PROJECT WAS PROVIDED BY:
Harry and Lillian Freedman Fund
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
David and Barbara Margulies
The Nash Family Foundation
Harris Rosen
David and Sylvia Steiner
Ruth Taubman

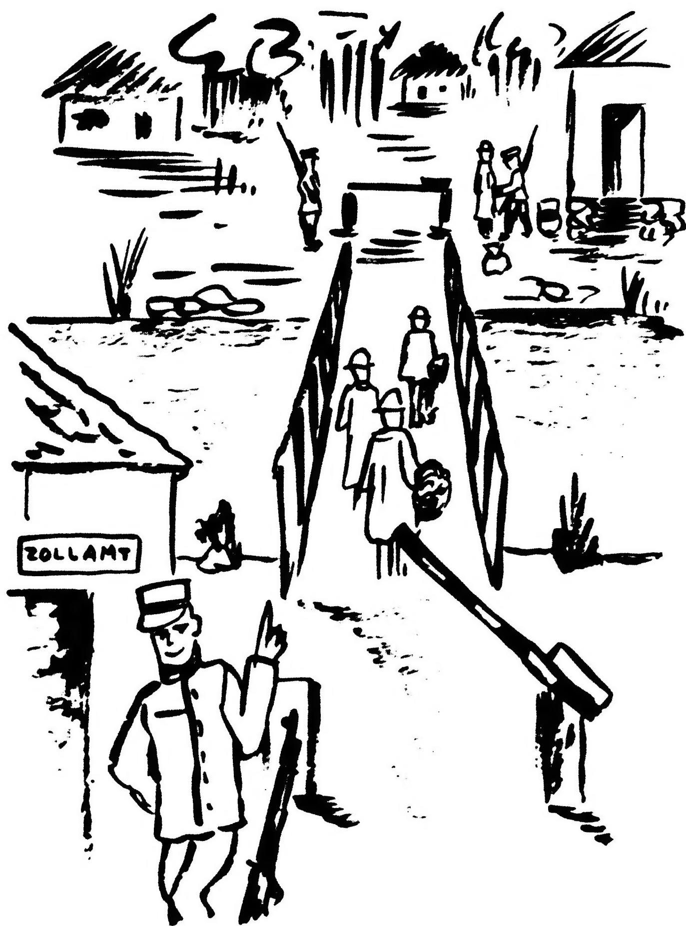
Original publication data

AUTHOR	Picker, Josef, 1897-1968.
TITLE	Yalḳuṭ ʼayarat ha-teʻomim, Novoselitsah : pirḳe zikhronot ṿe-hiṿui / Y. Kafri.
IMPRINT	140 p. : ill., facsims., ports. ; 22 cm.
SUBJECT	Jews -- Ukraine -- Novoselytsia (Chernivetska oblast) Novoselytsia (Chernivetska oblast, Ukraine) -- Ethnic relations. Holocaust, Jewish (1939-1945) -- Ukraine -- Novoselytsia (Chernivetska oblast)

THIS BOOK MEETS A.N.S.I. STANDARDS FOR
PAPER PERMANENCE AND LIBRARY BINDING.

PRINTED IN THE U.S.A.

ילקוט - נובוסליצה

הגבול בין שתי העיירות

י. כפרי

ילקוט עיירת התאומים
נובוסליצה

פרקי זכרונות והווי

הוצאת „שמיר" • ט"ו בשבט תשכ"ג

דפוס קואופרטיבי „אחדות" בע"מ, תל־אביב

לזכרה של

ה ד ס ה

הרעיה והידידה

אל הקורא

רצה הגורל, שיוצאי נובוסליצה איוו להשתכן במושבתנו רמת השרון, במושבה זו אשר עוד קודם לכן בשנת 1928/29 התישבו בה שני יוספים יוצאי אותה העיירה.

אפשר לתאר שהופעה זו עוררה בהם הד חזק, והעלתה זכרונות מהעבר הרחוק, ביחוד אחרי שהצליחו לדובב ניצולים אחדים ולהשיג מפיהם פרטים ותיאורים מקורות העיירה מאז עזבו אותה. וכיון שלצורך עבודה אחרת מאותה תקופה נרשמו כבר כמה פרקי היסטוריה ממילא נטווה החוט הלאה ויצא הילקוט הזה אשר לפניכם.

מטרת הילקוט הזה היא: לתת תיאור מתולדות העיירה הנשכחת, ולהקים לה זכרון לדור יבוא. עלי להדגיש, שלא מטעם איזה מוסד או בני העיירה, אלא ביוזמתי אני באתי להעלות כאן זכרונות, דמויות, וחוויות מתקופה קדומה זו, איני מתיימר לחשוב שעבודה זו ממצה את הנושא.

ברצוני לשוות לעבודה זו אוטנטיות על ידי צילומים, ומסמכים הקשורים לנושאים, והריני מוסר את הדברים כפי שנשמרו בזכרותי.

סבורני כי בזה מלאתי שליחות עליונה להקמת „יד־ושם" לקהילה חשובה זו שנכרתה חלקה, האוסטרית, עוד במלחמת עולם ראשונה, ואילו תאומתה — הרוסית נכחדה במלחמת העולם השניה.

המלקט

תשרי, תשכ"ג

נובוסליצה האוסטרית

במאות הקודמות היתה חלק מ מ ו ל ד ב ה, תחת שלטון טורקיה. היא שוכנת בדרום מזרח אירופה, במדרון הצפוני מזרחי של הרי הקרפטים, על נהר הפרוט, המוביל את מימיו ומשתפך לים השחור.

עד למלחמת העולם הראשונה היא השתייכה לאוסטריה ההבס־בורגית, אז נכבשה על ידי רוסיה וצורפה לביסרביה. בשנת 1918 (בנובמבר) פלשו הרומנים והחזיקו בה עד 1939. באותה שנה שוב תפסו אותה הרוסים.

ב־22 לאפריל 1941 עם ההתקפה הגרמנית על ברית המועצות חזרו הרומנים בעזרת גרמניה והשתלטו עליה. בשנת 1945 סופחה סופית לאוקראינה.

עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה היא נהרסה עד היסוד, ונבנתה רק בחלקה על יד הגבול הקודם. כיום כמעט שאין בה יהודים.

בדבר גודל האוכלוסיה בנובוסליצה הרוסית לפני השואה — יש הערכות שונות, והן נעות בין חמשת אלפים עד עשרת אלפים, נפש.

כיום נמצאות בה רק כמה מאות. בארץ מעריכים מספרם בין 700/600.

ריכוז של כמה מאות מהם נמצאות בפירו לימה.

בעל האחוזה הראשון אצלנו היה ה ב ר ו ן האוסטרי ד״ר ז ו ס ט.

כעבור זמן הוא מכר אותה לשני יהודים האחים קרויז. לבסוף היא נמכרה לאציל רומני בשם פ ו ן פ ל נ ד ר י ן.

ה ע ר ו ת:

א. כל החומר אודות העיירה התאומה עד כיבושה בנובמבר 1918 על ידי הרומנים, שאובה מן הזכרון, וכמו כן מן הארכיון הפרטי של המלקס, ואילו החומר שלאחר כך נאסף ונרשם מפי יוצאי נובר סליצה, תודתי נתונה להם על כך.

ב. הרישומים בגוף הספר, פרט להארמון של האדמו״ר מבויאן הם מעשי ידיו של הצייר פרידלר ב. מהרצליה.

ג. עלייתו של הנער אורי פלדמן מנוב. הרוסית ארצה, וכניסתו לגימנסיה הרצליה (לפני מלחמת העולם הראשונה) עשתה רושם רב

עלינו. הנוער שלנו עקב אחריו ומכתביו הוקראו בכל פגישה. בעקבותיו התכונן אחד מחברינו, חיים ברטשניידר לעלות ולהיכנס אף הוא לגימנסיה, אלא שבינתיים פרצה המלחמה.

ד. בין הרבנים מהצד הרוסי היה אחד בשם הרב פסח או פסי, הוא היה מאוד פופולרי אצלנו הודות למעלותיו ותכונותיו התרומיות, הוא היה מידידיו של אבא ז״ל. נכדו, מרדכי וינברג ע״ה, היה נמנה בין ראשוני המתיישבים במושבתנו.

התמונה המשפחתית היא משנת 1902 וצולמה בחוות הברון זוטו.

האגרת של האדמו״רים מפרמישלן, מקורו וזמנו בהתחרות על שכירות בית המרזח מצד יריב שימו לב לברכה; כי הערלים ירבו לשתות יי״ש.

הגלויה המצוירת היא: הארמון של האדמו״ר מבויאן; היא נשלחה אלי על ידי ידיד; אהרון דורף אשר עבד אצל הגבאי ר׳ ישראל מרגלית הסנדק שלי בתור מנהל חשבונות. 22 למרס 1914 מסיפר בה על דבר מגיפת טיפוס הבהרות שהשתוללה באותו אביב בבויאן. לשם ריסונה היה צורך להקים בי״ח נייד ולאשפז המוני נפגעים. בתיהם נסגרו לכמה שבועות ורוססו לפני החזרתם. מקרי מוות לא היו. בעיירתנו עברה המגפה ביתר קלות.

חתונת הפאר בין שני נכדי האדמו״ר ר׳ יצחק פרידמן מבויאן, רבי נחום ורבי ישראל התקיימה ביום ר בהעלותך (עש״ק ח״י סיון תרע״ד) ונמשכה שבועיים. היו נוכחים בה אלפי אורחים וצופים. מצורפת כתבה של העתון; אללגעמינע צ׳רנוביצר צייטונג.

צילום של קבוצת הכשרה חלוצית, בה מופיעים שני היוספים מנוב. בצירוף מספר חלוצים ממזרח גליציה סטניסלוב. היא התכשרה לעליה במשך שנתיים בחווה עצמאית בקירלינג על יד וינה ועלתה בשנת 1921 ארצה.

שרידי המשפחה של המלקט נפגשים אחרי פרידה של 30 שנה. וקבצנו יחד ב־1950.

כידוע היו האדמו״רים גם האמרכלים על הכוללים. הם היו האחראים על ריכוז כספי הקופות בגולה ועל חלוקתם בארץ הקדושה בין העניים.

לימים פרץ ריב חריף בין צדיקי הדור, בין וישניץ וקוסוב בדבר צורת החלוקה, והיה צורך בהתערבותו של הרב מלבוב. ניתן כאן העתק מפסה״ד שלו.

סטטיסטיקה

לפי הלוח של האוניון בווינה משנת 1916/1913 תרע"ו. מנה הישוב היהודי בנובוסליצה קרוב ל־1600 נפש, מהם שלמו מסי הקהילה 150 חברים. הכנסות היו 5.500 קרונות ואילו הוצאות 3.000 קרונות. מועצת הקהילה היתה מורכבת כדלקמן: — יו"ר שמעון בלטוך, סגנו מרכוס מ. חברים; משה ברבש, פסח מיילין, אבנר ג. פויערשטיין ועוד. הרב גוטסמן. השוחט, שמעון אפרתי (מקודם שמואל דוד). שלושה בתי כנסת: בית המדרש הישן בו התפלל הרב וכמה זקנים. כולם אדוקים. השמש מנדל. והחדש — בנין נהדר גדול מידות ומפואר על יד הישן בשכנות ובו התפללו במעורב חסידי בויאן, סדגורה. והדייטשען בימי יארציים וימים נוראים. הוא הכיל כמה וכמה מקומות ישיבה. בו גם ספריה עשירה יותר מאלף ספרי קודש ומחקר מימי הביניים (ספרד). בו התקיימו חתונות וברית מילה, למיניהם, והילולות לזכר ימי פטירה של צדיקים, השמש מטוס, ובנו זיידה. (היו גם מלמדי דרדקי בתוך פלוש בית התפילה של חורף) בית מרחץ להזעה ומקווה. בית כנסת שלישי לא גדול שימש לבעלי מלאכה חייטים סנדלרים עגלונים נגרים מכסי גגות סבלים וחברה הכנסת כלה, ביקור חולים, מנחם אבלים. מתן בסתר תיקון ספרים (ועדה לרכישת ספרים על פי רוב מבעלי היארצייטן). עם בנין שכונה חדשה על יד תחנת הרכבת הקימו בה ביכ"נ שבקושי הגיע למנין אחד.

מלבד זה היה קיים המועדון של איגוד הסוחרים והמתווכים משני עברי הגבול. שני בתי מלון, דואר מרכזי על יד הרכבת, וסניף לו במרכז העיירה. שני רופאים פרטיים. בית ספר ממשלתי של חובה לכלל התושבים יהודים ונוצרים. השפה הרשמית גרמנית, משניות רותנית ורומנית. בית ספר פרטי מוסמך המורה מורגנשטרן ובו בקרו אלה שמטעמי דת נמנעו מלבקר בבי"ס הממשלתי. איגוד של הנוער הציוני. בי"ס פרטי עברי בן כמה כיתות. המורה משה אהרון. בי"ס עברי ציוני תחת הנהלתו של סטודנט עריק מהצבא הרוסי ויסטוב, והעוזרת טובה פ—ר. גן ילדים ציוני ובו המורה קריפמן מהעבר השני של הגבול. ספריה ע"ש פרץ ביודיש. שלושה בנקים: הוינר בנק־פעריין, היפוטיקן בנק ובנק פרטי של ראש העיר מרכוס.

קוסטקיקורבו היה השוטר היחידי בעיירה ושימש גם כמדליק הלוכסים ברחובות. כבית סוהר שימש מרתף של השלטון המקומי. מכבי אש מתנדבים היו כולם יהודים.

בתי מרזח בשביל האכרים שניים בתוך הישוב היהודי. בית

קפה אחד בתוך הבנין של המלון. בתי קברות נפרדים ליהודים ונוצרים מחוץ לעיר אחרי תחנת הרכבת. לפקידי המכס והרכבת היתה שכונה מיוחדת. כולם לא יהודים. הגנדרמריה של המחוז היתה פוקדת לעתים קרובות את העיירה. השלטון המקומי ה„געמיינדע" היה נבחר אחד לשלוש שנים, הבירגרמייסטר היושב ראש היה מקודם איכר רומני בשם קוסי, בור שלא ידע צורת אות, עצם הנהלת הענינים היתה בידי הסגן היהודי — אחר כך נהפכו היוצרות והסגן העשיר מרכוס מנהל בנק פרטי נבחר לבירגרמייסטר, ולסגן האיכר קוסי.

רכבת היתה יוצאת שלוש פעמים ביום ונוסעת עד לצרנוביץ. בדרך היו כמה תחנות: גוגולינה, בויאן, מהלה, סדגורה. כרכרות רתומות לסוס אחד היו מקשרות את המרכז עם התחנה. (כחמשה ק"מ).

נהר הפרוט שעבר על יד הכפר — כשעה הליכה מן המרכז — שימש מקום משיכה לרחיצה ולשחיה להמוני נוער ואף למבוגרים במשך חודשי הקיץ. מקרי טביעה לא חסרו, אולם מעטים באופן יחסי. כמקום טיול לתושבים בשבתות ובעיתות חופש שימש הקוטרמץ, — הוא האיזור בין ההר והשפלה. הוא נמשך לאורך פלג הנחל הרדוד רקיטנה שחצה בין שני עברי הגבול מצד אחד, ואילו מצד שני נמצאו גני עצי הפרי והשדות של אכרי הכפר. ממקום טיול זה אפשר היה להשקיף ולראות את הנעשה בעיירה התאומה ובבתים וברחובותיה. משמר מזוין הסתובב לכל האורך, ולא פעם קרה כי כאשר התרחק המשמר קפץ אחד בעל אומץ עבר את הנחל והתערב בין קהל המטיילים.

פעם אפילו נערכה — בהסכמת השלטונות — חתונה בטיילת, ממש על הגבול הואיל והמחותנים מעבר הרוסי לא קבלו רשיון להיכנס לעיירה.

התהוות ישוב יהודי
בעיירת התאומים נובוסליצה

עיר מצערה שבבוקובינה עד למלחמת העולם הראשונה שרוייה היתה בתחום גיאוגרפי, שהוא משולש, בחינת טריז לסימון הגבול בין מדינותיהן של שלוש מעצמות גדולות ואדירות עד פרוץ מלחמת העולם הראשונה: אוסטריה, המדינה שבקרבה נכללה בוקובינה, רוסיה ורומניה. מקום זה, כפק כפר ספק עיירה. חצה אותו הנהר פרוט, ששימש גבול טבעי בינינו לבין רומניה. ואילו פלג אחר, קטן ביותר, (רקיטנה) שבנקל ניתן לחצותו בלא להרטיב הברכיים, היה הגבול בינינו לבין רוסיה, כלומר: בסרביה. למעשה היתה זו עיירה אחת, אף שהגבולות חצוה ופילגוה בין בוקובינה ורוסיה.

נובוסליצה — פירושה: כפר חדש, לאמור מקום חדש באופן יחסי וביחוד היה צעיר בה הישוב היהודי. מעט הפרטים שיכולתי להעלות מפי זקני המקום ואף אלה הן ידיעות מפי השמועה בלבד. בשנות השמונים למאה הי״ט החלו יהודים להתלקט לכאן. תחילה באו בודדים ואחריהם במספר גדול יותר — כל אלה ממחוזות אוסטריה שבאירופה המזרחית. כל אלה פיתחו עסקים וקשרי מסחר עם תושבי העיירה שבעבר הרוסי. כל האדמה, מלבד איזור שפך הנהר פרוט, היה שייך לבארון אחד בשם ד״ר זוטו. בארון זה הקים שכונת מגורים לכל ארכו של הרחוב, הגובל עם בית המכס האוסטרי. שכונה זו הקים לשני צידי הרחוב ורק דרך עפר הבדילה בין הבתים. היו אלה דירות מגורים צפופות ודבוקות אחת לשניה וללא כל חייץ בין אחת לרעותה. לצד החזית היו חנויות ובעורף היו חדרי המגורים. ככר רחבת ידיים בתוך השכונה שימשה כשוק, שאליו הביאו האכרים בימות השוק תוצרת משקיהם, גניהם ובעלי חיים ועוף למיניהם. באמצע הככר היתה באר מים חיים, שסיפקה מים לתושבים.

באחד הימים פרצה דליקה, שאכלה בשלימות את כל הרחוב — וסייעה לשריפה „יסודית" זו צפיפות הבנייה. אין צורך לומר שכל הבתים היו מעץ. שכר הדירה שגבה הבארון מהתושבים היה גבוה למדי, שכן הוא נע בין עשרה לחמשה עשר גולדן לחודש, לאמור, שליש הנצרך לקיומה של משפחה. משפרץ סכסוך מכס בין אוסטריה לרוסיה והמסחר שותק לזמן רב היו התושבים היהודים הקרבנות הראשונים, שמטה לחמם נשבר. ולפי שסכומי שכר הדירה היו מצטברים עקב כך

לשיעורים גדולים וניכרים, היו הרבה תושבים עורקים באישון לילה למען להיפטר מתשלום החובות.

עם חידוש קשרי המסחר בין שתי המדינות החליטו אבות העיירה ליטול את היזמה בידיהם. אלה רכשו אדמה מאת הבארון בעל האחוזה והקימו שכונות הדורות של וילות ובתים עם חצרות ללא הצפיפות הקודמת. ליד הבתים החלו לפרוח גינות נוי, ששיוו עטרת ירק לעיירה. לאחר מכן נסללו כבישים והוקמו מוסדות ציבור: בתי ספר, בנקים, בתי מלון, דואר, בתי כנסת ולהבדיל בית מרחץ להזעה ומקוה. בדרך זו קיבל המקום בהדרגה צורה של קהילה יהודית מתוקנת, הדואגת לסיפוק צרכי המקום המגוונים. תמיד כיהן יהודי כראש העיירה ואילו לשם שויון היתה נמסרת הסגנות לאחד האכרים, שלרוב לא ידע קרוא וכתוב.

העיירה התפתחה איפוא עד פרוץ מלחמת העולם הראשונה לישוב, בעיקר יהודי, פורח ומשגשג (עד פרוץ מלחמת העולם הראשונה היו בה 250 בתי אב יהודים ושלוש מאות לא יהודים). איגוד הסוחרים הקים בנין לתפארת ומועדון, שבו היו נפגשים הסוחרים והמתווכים משני עברי הגבול ומחליפים אינפורמציה, מסיימים עיסוקים וכו׳. במועדון היו מצויים כמעט כל העתונים שיצאו והופיעו באוסטריה וגרמניה וכן: חדר טלפון, חדר ישיבות, תיבת דואר לכל חבר המועדון וליד הכניסה היה ניצב תמיד שוער במדים. באולם זה של המועדון היו נערכים נשפים, חתונות, כינוסי הציונים, הנוער ועוד. שוטר יחידי היה משליט מרותו על המקום ומרתף אפל שבבית המועצה שימש בית סוהר לפושעים מכל הסוגים.

החוזה של בעל האחוזה ד״ר זוטו

בזכרון הילדות נשמר זכרון חוותו הגדולה של בעל האחוזה ד״ר זוטו, ששכנה בירכתי העיירה, אז כמעט כפר. כן היתה בה טירה גדולה, מוקפת גינה מטופחת להפליא של עצי נוי, פרחים, שיחים. שבילים מרופדים צדפים היו חוצים את הגן ופה ושם היו מזרקות מים. למותר להוסיף שהיה כאן גם גן רב ממדים של עצי פרי מכל המינים. שטח הגן היה מגודר בלוחות וכלונסאות בגובה של שני מטר, לשם מניעת חדירתם של אורחים בלתי רצויים. ואם מעט לך הגדר הרי לך גם שומר עם כלב המטיל חיתתו עד למרחוק. ואף על פי כן לא הרתיעו כל אותם המאמצים אותנו הילדים, שכן גדול היה פיתויים של הפירות למיניהם שקרצו ורמזו לנו להתקרב וליהנות מטעמם הערב. משום כך היינו בסתר מתקרבים לגדר, מפרקים חלק מאיזה

בעל האחוזה הברון ד״ר זוטו

לוח קרשים ובעזרת מקל בעל ידית מושכים וגוררים החוצה פירות חמדה שחשקנו. ויש להודות שהפירות נענו לנו ללא כל „בעיות״ והיו נושרים בשפע לכל מגע קל של „מכשירנו״.

חצר המשק תפסה כמה עשרות דונמים ובו רפתות, לולים, דירים שונים למכביר וכן מבנים מרובים לעובדים. סוכן יהודי היה ממונה על תוצרת המשק (גבינה, חמאה, ביצים וכיו״ב), שהיה מעבירה לעיירה ולכל הסביבה הקרובה. הקונים היו בעיקר יהודים, שכן האוכלוסיה האחרת הלא יהודית היתה אף היא ברובה בעלת משקים חקלאיים זעירים. אף מנהלו הכללי של המשק יהודי היה, אגרונום לפי הכשרתו. ל„איקונום״ זה הוקצתה דירה נוחה ומרווחה בתוך המשק. ולפי שבעל האחוזה, „הפריץ״ היה תמיד מחוץ למקום ומבלה זמנו בהוללות ובבזבוז הכנסותיו, היה ה„איקונום״ האחראי לניהול המשק.

היהודים מילאו בכלל תפקיד נכבד באחוזות אלה של לא יהודים בסביבה, אם כחוכרי האחוזות או מנהליהן ואם כחוכרי בתי המרזח נחלתם של בעלי האחוזה. אף אבי ז״ל היה חוכר במשך שנים רבות בית מרזח בכפר רבנה, צפונית לבירת בוקובינה טשרנוביץ. קיומו היה בכבוד, עד לאותו יום מר ונמהר, שבו הופיע יהודי אחר, שחתר

תחתיו. „הפריץ" שכיבד את אבי לרגל יושרו לא יכול היה לעמוד בפני הפיתוי של שכר גבוה יותר בעד בית המרזח והוציא מידי אבי את פרנסתו ומסר אותו לידי היהודי האחר המתחרה, שהוסיף סכום ניכר על דמי החכירה. לא הועילו גם טרוניות האכרים שחיבבו את אבי על הליכותיו המתוקנות אתם. ומשנשבר מטה לחמו של אבי נאלץ לנטוש את המקום ולחפש מקור קיומו במקום אחר. וכך הגיע הוא לנובוסליצה ותקע כאן את מקום מושבו.

וכיון שלא היו דירות פנויות בנובוסליצה התישבה משפחתנו בכפר הסמוך בויאן, מקום שנתפרסם בשל שושלת חסידית ואדמו"רית. היה זה מרחק שעה של נסיעה בעגלה. בכל יום ראשון בשבוע היה אבי יוצא לנובוסליצה, דר אצל בן דוד שהקדים להגיע לכאן ולתקוע יתד. כל השבוע עסק במשא ומתן ובמסחר וביום ששי אחר הצהרים היה חוזר לשבות בחיק משפחתו, המטופלת בששה ילדים.

באותה תקופה של חיי נדודים ושינוי ערכים התחשק לו לילד השביעי — הבן זקונים לצאת לאוויר העולם. היה זה בסוף המאה השמונה עשרה 1897, בדיוק שמונה ימים לפני חג הפסח כשהכנות לקראת החג היו בעיצומן. ובאותו כפר ערלים שכמעט יהודים לא היו בנמצא. אבא ז"ל לא חזר כבר כל אותו השבוע וטיפל ביולדת ובהכנות לקראת ברית מילה. מאורע זה הוחג בחצרו של הרבי האדמו"ר מבויאן. בערב פסח, ובעיצום ההכנות ל„סדר", תוך הטירדות של אפיית מצה שמורה ואמירת הלל בנוסח חסידים התפנה האדמו"ר רבי יצחק בן בנו של הריזינאי, כדי לשמש סנדק שלי. הגבאי שלו ר' ישראל מרגלית מילא תפקיד של מוהל. ומכיון שכך עלה לי, מפולגים היו באותו מעמד בדעות על גורלי בעתיד. אלה אמרו שודאי חסיד ירא שמים מופלג אהיה ואילו דודי, חובב ציון בחשאי, ניבא לי הואיל ושנת לידתי היא שנת קונגרס, אהיה בודאי ציוני גדול, ואולי גם אמנה בבוני הישוב — ובכך תעמוד לי זכות הסבא הטמון בצפת עיר הקדושה.

קיר"ה לעומת פוניה

בולט ביותר היה השוני הרב בין שני חלקי העיירה שבבוקובינה מזה וברוסיה מזה. מצדנו, היינו אוסטריה בוקובינה, היו כבישים סלולים, נקיון, בתים נאים ואפילו הדורים, עצים מצלים וכל כיוצא אלה הדברים, המרבים נוי והדר. ואילו מעבר לגבול שבתחומה של רוסיה: ככרות גדושות בוץ ורפש, מים עומדים בפינות רבות ושונות, ביצות מבאישות בחורף ואבק משופע בקיץ, מדרכות עץ, שכל רגל

צועדת מועדת בהליכה עליהן, בתי עץ נמוכים, עלובים וצפופים, דרכים של עפר, תעלות עמוקות, — דברים שיש בהם משום כיעור.

שני חלקי העיירה חיו והתפרנסו זה מזה, אם בסתר ואם בגלוי. לתושבי המקום הוענקו תעודות המזכות את בעליהן לעבור את הגבול ברשות. וכך היו הולכים ועוברים יום יום מהכא להתם ומהתם להכא — אבל רק בשעות שבין תשע בבוקר לבין שבע בערב.

אפשר היה גם להוביל בשני הכיוונים מצרכים שונים בכמות בלתי מוגבלת. מהתם להכא הוכנסו: תה, טבק, סיגריות, פירות, ירקות עופות, לחם ועוד, ומהכא להתם: גלנטריה, דברי הלבשה, מטפחות ועוד. בתחנת המכס היה כל עובר ושב נשאל למטענו ונבדק על ידי בדיקה בכיסיו ובחיקו. כל שנתפס בעבירה על המותר היה משלם קנס למכס. אזרחים מוכרים על ידי פקידי המכס לא היו נבדקים כלל. בסמוך לגבול ולארכו היו רחובות משופעי חנויות גלנטריה וקונפקציה. לכאן היו סרים קונים מרוסיה שמעבר לגבול, בוחרים את הרצוי והנצרך להם, ומזמינים לבתיהם את שבחרו לעצמם. הרבה נשים צעירות מצאו את קיומן במעשי הברחת הסחורות הללו על גופן במחיר של 10—20 קופיקות לחתיכה. אלה חוצות היו את הגבול חמש שש פעמים במשך היום. ובכדי ששטן המכס לא יקטרג, היו הן מעניקות „מתנת יד" לפקידי המכס הרוסיים.

ה ש ו ק

על פני שטח נרחב במרכז העיירה הרוסית, השתרע השוק. טורים טורים של מבנים מעץ, ללא משטר וסדר, מיני צריפונים ודוכנים דמויי ארגזים בגודל של 2—2½ ובקומת איש. בחזית נפתח חצי קיר לכל ארכו והורד כשהוא נשען על כרעים. אותו קיר שימש כמשטח לכל מיני מרכולת ותוצרת שהציגו לראווה לקהל הלקוחות. בעל הדוכן עמד והכריז בקולי קולות על הטיב של מרכולתו או ששלח נערים למשוך אליו לקוחות.

לא חסרו כמובן תקלות מוזרות. בין הלקוחות השתרבבו והופיעו באין רואים אורחים נכבדים. היו אלה תיש הקהל וחבר עזים שמטעמי „פטר רחם" התהלכו להם חפשי בחוצותיה של העיירה, בבחינת הפקר. אלה הפילו את המשענות מתחת למשטח, הכול התדרדר מטה. אז תפסו מכל הבא לפה מטעמים נעימים לחיכם: לחם טרי, מיני פירות. מיד פרצה מהומה בהלה, ריצה דחופה, צעקה, רעש, תגרות בין הנפגע לבין בעלי העזים. והקהל ברובו ביחוד הילדים עמד מן הצד צוהל וצוחק, שמח לאיד כאילו.

התרנגול האדום

הופעה רגילה היתה זאת; מזמן לזמן פקדו דליקות בעיקר את השוק הצפוף ומגובב מבני עץ. ביחוד קרה זה בלילות ששי אם משום שהשאירו סירי גחלים שהמוכרות היו משתמשים להתחמם בימי כפור וקרה, או היו אלה מעשי ידיהם של היריבים הנוצרים.

בן רגע התפשטה האש והקיפה את כל הככר על קרבה וכרעיה והכל היה לערמת אפר.

בילוי בבית הטה על יד המיחם, 1913

בית התה

תושבי נובוסליצה הרוסית לא היו עשירים מופלגים. עיסוקם היה דומה בכלל כמו לאלה של יתר ישובי היהודים באיזור. פרט לזה שמהיותה עיירת ספר הרי מספר גדול מהם מצא את קיומו ממסחר הטרנזיט שנתן קיום הוגן לעוסקים בו.

מלבדם השתייכו רוב התושבים על המעמד הבינוני. היו ביניהם חוכרי גנים של עצי פרי אצל ה„פריצים" בעלי האחוזות בסביבה, היו חנוונים, עוזרים (פריקאטשניקים) בעלי מלאכה זעירים, פקידים במוסדות כלי קודש, חלפנים (מחליפי מטבעות), סבלים, מבריחי גלנטריה וקונפקציה לפנים המדינה (אחרי הגיעם מעבר לגבול) בטלנים אוכלי ימים אצל חמיהם ומבלים רוב זמנם בנסיעות לרבי. וסתם מחוסרי פרנסה אשר קיומם תלוי בנס. אלה האחרונים היו מטרידים תדיר את הרבי בבקשת עצה וישועה, הרבי הרהר ולבסוף פלט: ולמה לא תפתח לך בית־תה. תנסה אם כן ואלהים יהיה בעזרך.

ובכן עובד זה מה טיבו?

לעסק ממין זה לא דרושה הכשרה מקצועית, לא דרוש רשיון ממשלתי, עירוני אף לא הון חוזר גדול. אם בעל דירה אתה הפונה לרחוב, ובדירה מסדרון או מרפסת הרי מובטחת לך הצלחה.

על היוזם לרכוש לו רק מיחם או קומקום בעל ממדים של 40—50 ליטר מים הרי הוא מרתיחו ודואג לכך שהמים יהיו רתוחים כל שעות היום לעת מצוא. מאידך בן העיירה המתעורר עם שחר ואץ לעיסוקו פטור מדאגתו להכין תה לעצמו, הוא פשוט שולח את ילדו לבית התה הקרובה עם קומקום המכיל 8—10 כוסות מים, ובמחיר של חצי או קופיקה שלמה מקבל קומקום מים רותחין. אביו נוטל ממנו, מוזג לעצמו ולבני משפחתו, מוסיף תה חלוט מקומקום קטן שנזרק לתוכו קמצוץ של עלי תה, מתיישב על יד השולחן וגומא כוס אחרי כוס כשגביש סוכר קשה מתחת ללשונו המספיק ל־2—3 כוסות.

אם נזדמנו לך אורחים ומתקשה לכבדם בבית, הנך מזמינם לבית התה ובעליה מעמיד לפניך על השולחן מ י ח ם מבריק מניקל או מנחושת „תוצרת טוללה" — המכיל מספר כוסות ואתה מוזג לך ישר מן הברז, מכבד את אורחיך, קודם במים הרותחין, אח"כ אתה נוטל מן הקומקום הקטן השוכן כבוד על תותרת מנוקבת מעל המיחם ומוסיף תה חלוט לכוסות. סוכר יוגש לך בקופסה מיוחדת אשר מכיל גבישים נוקשים כצור אינו שביר, ואף אינו נמס בפה אלא אחרי 3—4 כוסות.

וככה אתה יושב לך להנאתך משוחח עם האורחים, ורואה את עולמך בחיים. אם בינתיים התקרר המיחם והגחלים דעכו, מופיע בעל

המיחם, מורידו למטה ובעזרת מגפו שהוא מרכיבו על התותרת הוא מלבה את הגחלים עד לשלהבת לוהטת ומחזירו לשולחן. רוצה אתה פת שחרית בבקשה, כעכים או לחם טרי, ביצה רכה, זנב של דג מלוח, מרקחת פירות והרי לך ארוחת בוקר, וכל זה במחיר של לא יותר מ־5 קופיקות. אין לשכוח שבשרות זה נכללת גם מ ג ב ת למען לנגב את הזיעה האופפת כי הרוסים נוהגים לשתות תה רותח — בין בקיץ ובין בחורף — הצורב כמעט את הלשון.

בצהרים מציע לך אותו בעל עסק, חמיצה חמה בצירוף ממליגה טריה וטעימה. או לביבות קמח בצורת כיסונים ממולאים גבינה או ריבה. ובכן צדק הרבי הקדוש שליט"א, מאן דיהיב חיי, יהיב מזוני. וב"ה יהודים מתפרנסים זה מזה.

מבריחים ועריקים

פעלה אצלנו כנופיה יהודית שעסקה בהברחת סחורה חיה. זו היתה מורכבת מאברכי משי, חסידים הנוסעים ל„רבי" בכדי ליהנות מזיו פניו ולחטוף „שיריים" משולחנו.

„סחורה" מעין זו להברחה לא חסרה מעולם: הרי עריקים מהצבא הרוסי, מהפכנים נמלטים על נפשם וספרות „מסוכנת" באמתחותיהם וכיוצא באלה. העברת אדם עלתה 3—5 רובל. בדרך כלל עברו הברחות אלה בהצלחה וחכורים לי אך מקרים ספורים של כשלונות. המבריח מקבל היה את שכרו רק עם מתן סימן על ידי המוברח, לאחר הגיעו למחוז חפצו, למתווך, שבידו הושלש הכסף.

השלטונות שלנו, האוסטרים, התייחסו למעשי הברחה אלה בסוב־לנות יתירה ובעצימת עיניים. משנתפס בצד שלנו עובר גבול ללא רשות משלם היה קנס לא גדול בעוון הפרת חוק ומשתחרר לאחר שעה קלה, ומן הראוי לציין שבימי הפרעות ברוסיה בראשית המאה (1905) פתחו השלטונות בלילה את הגבול ומתירים ליהודים מבוהלים מהעבר השני לעבור אלינו עד יעבור זעם. באותה תקופה, ימי מלחמת יפן־רוסיה, נתרבו העריקים מהצבא הצארי, שהגיעו בהמוניהם אלינו ולאיזור כולו. הללו נתקבלו באהדה ובחמימות יתירה. שוכנו בבניני ציבור ואף שכרו למענם דירות מיוחדות. נכבדי הקהילה היו מסובבים בבתים ואוספים למענם מיחמים, תה, סוכר, כלי שתיה, שימורים, ולחם וחילקום בין הנמלטים. בשבתות היו אלה מוזמנים לבתים כאורחים לשבת.

חודשים על חודשים היו עושים עריקים אלה אצלנו וכל עיקר עיסוקם: משחקי קלפים, ויכוחים שאינם פוסקים על פוליטיקה ולא

חסרו גם תיגרות. משום כך דאגו לתעסוקה שתוציא את אלה מבטלה שוממה זו. וכך הועסקו בעידור חלקות תפוחי אדמה וכרוב של „הפ־ריק". היה זה מחזה מיוחד במינו לראות כל בוקר ובוקר ומדי ערב בערב שיירת יהודים צועדת, מעדרים על שכמיהם ושירה וזימרה בפיהם. ועדיין מהדהד באוזני שירם: „וואס מיר זענען, זענען מיר — חלוצים זענען מיר". הופעה זו של פועלים יהודים לא היתה שכיחה אצלנו ועל כן עוררה תשומת לב כה מרובה.

התבוסה הגדולה בחזית רוסיה־יפן הביאה בעקבותיה חנינה כללית לעריקים, שעוררה שמחה בין העריקים, שכן ניתנה להם שעת כושר לחזור לבתיהם הנכספים. וכמובן שנתגלו באלה גם גידולי פרא ולא מעטות התקלות שנגרמו על ידיהם. היו שנשאו נשים אצלנו — בלא לגלות שהשאירו בבתיהם נשים וילדים, ונעלמו ביום בהיר אחד בהשאירם אחריהם עגונות מסכנות.

הפרעות מעבר לגבול

באותם ימים סוערים, שהיו ימי פרעות ביהודי רוסיה, הופיעו בנובוסליצה הרוסית כנופיות של „המאה השחורה". היו אלה קצפים, לבושי חולצות אדומות, גברתנים מטילי אימה, מגודלי שערות ארוכים ומהאבנטים הרחבים משתלשלים פגיונות, והבעת פניהם: שוד, רצח, הרס ואונס. בהלה אחזה את תושבי העיר היהודים, הרוב בעיר, וביחוד לאחר שהשלטונות העלימו עין מהתכונה של הפורעים.

בינתיים גברה האימה מיום ליום, שכן לא ניסו אפילו הבריונים להסתיר את כוונתם לרצוח ולשדוד. ביום היו מסתובבים בין החנויות, בוחרים מכל הבא ליד, נוטלים אתם את הסחורה ומתחמקים מלשלם — והכל יודעים את הטעם: ממילא יפול הכל מחר מחרתיים לידיהם. ליום פרעות זה אף מכינים הפורעים חבלים, סכינים, גרזנים וכל שאר כלי משחית למיניהם.

אי שקט בנובוסליצה הרוסית ועל כן הופיעו, לפנות ערב, לפני סגירת הגבול המוני נשים וילדים ועוברים אלינו. כאן נפוצו הם בעיירה ונתקבלו בסבר פנים יפות. כל דירה היתה תפושה בהם. הם ישנו על הרצפה, צפופים ודחוסים. בבוקר נשארו אצלנו רק הילדים ואילו כל השאר חזרו. לילה אחד, משפרצה דליקה בעבר השני הרוסי נפתח הגבול על ידי השלטונות האוסטריים והמוני המונים נהרו אלינו.

ואכן, הפרעות באו סוף סוף, אולם נפסקו באיבם. הפורעים פרצו לבתים והתמונה הידועה חזרה גם כאן: הרס, שוד, נוצות עפות, קולות נפץ וצווחות, בריחה ורדיפה. ברם כאן נסתדרה בעוד מועד הגנה

עצמית וחבריה העומדים בשער הבריחו את הפורעים, שנמלטו עד מהרה, כגבורים אמיתיים, על נפשם. קרבנות בנפש לא היו, אף נתברר לאחר מכן שהדליקות היו מעשי ידיהם של פקידי המכס הרוסיים. לאחר ששדדו את מחסני הטרנזיט (סחורות מעבר) והוריקו אותם עד תום, הציתום למען טשטש עקבות השוד.

תקרית כמעט דיפלומטית

אף אני נתנסיתי בנערותי בנסיון זה של נובוסליצה הרוסית. בן ט"ז נצטיידתי בתעודת מעבר וסרטיפיקט, המזכה את בעליו בתנועה חופשית בין שני עברי הגבול, צעדתי איפוא בגאווה ובהכרת ערך עצמי לקראת המחסום שליד הגבול הרוסי. המשמר הרוסי, כלומר חוחול ענק קידמני בשאלה השיגרתית: „קאקטוי פאמיליה"? השיבותי לו את שם משפחתי בהראותי לו את התעודה שבידי. הוא סיבב את התעודה פנים ואחור (לא ידע קרוא וכתוב) והימהם: „גש לבית המכס"! עשיתי כמצוותו. שם קיבלני הפקיד, שרשם את שמי וחקרני למטרת ביקורי. טענתי לפניו, שאני סטודנט ומגמתי לבקר את חברי, תלמידים כמוני, וכן ברצוני לקנות עתונים עבריים (ובאמת היו שם חיי חברה

Nr. 3990

Grenz-Zertifikat.

Geburtsjahr 1894
Für Josef
Statur mittel
Gesicht oval
Beruf
Haare / Augen schwarz
Gebürtig
Zuständig Nowoselitza
Mund / Nase mäßig
Besondere Kennzeichen —
Wohnhaft:
Dessen eigenhändige Unterschrift
Zweck: Leben mitteleinkauf

Grenzüberschreitung nach Rußland und Rumänien zu Zwecken des täglichen Verkehrs. — Für 28 Tage. (Als Reisedokument nicht verwendbar.)

Vom k. k. Grenzpolizeikommissariat
Österr.-Nowosielitza, am 8/5 1914

סרטיפיקט. תעודת מעבר חדשי לתנועה בין הגבולות

תוססים, הצגות תיאטרון, הרצאות, עתונות בעברית וביידיש ובכל שאר לשונות, מועדונים של כל המפלגות וכו׳). שלחני לפקיד אחר והלה מישש בכל אברי גופי, כשידי מורמות, שמא אני מבריח סחורות אסורות. רק לאחר מכן שיחררני והלכתי העירה. בהשאירי בידו את תעודתי. מתוך חשש שמא יעכבני ברחוב איזה שוטר וישאל לתעודתי רצתי לרב דמתא, חברו של אבי, וסחתי לו על כל הענין. הוא יעצני לגשת מיד לציר אוסטריה היושב בעיר ושונא מובהק של הרוסים.

ניגשתי לציר והתאוננתי לפניו על המקרה, תוך הסברת מטרת ביקורי כאן. הוא התקשר בטלפון עם פקיד בית המכס ואף נזף בו. כשהלה לא ענה באדיבות הראויה נטל כרכרה ונסע יחד אתי לשם. קרא החוצה את הפקיד, גער בו כהלכה, בטענו שלא בדין הטריד נתין אוסטרי הגון ואף יפנה בתלונה על כך לממונים עליו. הפקיד נבהל וביקש סליחה ממני. הודיתי לציר וחזרתי הביתה, שם היו הורי כבר מודאגים ביותר, שכן היתה השעה כבר קרובה לשעת סגירת הגבול. רק לאחר מכן נתחוור לי, שהגורם להתנהגותו זו של אותו פקיד היה בכך שלא תחבתי לידו חצי רובל שלמונים, כפי שהורגל על ידי האחרים.

הפרוט

הנהר פרוט היווה את הגבול בינינו לבין רומניה. הוא זרם במרחק של כמה קילומטרים מעיירתנו. בכדי להגיע אליו היית צריך לרדת לקצווי הכפר ואז נתקלת בזרוע של הנחל שהתפתל לו בנחת ובשקט מהרי הקרפטים ואץ לעבר הגבול, בכדי להתאחד ולהתמזג עם האח הבכור, הנהר הגדול פרוט. את הזרוע עברו מעל גשר עץ, שמדי פעם בפעם היה נעלם באישון לילה. בעברך את הגשר נתגלה לעיניך ולפניך מישור רחב ידיים בכל מלוא העין ברוחב של כמה קילומטרים. זרוע חול וחצץ, שרידי שפך השטפונות התדירים בימי גיאות המים. אם לאחר גשמים עזים ואם בימי הפשרת השלגים. לאחר שבוססת עד לעייפה במשך של שעת הליכה הגעת סוף סוף לתחנת מכס דלה, שבה שכן פקיד עלוב, יחיד בערבה הצחיחה, שכן עובר ושב כאן הוא בבחינת בל ייראה. רק לעתים נראו סוחרים מעטים או מבריחים — ואחרונים התהלכו בשעות שלא היו נראים כל עיקר.

את הנהר הגדול היו עוברים בדוברה ענקית, בעלת ממדים עצומים. היא „בלעה״ לקרבה עגלות על סוסיהן, מטענים ונוסעיהן, דוברות אלה היו פרושות בנהר, כשכבל עבה מתוח בין שני עברי הדוברה והספנים חותרים במשוטים בידיהם האמיצות. הפרוט היה

זורם כאן בעוז ובעוצמה רבה ושימש גם כאמצעי תחבורה להעברת מטעני עצים, הלא הם העצים שגדלו בסביבה זו בשפע רב. צבורים צבורים, כשהם קשורים זה לזה בחבל עבה היו עצים אלה שטים בנהר ועליהם פרושה מעין ביקתה, שבה שכנו מובילי העצים. כאן חיו הם במשך שבועות רבים עדי הגיעם ליעדם.

תעודת המעבר שלנו (הסרטיפיקט) כוחה היה יפה גם למעבר הגבול לרומניה. המסחר עם רומניה היה בקמח מכל המינים (תירס, דגן, חיטה), סוכר — מצרכים שהיו זולים ביותר ברומניה. העיירה הראשונה שנקלעת לתוכה ברומניה היתה הרצה. היתה זו עיירה מלוכלכת, בעלת ביקתות דלות ועלובות, מכוסות ומקורות גגות קש ובתוך החצרות מלאות דירי החזירים שסרחונם פשט עד למרחוק. נתקלת כאן בהמוני ילדים וזקנים תשושים, המתחממים לאור השמש וקרניה, ורובם ככולם עטופים בלואים וקרעים. יהודים היו בה מעטים. הללו החזיקו בתי מרזח או מסעדות וחנויות לממכר מצרכים לאכרים. במסעדות יכולת לסעוד בזול ובפרוטות מעטות. פריטי התפריט היו בדרך כלל: תוצרת חלב בצירוף ממליגה, בשר צלוי מכל הסוגים, פירות העונה — אף אלה בזיל הזול ולביבות ענק בצורת כובע נפוליאון בעל שלוש הקצוות. המצויים כאן לא היו מופתעים משהוגש להם אחרי שהתיישבו ליד השולחן לאכול מחבט גדול שנועד לגרש את העכברושים, שהיו מטיילים להם להנאתם ומתרר־צים ליד השולחן, משל שותפים שווי זכויות הם לסעודה.

מוזרים ומשונים היו בעינינו המטבעות שלהם: הליי, והבאני. אלה היו נקובים וגדולים בהיקפם ביחס למטבע המתכת שלנו. התגרים היו משחילים מטבעות אלה על שרוך ותולים שרשרות מטבעות אלה על הצוואר.

ט ר נ ז י ט

תושביה היהודים של נובוסליצה התקיימו בעיקר על המסחר וביחוד פותח בה מסחר טרנזיט מסועף ביותר, בהיותה שוכנת על גבולות רוסיה ורומניה עד מלחמת העולם הראשונה. אף העובדה שהעיירה היתה מוקפת כפרים לרוב הוסיפה נופך לא מעט לסחר העיירה ולפרנסת תושביה. בימות השוק היו נוהרים לכאן האכרים בהמוניהם, משבירים את תוצרתם מזה וקונים את מצרכיהם בחנויות מזה. יהודי רוסיה יצרו נוסף לכך מקורות פרנסה בכל התחומים מלבד הסחר, כגון: מלאכת צילום, רפואה ועוד. אף פותח כאן ייצוא הפירות ותוצרת הפירות (ריבה היא ה„פובידלר") לרוסיה.

מקום נכבד בכלכלת העיר תפס סחר הטרנזיט. קרונות טעונים תבואות, פירות, ביצים וכן שפע של סחורות אחרות מבסרביה הדשנה היו מגיעים יום יום למחסנים שליד הגבול. הסוחרים והמתווכים היו לוקחים דוגמאות מאלה הסחורות ושולחים אותן לבתי המסחר שבערי אוסטריה וגרמניה, בצירוף ציון המחיר, תוך ציפייה לתשובה ואישור ההזמנה המקווה, היו הסוחרים ממלאים מזוויהם מכל טוב: צימוקים, אגוזים, סוכר, קמח תירס לממליגה ועוד.

שטפונות

העיירה עצמה היתה חצויה ומחולקת לשני אזורים: א — שפלה, שהגיעה עד לנהר פרוט, הוא הנהר שהיה נוהג אחת לכמה שנים, ולעתים קרובות מדי שנה בשנה, „לצאת מגדרו" ולהציף את הישוב. הסובלים הראשונים משטפונות מעין אלה היו האכרים המסכנים, הדרים בקרבת הגדה. בשטפון כזה היו הבתים והמשקים מוצפים מים והנהר הזורם בשצף קצף היה גורף את הרכוש המעט והדל של אכרים אלה עד למרחקי מרחקים. אז ניתן היה אך בסירות, ואף זאת בסכנת נפשות, להגיע לבעלי הבתים לשם הצלתם; ב — הגבעה, שרוב היהודים היו משוכנים עליה. כאן בנו אלה בתים ומוסדות, סללו כבישים ומדרכות ביטון וחיו בינם לבין עצמם חיים יהודיים מלאים ושרשיים.

הדייטשן

רוב הישוב היהודי בנובוסליצה היה אדוק ושומר מצוות וכן היו הם חסידי הרבנים והאדמו"רים מבית השושלת הריז'ינית, הלא הם צאצאי רבי ישראל מריז'ין, שברח מרוסיה בעטייה של הלשנה והתיישב בבוקובינה.

מכאן פשטו צאצאיו לכהן באדמו"רות במקומות שונים בבוקובינה ובגליציה: סדגורה, הוסיאטין, בויאן, ועוד. חלק מהישוב היהודי נמנה על ה„דאטשען" („דייטשען"), כלומר „הנאורים" שבאוכלוסיה היהודית. תחילה היו הם מהסוג הראשון, אדוק ושומר מצוות, אלא שבינתיים הספיקו להתפקר ו„לכפור בעיקר". „כפירה" זו התבטאה בקיצוץ בגדיהם, זקניהם ופיאותיהם, חבישת מגבעות. הם ביקרו בבתי הכנסת אך „בימים הנוראים" בלבד או בימי „יארצייט". סיגול הדרגתי של לשונם לדיבור בגרמנית ומשלוח הבנים והבנות לאסכולות של הגויים ולגימנסיות, על מנת לעשותם דוקטורים. החסידים נאבקו קשה לעצור

הדייטשן

מהלך זה לקראת ההתבוללות וההתנכרות ופתחו קודם כל מלחמה בגזירה של חינוך החובה. אלה שילמו קנסות ובלבד לא לשלוח את ילדיהם לאסכולות הגויים מחשש של חילול שבת, קיצוץ הפיאות וכל שאר מרעין בישין של ההשכלה. דבר זה נגע אך בבנים של החסידים ולא בבנות, שנהגו מחופש יתר בעניני חינוך ואיתן לא החמירו בקפדנות יתר בעניני חינוך בבתי הספר הכלליים. היה גם סוג שלישי של אלה ששנו ופרשו. בני סוג זה הוסיפו לבקר בבתי הכנסת יום יום. ברם, במקום להתפלל עיינו בספרי הגות ומחקר שהיו מצויים בארון בית הכנסת, כגון: „מורה נבוכים", „כוזרי", „עקדת יצחק", „אברבנאל", פירוש אבן עזרא למקרא, תנ"ך עם ל"ב ומ"ה פירושים, עם פירוש מלבים וכיוצא באלה הספרים, שהיו שעשועיהם בבית הכנסת.

בתי כנסיות וספריות

כמה וכמה בתי כנסת היו בעיירה, מהם שהיו שייכים לחסידיהם של רביים מסויימים ומהם בתי תפילה כוללים. מהסוג האחרון בלטו ביותר שלושה: האחד היה ישן וצר והתפלל בו הרב, מספר לא גדול של זקנים וסתם יהודים „בלתי מוגדרים". לידו היה בית כנסת גדול, חדש ומרווח ביותר, שחלונות אין ספור היו קרועים בכל קירותיו ועליהם תריסים מתקפלים, כמחסה מפני השמש. הפנים וביחוד התקרה, היה גדוש ציורים, כמו: „רץ כצבי, גבור כארי, קל כנשר, עז כנמר" וכדומה. בכותל המערבי תפס חצי קיר ציור הכותל המערבי ובמזרח פרשו כנפים לצד ארון הקודש שני כרובים ופניהם להבות. ארון הקודש היה חטוב מעץ יפה ואליו היו עולים במדרגות רפודות בשטיח מפואר. מעל התקרה השתלשלו וירדו נברשות זכוכית מחוברים פעמונים צבעוניים, שהבריקו עם ההדלקה בשלל צבעים. לכל אורך הקירות וכן בתווך היו טורי טורים של ספסלים כבדים והדורים, ולידיהם „מעמדים (שטענדערים) לכל מושב ומושב. בשביל כל אחד מהמתפללים. בפנים „המעמד" היה מקום סגור על מנעול לתשמישי קדושה למיניהם (טלית, סידור, תפילין ועוד).

בבית כנסת זה היו כמה ארונות ספרים, שהגיעו כמעט עד לתקרה והיו מלאים וגדושים בספרים ישנים וחדשים, כגון כמה שס"ים בכריכת עור יפה, כמה וכמה מהדורות תנ"ך עם ל"ב וכו' פירושים, ספרי הלכה ומוסר, שאלות ותשובות וספרי פילוסופיה מימי הביניים וכיוצא באלה. ועדה מיוחדת היתה דואגת לרכישתם של ספרים חדשים מקרנות שבעלי ה„יארצייטים" היו תורמים לעליית נשמתם של קרוביהם הנפטרים. בית כנסת שלישי היה לבעלי מלאכה בלבד.

אדוקים וציונים

בראשית המאה היו יהודי העיירה מכל הסוגים והפלגים שבעולם היהודי, החל מאדוקים ביותר שבחסידים עד למתבוללים לתיאבון. בשעה שהגיעה למשל הידיעה המרה על פטירת הרצל והציונים התהלכו אבלים, משל חשך עליהם עולמם, צהלו החסידים ורגשו, ובינם לבין עצמם אף הפטירו את הפסוק: „אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם" ו„כן יאבדו כל אויביך". ואל תתמה לשמחה זו של האדוקים שהרי הציונים בעירנו, דוגמת חבריהן במקומות האחרים, המציאו לעצמם כל מיני „נשפי חשק", בהם רקדו בצוותא בחורים וגם בחורות, למורת רוח ההורים החרדים לגורל בניהם ובנותיהם. הוסיפה למדורת השנאה של האדוקים העובדה של הופעת מורים ליטאים אצלנו ברא־

שית המאה הנוכחית. הללו החלו להפיץ „מינות" בקרב הנוער ודברי אפיקורסות בצורה של שיעורים בידיעת הלשון העברית, הפצת השכלה, שכללה הפצת דעת הספרות העברית החדשה. בעיירה החלו להדהד השמות של ראובן אשר ברוידס, ביאליק, טשרניחובסקי, אחד העם, מאפו, פרישמן, ליליבנבלום ודומיהם. כל אלה השמות והענינים דחקו בהדרגה את רגלי התלמוד ונושאי כליו. אווירה זו עשתה הרבה לקרב את הציונות לדור הצעיר. תחילה נעשה הדבר בהיחבא ורק לאחר מכן בפרהסיא ובריש גלי. נוהג הייתי למשל ללמוד משניות לשם בעלי „יארצייט" או מסיים מסכת לסעודת מצווה בערב פסח או בתשעה באב ומעניק את התמורה לקרן הקיימת.

בצד הרוסי

בשנים שקדמו למלחמת העולם הראשונה היו קיימים בית ספר עברי לבנים בשם „יבנה" ובית ספר לבנות וכן היו מורים פרטיים לעברית. בית הספר העברי „תרבות" התקיים עד פרוץ מלחמת העולם השניה. אף היו בעיירה שתי ספריות, האחת של צעירי ציון שבה היו ספרים בעברית וברוסית והשניה של קולטור ליגה לספרי יידיש. קיים היה גם תיאטרון שנהרס בימי מלחמת העולם הראשונה. אולם מגיעות היו להקות מן החוץ ומציגות כאן באולמות שהותקנו לשם כך. לימים היו כאן גם שני בתי קולנוע.

עם הרוחות החדשות שהחלו מנשבות בעולם היהודי באירופה המזרחית נוצרו והוקמו גם בנובוסליצה הרוסית כמעט כל המפלגות היהודיות, המצויות ברחוב היהודי: צעירי ציון, ציונים כללים, בונד, פועלי ציון (מפלגה זו היתה בת חבר אחד בלבד), רביזיוניסטים וקומץ קטן של קומוניסטים במחתרת. בשנים שבין שתי המלחמות היו פעילות גם תנועות הנוער: השומר הצעיר, גורדוניה וקבוצות נוער ספורטיביות: התחיה, מכבי, נאס"ק (היידישיסטים) וביתר. היה קיים סניף החלוץ בן מחזור אחד. משעלה כל המחזור הזה ארצה נתפרק. העולים ארצה היו מלבד חברי החלוץ גם בודדים מרובים ולפי אומדן זהיר מצויים בארץ קרוב לאלף בני נובוסליצה הרוסית או מאלה שהיו בתוכה.

חילופין

לא רק בשטח הסחר והחומר היה קיים עסק חליפין כי אם גם בשטח הרוח. ובמידה גדולה מאוד. את כל צרכי הרוח והתרבות סיפק לנו העבר ההוא: מורים לעברית, ספרי לימוד, כגון: הדיבור העברי,

הסגנון העברי מאת י. קרינסקי, הדקדוק העברי מאת שצקי. דקדוק בן זאב. גן שעשועים. בכורים. ספרי רומ״ל. גמרות בודדות. משניות עברי טיטש. כל העתונות היהודית עברית כגון: הצפירה, השילוח, הזמן, היינט והמומנט בעלי ממדים עצומים די צייט. ספרוני בן אביגדור. קופיקע ביבליאטיק. רומנים עבי כרס באידיש וכיוצא באלה.

להצגת תיאטרון היו הולכים לפני סגירת הגבול ונשארים שם ללון. וככה להרצאות, ונשפי ויכוחים שבין דוברי מפלגות. לעומת זאת היו עסקנים ודוברים של מפלגות וקרנות מתכנסים בחשאי אצלנו בחנות לממכר נקניקיות סמוך לגבול ומקיימים ישיבותיהם ומחליטים החלטות בדבר המשך הפעולות משום שאצלם כל זה נחשב לבלתי ליגלי. אף את מסי החברים וכל מיני מגביות היו גובים מן הסוחרים אנשי עירם על ידי איגוד הסוחרים והמתווכים שבמועדון שלנו. אף המהפכנים למיניהם היו שוהים אצלנו ומפקחים על הברחת ספרותם להתם. אף את המורה הראשון לעברית סטודנט עריק מהצבא קבלנו מן העבר ההוא. והגננת בשם קויפמן בתו של שען היתה מגיעה כל יום מהתם.

בין שני מחסומי הגבול השתרע שטח ניטראלי של 500 מטר ובו מספר בתים בהם גרו על פי רוב פקידי המכס שלנו. באחד הבתים הללו השתכנה לה ספריה באידיש ע״ש פרץ. שמה היו מתכנסים בערבים משני עברי הגבול, וקוראים ומתווכחים על נושאים ספרותיים. השלטונות שלנו עצמו עין מחדירות נוער זו לשטחם. ואילו שומרי הגבול הרוסיים קיבלו דמי לא יחרץ.

מחשש של עינא בישא היה אולם הריקודים אף הוא באותו מקום.

בויאן הכפר

חלק בלתי נפרד מנובוסליצה עד מלחמת העולם הראשונה היה הישוב הקטן הסמוך בויאן שזכה לפירסום רב בעולם היהודי בשל חצר „הרבי״ שבכאן.

כפר זה היה מאוכלס כולו אכרים, רובם רותניים ומיעוטם רומנים ומנה כחמש מאות בתי אב. אכרים אלה עיבדו אדמותיהם מזה דורות, ובעיקר עסקו בפלחה: דגן, חיטה שעורה, כוסמת וכיו״ב. ולפי שהקרקע לא הספיק לקיים את עודף הריבוי הטבעי של האוכלוסיה, התרכזו האכרים בגידולים של בעלי חי למיניהם: חזירים, ברווזים, אווזים, עופות ובקר לבשר. כבהמת העבודה במשקי האכרים שימש השור. בצמד שוורים היה חורש האכר את אדמתו ונחלתו ואלה

הובילו את תוצרתו לשוק, את הקציר לגורן ואת העובדים לשדה. האכר לא היה נחפז מעולם. היה מתון באורח חייו ובעבודתו. מעגל חייו הסתובב בשיגרת דורות, משל קבוע הוא ועומד משש ימי בראשית. הדיור בביקתות עלובות, שקירותיהן עשויות מחמר וטיט והגגות מקש. החלונות היו צרים ועל כן האפילה התמידית בפנים החדרים. החצרות גבלו אחת ברעותה וגדושת דירים וסככות לבעלי חיים למיניהם. הסירחון והלכלוך לאין קץ ושיעור.

נוספה משפחה, הקצו לה מדור מיוחד בביקתה. הצפיפות במידה שאין למעלה הימנה ובשל כך קטטות ומריבות בין בני המשפחה, אם בין אחים יורשים ואם בין כלה וחמותה. הפקרות ומעשי זימה היו פרוצים ביותר. עונת העבודה הבוערת היתה בין הזריעה והקציר ואילו יתר הזמן בילו בבית המרזח של היהודי עד השעות המאוחרות של הלילה. בדרך כלל היו שותים לשכרה ומסיימים את השתייה בתיגרה ובהרבצת מכות איש לרעהו. לאחר מכן היו אלה מתנודדים שתויים כהלכה הביתה או נשארים מתגוללים ברחוב עד להתפכחות למחרת היום. בין עונה לעונה היו מכלים את מעט המשק ולבסוף נזקקים להלוואה על חשבון ההכנסה של העונה הבאה. לא טוב מהם היו נשותיהם. בצנעה ובגניבה מבעליהן היו אלה מביאות מתוצרת המשק ואף גרעינים שנועדו לזריעה. כל זה נמסר לבעל בית המרזח גמול שתיה ובקבוקי י״ש שנלקחו הביתה. כמובן שאלה היו זוכות למכות רצח מבעליהן משנגלה הדבר.

הדור הצעיר הלך בעקבות ההורים. בבית ספר כמעט ולא ביקרו ועיקר עיסוקם היתה הרעייה של בעלי החיים ועבודת חצר וגינה. בימי ראשון בשבת ובימי אידיהם היו הצעירים והצעירות מתאספים בככר ויוצאים במחולות. היו רוקדים לצלילי החלילים ותופים „זוק״ מין מחול רומני עממי במעגל, הדורש רקיעת רגליים ודילוג בגובה ולצדדים. הבנות היו צווחות מהצביטות שקיבלו בשפע מבני זוגם הרוקדים. אף התלבושת היתה מיוחדת וחגיגית בנסיבות חג אלה. הבנים הופיעו בחלוקים לבנים ארוכים, ריקמות מצבע ירוק — כחול כהה סביב הצוואר, שרוולים רפופים ורחבים על הידים, אבנט אדום מקיף כמה פעמים את המתניים, מעל החלוק אפודה סגגונית ללא שרוולים, פתוחה לפנים ונרכסת בלולאות, וסנדלים אדומים לרגליים, הדומים לסירה — הרגל יחפה ללא גרביים. על הראש היה כובע מקושט ומעוטר בסרטים צבעוניים. הבנות היו לבושות אף הן בחלוקים ארוכים ועל החזה והצוואר מעשי תחרים וריקמות. מהמותן ולמטה היו כורכות מין פס רחב של בד צבעוני, בדומה לחצאית. מהצוואר

היו משתלשלות ויורדות מחרוזות של זגוגיות, מעגלות, מעגלות ומטבעות מנוקבות מימי מריה טיריזה, בגודל של רבע לירה מצרית (מימי המנדט). אף השתמשו האכרים בפרווה קצרה ללא שרוולים כמחסה בפני השמש הלוהטת בקיץ ומגן בפני קור וגשם בימות הקור והגשם, בהחליפם את הצמר אם כלפי פנים ואם כלפי חוץ.

היחסים בין האכרים והיהודים היו בדרך כלל תקינים וטובים. היהודים נחשבו כפיקחים ומבינים בכל. משום כך היו נוהגים לשאול בעצתם כל אימת שנתעוררה בעיה כלשהי בין האכרים — ולא מעטות היו „בעיות" אלה שנסובו על ענינים משפחתיים פנימיים. רק בימי ניטל (הולדת הנוצרי) עת הקשיבו להטפת הכומר נוצרה מתיחות מה ביניהם, והיהודים היו נמנעים בימים אלה (שלהי דצמבר) להיפגש אתם, אף שגם בימי אידיהם היו נוהגים היהודים להשאיל לגויים בגדי שבת משומשים שלהם לשם התחפשות.

בויאן — הנסיכות של האדמו"ר מריז'ין

הנסיכות של האדמו"ר מריז'ין. במקום מצער זה גדלה והתפתחה השושלת האדמו"רית, שנתפרסמה בעולם היהודי בכלל ובחסידי בפרט, מכיון שבויאן היתה קשורה באלפי נימים וחוטים בנובוסליצה וההווי האדמו"רי בבויאן נחרת עמוק עמוק בלבות בני נובוסליצה. נתאר במקצת חצר מפורסמת זו ומקצת מהליכותיה ומנהגיה.

האדמו"ר בבויאן, רבי יצחק פרידמן, נכדו של ר' ישראל מריז'ין, אבי השושלת, קבלה היתה בידו ששושלת זו היא מזרע בית דוד המלך ודור לדור מסר את שושלת היוחסין. משום כך ראו עצמם כזרע ונועדו מראשית בריתם לשלטון ברכת יעקב אבינו ליהודה: „כי לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו וכו'" ניתנה ענין לשושלת זו ו„עד יבוא שילה". כלומר עד בוא גואל הצדק הרי מסור השלטון בידי שושלת זו. אורח מחשבתי זה הסביר את גינוני מלכות של חצר זו על כל שלוחותיה בכל רחבי גליציה, בבוקובינה ורומניה. כל חצר מעין זה היתה ניכרת באצילות וביוהרה, התנשאות על פני העם וההמונים בפאר ובהדר. העדר כל סימני צנע באורח חייהם, חייץ בין האדמו"רים לבין העם, התבדלותם והסתגרותם, שלוו בגינוני התבל־טות ועליונות כאחת: עם לבדד ישכון. עשירות מופלגת היתה נחלתן של חצרות אלה ועל עשירות זו ניצח מנגנון עצום, שהורכב מלמטה (פשוטו כמשמעו) של משרתים, משמשים בקודש, גבאים מחנכים, ספקים וקבלנים למיניהם, עובדי השירותים השונים, המרובים והמסר

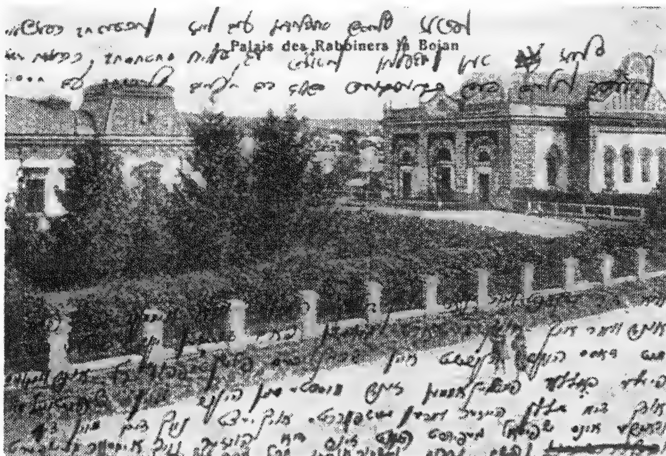
עפים, אנשי החצר, מקורבים וסתם בטלנים ומלחכי פינכא שונים. הטכסים ברוב בסעודות שבת ומועדים, או המשתאות וחגיגות בעת נישואי הבנים או הבנות ובכלל החינגות השונות בחצר לרגל הזדמנויות שונות, העלו בלבך ובדמיונך, כאילו נקלעת לחצר מלכות של לואי הארבעה עשר או החמשה עשר בצרפת. אכן היתה זו דינסטיה לכל פרטיה ודקדוקיה. אמנם צעירה לימים היתה — רק שנים הבדילו בינה ובין מייסד השושלת אבי זקנו של האדמו״ר מבויאן ר׳ ישראל מריז׳ין. אולם כבר הספיקו צאצאי השושלת להקים תוך תקופה זו נסיכויות (אף כאן פשוטו כמשמעו) ברוב הערים ואפילו הכפרים, שבהם יהודים נחתים: טשורטוב, סדגורה, אוטיניה, שטיפנשט ובהוש ברומניה ועוד ועוד. גדול ועצום היה הניגוד בין האדמו״רות הריז׳ינית על כל צאצאיה לבין השושלות האחרות שמושבן אף הן בגליציה, כגון: סאנדז, בלץ ועוד. לא אחת הגיעו הניגודים לידי מריבות מכוערות וחריפות עד כדי חילול שם ישראל ברבים. בזיונות, גידופים וחירופים, חרם ונידוי כל אלה היו מהגילויים ה„רגילים״ במריבות אלה. כל שהכשיר האחד הטריף האחר ואף נמנעו אלה עם אלה לבוא בברית הנשואים וכיוצא באלה.

בלטו ביותר השוני והניגוד בין הראשונים שבאדמו״רים לבין אחרוני צאצאיהם. שעה שהראשונים חיו בעניות ובדלות, ענוה, חיי צנע ופשטות בהליכות ובהתערבות בהמון ללא כל מחיצות, ראשונים אלה שימשו מופת להמוני החסידים החוסים בצילם. לא כן האחרונים שנהגו בדיוק בחילוף הדברים וביחוד הצטיינו האדמו״רים מהשושלת הריז׳ינית, שחצרו של הרב מבויאן היתה מבחינה זו דוגמה מובהקת.

אבי עליו השלום היה מנאמני בית האדמו״ר מבויאן והיה סר לשם במשך השנה לעתים קרובות ביותר. בגלל החצר של האדמו״ר נתלקטו לשם משפחות יהודיות מרובות, שכל פרנסתן על החצר. משפחות אלו מנו כשלוש מאות בתי אב — והיה זה מספר ניכר במקום מצער כזה כמו בויאן. במשך כל השנה היתה העיירה רדומה וקפואה. ברם החצר עצמה היתה תמיד במזל של תנועה מתמדת. היו נכנסים ויוצאים המשמשים בקודש למיניהם, גבאים; מנהלי המשק של החצר, עובדי השירותים וכל מיני „כלי קודש״ ובטלנים וכן „אומרי תהלים״ כל אלה קיומם על החצר, כלומר על ה„יושקה״, מין מרק שקיבלו מהמטבח.

החצר והמנגנון

העיירה התנערה מקפאונה עם בוא החגים. אז התנערה מתר־דמתה והחלו חיים תוססים. הומים ומהמים. תחילה הופיעו שליחי הקבלנים ואתם כל מצרכי החצר, שהיו מרובים ביותר. לאחריהם החלו להופיע בזה לאחר זה או זה ליד זה: סוחרי ביצים, עופות, תרנגולי הודו, ברווזים מפוטמים, פירות העונה, יין משובח ועוד ועוד. בעלי בתי החרושת לאריגים היו רואים לעצמם זכות גדולה בכיבוד חצר הרבי, אותו ואת בני ביתו המרובים, בשיראין משי, קפוטות, חלוקים, לבנים, טליתות, „שטריימלין", אבנטים וכל שאר אביזרי הלבשה — והכל ללא כל תשלום. אבל התמורה שקבלו אלה היתה גדולה ומרובה מכל תשלום שהוא בעולם. שכן זכו בשל כך להיות בין הקרובים והמקורבים למלכות. אלה ישבו בשעת הסעודות ליד הרבי ולצידו, נהנים מזיו שכינתו ומאזינים ומקשיבים לדברי תורתו בדחילו ורחימו, קולטים כל מילה היוצאת מפיו הקדוש וכל עצמם קורנים מזוהר בשל זכות גדולה זו וגדולה מזו, אלה זכאים היו להיכנס לרבי כל אימת שרצו בכך ולקבל ברכות הרבי לשפע ולהצ־לחה בתדירות יתירה. מה שאין כן עם האחרים, „סתם אנשים מהמון", שהיו לעתים מצפים שבועות מרובים עד שזכו להתקבל על ידי הוד קדושת הרבי — וגם זכות זו נקנתה לא אחת על ידי „מתנת יד" ראויה לגבאי, חלף ה„קוויטעל" לרבי.

ארמונו של האדמו"ר מבויאן ר' יצחק פרידמן

שעות קבלה קבועות היו לו לרבי, שבהן קיבל את צאן מרעיתו מקצווי ארץ. בשעות אלה היה מפסיק משנתו והתבודדותו, יוצא לסף החדר, נעמד בעיניים עצומות למחצה, כשיד אחת שלובה בשרוול החלוק, ואילו השניה מושטת בשלוש אצבעות בלבד לידי המבקר הגבאי, השולט באין מצרים בשעות קבלה אלה, מכניס בחשיבות מרובה אחד אחד. המבקר החסיד מוסר לרבי, כלומר לידו המושטת, את הפתק, הוא „הקוויטעל" ומצפה למוצא פיו הקדוש. הרבי ממלמל: „השם יתברך ימלא כל משאלותיך במהרה וימלא כל מחסורך בקרוב". במקרה והמצפה בא בענין מחלת אחד מבני משפחתו או שלו עצמו, מוסר הרבי מטבע שחוק, כסגולה בדוקה, על מנת לשימו תחת הכר ומוסיף: „לרפואה שלמה". לעתים נכנס הרבי בשיחה עם האורח, שואל לשלום יתר בני המשפחה, מתעניין בעסקים, במצב הפרנסה וכו'. בכלל מחוננים היו האדמו"רים בזכרון לא רגיל. זוכרים היו שמות למאות, אפילו אלה שהופיעו אצלם לפני שנים רבות בלבד. ואף זו, הביקורים המרובים, השיח ושיג שלהם במשך שנים רבות עם אנשים, הקנו להם נסיון חיים בל ישוער.

הם חוננו לרוב בהסתכלות פסיכולוגית עמוקה בפנימיותו של האדם ולכן היתה לא אחת עצת איש נבון וחכם ואף בקי בחוויות העולם ולא של השראה עליונה, כפי שהורגלו החסידים התמימים להאמין. מתוך כך נבעה העובדה שעצות אלה, או הברכות, השפיעו לטובה והתוצאות היו איפוא במקרים מרובים מוצלחות ובהתאם למשאלות לבו של המבקש.

ככל שהתקרבו החגים כן גדל ורב זרם האורחים, שהשתפך לבויאן כמים שאין להם סוף. ואין צריך לומר שכל העיירה ציפתה לאורחים אלה והתכונה היתה ניכרת כמעט בכל בית ובית. שבועות רבים לפני כן היו התושבים מנקים ומשפצים את בתיהם ודירותיהם, מסיידים ומייפים בכל האמצעים שבידם בכדי לקבל בנוי ואף בפאר את פני האורחים, שכן היו האורחים משלמים בעין יפה לבעלי האכסניה שלהם. הזריזים שבאורחים היו מקדימים ומזמינים שבועות מרובים לפני המועד מקומות איכסון — ואז ניתן להם לבחור לפי טעמם. ולפי שהאורחים היו כבר כאן אורחים תדירים היו יודעים לרוב היכן אכסניה נאה והיכן חילופה וצריך להוקיר רגליים ממנה. המאחרים להזמין היו זוכים איפוא לכל המקומות שנותרו, כלומר האכסניות שלא הצטיינו בסגולות יתר ואף היו גרועות ביותר, אם מבחינת הנקיון ואם מבחינת המרחק מהחצר, היא המגמה הראשית והעיקרית של כל האורחים ואילו אלה שהגיעו במפתיע בערב החג

נאלצו להצטופף ולחסות בצילן של קורות חסד ולא אחת אף לישון על הרצפה ולסעוד לפי תור.

האכסניות

כל דירה שבמקום הפכה לאכסניה והעיירה דמתה באותם הימים לכוורת הומיה. גועשת וסוערת באורחים, שליחים, אברכים וסתם יהודים כפריים, שבאו להסתופף בימי החגים וביחוד בימים נוראים במחיצתם של אחים ובכפיפתו של הרבי הקדוש. ומשלא נמצא לאלה מקום ללון נאלצו להשתכן בבניני ההקדש או על ספסלי בית המדרש.

האורחים בהמוניהם היו בני דרגות שונות. היו שבאו ממרחקים, מעבר לגבול. אלה בגפם באו, היינו, ללא מטען ומצרכי אוכל, שכן יכלו להבריח אך די שאת גופם. הם נאלצו איפוא להסכים לכל תנאי הכלכלה של המארחים לכל מחיר אשר יושת עליהם. ואילו הבאים מפנים המדינה וביחוד מהמקומות הקרובים ומהכפרים הסמוכים, סחבו אתם מזוודות גדושות מכל טוב ומשמני האוכל — והכל מוכן ומזומן לשולחן: בשר, דגים, לפת, עוגות, רקיקים, דובש־נים, יין ואפילו מרק הביאו אתם בבקבוקים. רק תה היו צריכים להזמין. האורחים בני מקום אחד היו מחליפים מצרכי אוכל ואף משלימים את החסר אצל השני ובכלל השתררה אווירה של שיתוף הלבבות נפתחו מאיש לרעהו. צורת איכסון מעין זו ללא אוכל, רק לצרכי שינה ושתיית־תה ארעית, היתה זולה ונוחה, אם גם לא ממדרגה ראשונה. אנו, הצעירים, הרגשנו עצמנו בנוח בבית מעין זה, בקרב אנשי שלימנו. אנו, הקרובים ביותר לבויאן, היינו כמעט כמו בבית, שכן תוך שעה שעתיים נסיעה בעגלה היינו בבית ולא היינו צריכים להיטרד ולטרוח בדברים, שרוב האורחים היו עסוקים בהם, כלומר אכסניה ואכילה. רגילים היינו, הקרובים למקום, לצאת עם שחר של ערב חג בעגלה עמוסה ודחוסה נוסעים ומטענים (לרוב הלך חלק ברגל אחרי העגלה וההולכים ברגל היו מתחלפים בנוסעים) ומגיעים לפני הצהרים העירה.

למותר להוסיף, שכל הדרך היה שמח ביותר, שכן שרנו שירי חסידים, שתינו לחיים וסיפרנו על הנסים ועל הנפלאות של הרבי ובשבחו.

אחרי שהאורחים הסתדרו באכסניה היו יוצאים לשוק, שם היה מעין יריד תמידי של האכרים, כי כן ידעו אף הם על האורחים הנוהרים לכאן וההזדמנות הנשקפת להם להשביר את תוצרתם החקלאי. בשוק

יכולת להשיג את שאיוותה נפשך: ביכורי ענבים, אבטיחים, דובדבנים וכל שאר הפירות למיניהם — הכל לפי העונה.

המשק של הנסיכות

חצר הרבי היתה חטיבה אדמיניסטרטיבית אבטונומית כשל־עצמה, ללא תלות כמעט, מכל גורם חיצוני. הכל היה בה ובתוכה, כגון: מפעל גז להארה של בתי המגורים ובתי הציבור, מטבחים לכלכלת מאות אורחים בימי כינוסים, חג ומועד, מכבסה, בית מרחץ, מאפיה, בתים ומבנים לכל צבא העוזרים והשמשים. אורוות לסוסים וכיוצא באלה. לא היה חסר גם גן פירות גדול, שנוהל ועובד על ידי גנן מומחה, ששימש גם כ„גוי של שבת". הגן היה משופע פירות למיניהם: ואף חבושים ואתרוגים וכן היו בו שיחים, פרחים, ורדים, שריחם המשכר נדף למרחקים. בחגים היה פתוח לרווחה, משום שבטחו במבקרים שלא יגעו בפירות.

חצר היתה ערוכה בצורת מלבן ענקי. שיעורה היה כמה דונמים והכילה אגפים, מבנים, לאין סוף, שכן הוקצתה דירה לכל ילד ולכל ילד הועמד מחנך ומשמש מיוחד. תפקידו של האחרון היה לפקח על הילד כל שעות היום והלילה ועל המחנך הוטל ללמדו תורה עם דרך ארץ ומעשים טובים.

סעודת שבת, חג ושיריים

דירת המגורים של הרבי תפסה שטח גדול ביותר. היו בו בין היתר: חדר הפגישה והברכה, חדר הייחוד, שבו התייחד עם קונו ובו למד כל שעות היום לרבות שעות הלילה, חדר שינה לעצמו ועוד. סעודות משפחתיות, שאליהן נלוו כמה מן המקורבים ביותר, נערכו באולם ההמתנה הגדול, שהכיל כמה עשרות מקומות. סעודות מעין אלה נערכו אך בימי חג ומועד. בימות החול הרגילים היה אוכל הרבי ביחידות. לסעודה בציבור ובקרב קהל החסידים היה קיים אולם רחב ידיים ורב ממדים, הקרוי: „סאלאש". היו בו מאות מרובות של מקומות ישיבה. תקרתו היתה מקני סוף צבעוניים ומעליה גג הזזה לימי סוכות. לאורך הקירות היו שולחנות ארוכים וסדינים צחו־רים פרושים עליהם ולשני צידיהם ספסלים. בצד המזרחי היה מעין יציע נשען לקיר ועליו אצטבאות בכמה שורות וכל שורה מוגבהת מרעותה. כאן היו מצטופפים אברכים ופרחי חסידים. ואילו המקורבים הנכבדים ישבו ליד השולחנות ומידת קירבתם לרבי לפי ערך חשיבותם.

חוטפי שיריים בחצר בויאן

הרבי עצמו ישב היה כמובן בראש השולחן, על כסא מרופד ומחוטב להפליא, כשכל עצמו וכולו זוהר וקורן מאור עליון. פניו הפיקו הדרת קודש וזיו של השכינה. עיניו היו עצומות למחצה וכל כולו מכונס בתוך עצמו פנימה, משל אין המולה זו שמסביבו נוגעת לו כל עיקר.

את המנות היו מגישים השמשים, שסובבו על השולחנות בפתח־מקאותיהם הלבנות וכנפי הקפוטה מורמות ותחובות באבנטים הרח־בים. בראשונה הגישו יין לקידוש. לרבי מזגו בגביע של כסף. נטל הרבי את הגביע בידו המורמת והחזיקו בכפו ובבוהן. בנענועי גופו העליון בירך בקול חרישי וחגיגי, בהטעמת כל מלה ומלה, כשכל הקהל עונה אחריו אמן. לאחר הברכה מתיישב, לוגם טיפה ומוסר את הגביע לגבאי. הגבאי נטל את הגביע ומהל את תוכנו בכמה וכמה בקבוקים ריקים ומוסיף להם יין ומחלק למסובים, הנדחפים בסכנת נפשות ומכל צד כדי לזכות באפס קיצה של טיפה מגביעו של הרבי ומהיין שהרא זכה לטעום ממנו. אותו חזיון חוזר ונשנה לאחר כל מנה ומנה. תחילה טועם הרבי משהו שבמשהו, כזית ומותיר מהמנה לעדתו. ביחוד היו החסידים להוטים אחרי פשטידה חמה ושמנה, שאותה היו בולעים בתיאבון וטועמים ממנה אחד מששים שבגן העדן. היו אלה ה„שיירים" המפורסמים, שבגללם עשו בחצרות

הרבי אלפי חסידים במשך ימים מרובים ובלבד לטעום מ„שייר״ קדוש מעין זה, בעל סגולות מרובות. אף מפורסמת התמונה כיצד נחטפים שיריים אלה תוך „מאבק איתנים״ בין הקופצים המרובים עליהם, שהרי לא מרובה וגדולה היתה המנה ולא היה בכדי סיפוק כל הדורשים.

בין מנה למנה היו בעלי קול ערב ומנעימי זמר משמיעים מנגינות, פזמונים, ושירים והקהל היה עונה אחריהם בדבקות ובהת־להבות. משהגיעה הסעודה לקיצה השתתק הכל וכל הקהל עשה אזנו כאפרכסת וכל עצמו ציפיה מתוחה ביותר לדברי התורה של הרבי הקדוש. דברי תורה אלה נסובו על פרשת השבוע ונאמרו בקול דממה דקה. כולם מתכופפים ומטים אוזניהם לדברים, שהם רזין דרזין ומובנים אך לידעי חן. ואשרי מי הקולט את הדברים במלואם, שכן הוא חוזר אחריהם כמה וכמה פעמים לפני קהל שלא זכה לשמוע. „חוזרים״ אלה תפסו מקום מיוחד בחצרות ודרכם עברו דברי התורה לקהל הרב ומהם אף נתפרסמו בספרים (היחס בין דבריו האבטנתיים של הרבי לבין נופך ה„חוזרים״ לא היה ברור לעתים אף ל„חוזרים״ עצמם. הוא הדין בספרי החסידים, שבהם נתפרסמו דברי התורה של הרביים). הרבי משמיע דברי תורה אלה בעינים עצומות, ראשו נשען על כפו השמאלית, כשהוא כולו מתנועע קדימה ואחור ושוקע בתחום שלא מעלמא הדין. ואין צורך לומר שהמאזינים שומעים את הדברים כאילו יצאו מפי הגבורה.

סיים הרבי את דברי התורה, הוא קם ואתו קם כל הקהל, המפנה מקום לרבי, החוזר למעונו הפרטי, מלווה על ידי קֹומץ נבחר של חסידים מקורבים ומעריצים. לעתים, בשעה של חסד, יוצא הרבי לאמצע האולם. אז נוצר סביבו מעגל וסביב מעגל ראשון נוצרים מעגלים נוספים בתוך מעגלים של רוקדים. הכל רוקדים וההתלהבות מגיעה למרומי מרומים ושיאי שיאים. יש וגם הרבי בכבודו ובעצמו נסחף למעגל הריקוד והוא רוקד מתוך עליית נשמה. הקצב גובר והולך עד כלות הנפש. כל הרוקדים מרחפים בעולמות העליונים ואתה שומע קולות ונאקות מתוך אכסטזה, היא האכסטזה המתבטאת בין היתר גם בפנים המשולהבים. אשרי מי שזכה להיות במחיצת ריקוד זה. הוא יטעם אחד מששים שלעתיד לבוא וכל ימי חייו יזכור בהמיית לב ובגעגועים רגעי התעלות אלה בריקוד. שכן חוייה עמוקה היא זו הנחרתת בלב לאורך ימים ושנים.

בית התפילה של הרבי

פרק בפני עצמו קובע בית התפילה של הרבי, הוא הצטיין בממדיו הענקיים (הכיל למעלה מאלף מקומות ישיבה). שורות שורות של ספסלים כבדים ולידם „מעמדים" (שטנדרים) לכל מקום ישיבה, היו פזורות לאורך האולם. מעברים צרים היו חוצים שורות ספסלים אלה. שפע של נברשות, שבהן נרות גז צבעוניות, וכן פעמוניות של זכוכית השתלשלו מן התקרה והוסיפו הוד והדר בהדלק כל התאורה הזו בלילה. קול המון המתפללים בדבקות ובנענועים דמה לקול עצי יער ההומים וגועשים בעת סערה וסופה. אף האזנת מעין קול רעם המהדהד וחוזר חלילה. הרבי עצמו לא התערב בהמון המתפללים, אלא קבע לעצמו חדר מיוחד בכותל המערבי. שם התפלל הוא ביחידות, כשלפניו מונחים ופרושים ה„קוויטלען". דלת היתה מובילה מחדרו לאולם. אחד הגבאים היה ניצב ליד הדלת וכולו ציפיה דרוכה לאות וסימן שהרבי סיים את תפילת שמונה עשרה ומצטרף לתפילת ציבור של החזן. הבנים ישבו בכותל המזרחי, ליד ארון הקודש. הללו הצטיינו בנקיונם, בקלסתר פניהם, המפיק אצילות ופיקחות. מלובשים היו שיראין ובגדי משי, אבנט רחב היה אוזר את מתניהם ועל ראשם כובע שטריימל, בעל חוד גבוה ובולט. היו הם בעלי קומה זקופה, ממעטים בדיבור וכן היו מצניעי לכת. רגליהם עטפו פוזמקאות לבנים. על אלה הדברים שיוו להם כביכול פני מלאכים שירדו לעולם השפל הזה, לזכות את הרבים בהופעתם המלאה הוד והדר.

לפני התיבה היה עובר בעל התפילה וחזן מפורסם. זכור לי אחד בשם פיני, שלו מקהלת ילדים. לעתים היו עוברים לפני התיבה בחגים ובמועדים ומנעימים את תפילותיהם בנעימות ערבות, בדרך כלל מיוחדות לכל שושלת וחצר. הקהל היה שותף נאמן בתפילות ערבות אלה ופיזם בלחש ובקול אחרי החזנים. הנעימות והזמירות הדהדו באולם הענקי וחדרו עמוק עמוק בלבות המתפללים וניכרת היתה בפניהם מתיקות זו שבחוויה והסיפוק הנעלה.

בימות חול, בשעות שלאחר הצהרים היה יוצא לעתים הרבי, לשוח בכרכרה רתומה לכמה צמדי סוסים, מטופחים על ידי עגלונים גויים, ליער הקרוב, בכדי לתקן תיקונים, להבריח הקליפות ולטהר את עולם מפגמים וליקויים שבאו על העולם מפני חטאינו המרובים ולמשוך שפע של חסד לדרי מטה. בדרך שובו לארמונו היה מפזם בחשאי לעצמו את הפזמון „ידיד נפש אבן רחמן", מתוך דבקות ומתיקות יתירה. אף הנשים רגילות היו לצאת לטיולים ליערות למען

שאוב אוויר צח ולהכיר עולם ומלואו. היו מספרים אפילו שהצעירות היו יוצאות במכנסי רכיבה לצוד צייד. היו אלה לרוב יפות מראה ולבושות בגינדור רב.

הבחירות והחצר

בימי בחירות לבית הנבחרים הארצי והכלל־ארצי היו תוצאות הבחירות במחוז שבו שכן הרבי תלויות בהרבה ברבי עצמו, שכן בשל השפעתו העצומה על החסידים בהמוניהם הצביעו החסידים תמיד לפי מצוות הרבי. לכן היו מופיעים בימים כאלה הצירים המיועדים — לרוב מבני האצילים שבסביבה וכמובן שלא מאחינו בני ישראל — לפני הרבי ומשתדלים לשכנע אותו או את הפוליטיקאים הסובבים אותו, למען הטותו לטובתם.

תמורת קולות מרובים אלה, שהיו מונחים בכיסו של הרבי, קנה לו הרבי מהלכים בחוגי השררה ולא אחת ניצל הרבי קשרים אלה לטובת חסידיו הנאמנים (משפטים, סכסוכים, שחרור בנים מהצבא וכל כיוצא באלה הדברים). בראשית המאה עם הופעת הציונות ותנועתה במערכת הבחירות בגליציה ובאוסטריה היו לא אחת התנגשויות בין מחנה התנועה הציונית לבין חצרות הרבנים, שלרוב הצביעו בעד מועמדים לא יהודיים, או יהודים מתבוללים ועל כן השתדלו ראשי התנועה להטות חצרות אלה לצדם. היו כמה וכמה פעולות בענין זה ולרוב נסתיימו בכשלון.

עשרת הבטלנים ואוכלי יושקה

בין המוני המבקרים את הרבי בכל ימות השנה, ביחוד בחנוכה או בשבת מברכים (היא השבת שבה מברכים את החודש) בלט סוג מיוחד במינו, הלא הם האברכים. הללו היו סמוכים על שולחן חמיהם וכל עצמם קודש לתורה וללימוד. ממילא היתה שעתם פנויה והיו באים אצל הרבי, אם לקבל ממנו השראה בלימודה של תורה או ברכה לעצירת הרחם של הנשים הצעירות. היו בין אלה פרחי חסידים, נוער שטרם הגיע לפרקו, שביקש לקבל הדרכה בחצר או מהרבי בהלכות חסידות והתנהגות בין הבריות. לעתים אף ביקשו אלה להתהדר לפני הרבי בחידושי תורה או שביקשו ממנו איזה יישוב בסתירה החבויה בסוגיה חמורה. היו גם כאלה, שזיווגם לא עלה יפה ועל כן נטשו את נשותיהם והתגלגלו בקלויז אשר בחצר הרבי. אלה היוו את עשרת הבטלנים, אומרי התהלים, מגידי קדיש

לנפטרים בלא בנים זכרים, שותי „לחיים" בכל עת שנזדמן להם יהודי כפרי, הסר לרבי לבקש עזרתו בצר לו.

כלכלתם של אלה היתה על החצר וכלכלה זו הורכבה ממרק „יושקה" וכל מיני שאריות של המטבח. היו ביניהם גם עריקים מהצבא, שלא יכלו לשוב לבתיהם. פה ושם גם הסתופפו בחצר מהפכנים, שכאן הסוו את עצמם ומצאו על ידי כך מקלט בחצר עד שעת כושר קרובה להסתלק למקום אחר. על אלה ידעו רק המבריחים, שהבריחום לכאן, תמורת תשלום לגולגולת.

ברכבת לרבי

מנובוסליצה היו נוסעים לבויאן גם ברכבת. היו אלה שתיים־שלוש תחנות והכרטיס עלה כמה קרונות. ברם הללו התקשו להבין לשם מה עליהם לשלם חלף כרטיס רכבת, שהרי היא ממילא נוסעת, אם אתם ואם בלעדיהם. משום כך היו תוחבים לקונדוקטור תמורת חלק הכרטיס, כשם שהסכינו לעשות ברוסיה של „פוני גנב". משלא התרצה הלה לקבל וביקש תשלום מלא לרבות קנס הקימו מהומה רבתי וחלק הסתלק בתחנה הראשונה ומשם הלך ברגל עד לבויאן. לא כולם זכו להתקבל אצל הרבי, שעל כן נבצר מרבים שבחסידים להעניק את הפדיון לגבאי, תמורת כניסה לפני ולפנים של הרבי. אלה התנחמו איפוא בכך, שזכו ליהנות מזיו חצרו ושכינתו, האזינו לדברי התורה שלו מפי „החוזרים" וכן היו חוזרים על הנעימות הערבות, אם בתחומי החצר ואם לאחר מכן בשובם הביתה.

בן שהציץ ונפגע

לא תמיד היה הכל כשורה בחצר הרבי. אירעו גם מקרים של יציאה לתרבות רעה של אחד הבנים או הצאצאים. לאחד הבנים נפקחו העיניים, אם בהשפעת ספרי ההשכלה, המלעיגים על הצדיקים והחסידים וחצרותיהם, כמו: „מגלה טמיריך" של יוסף פרל, ספרו הנודע של יצחק ארטר: „הצופה לבית ישראל" ואם על ידי חבר או ידיד „נגוע" באפיקורסות.

ביום בהיר אחד התחיל להרגיש בחיי הניוון והשיעמום בחצר הצדיק, נמלט לעולם החופש, לטשרנוביץ הסמוכה. שם התרועע עם חופשים, פורקי עול מצוות ויראת שמים והיה כאחד מהם. מחשש של שערוריה לא דיברו על כך בגלוי וכן קשה היה למצוא את מקום מגוריו בהיחבא.

לעומת זאת התהלכו עליו שמועות משמועות שונות — וכמובן

מפה לאוזן. היו שראוהו מעל גזוזטרה אחת בגילוי ראש, מעשן בשבת ומאחוריו בחורות לא צנועות ביותר. אף מסרו, שהוא מתעתד להיכנס ללמוד בגימנסיה. החצר רגשה וסערה וכל כולה בקשה אחת: החזירו לנו את הבן האובד והנידח, הגורם חילול שם החצר בעולם כולו. נידוהו והטילוהו בחרם ושמתא. פיללו ליציאת נשמתו, שנפלה בידי הקליפות הטמאות והרשעות. אולם הכל ללא הועיל.

מוסדות החצר עמדו להתמוטט — קץ כל האדמו"רות בא. לא ייפלא איפוא, שעסקני החצר וביחוד „שרי החוץ" שלה, לא נחו ולא שקטו, עד שבעזרת רבי המדינה ובעלי השפעה בחוגי השררה הצליחו להחזיר את הבן האובד והמורד לחצר. סגרוהו בדירה מבודדת מחוץ לעיר והכריזו עליו כבלתי שפוי בדעתו. פניו של הלה לא נראו יותר בחוצות. וגדולה מזו, נמצאו חסידים שוטים, שהאמינו בו יותר מאשר לפני כן והכריזוהו לקדוש, שהשטן השתלט עליו ברגעים של חולשת הדעת ונפילת המוחין בעת גבור כוח הקליפות. הוריו קבעו אצלו „מנין" לתפילה, שכרו מספר בטלנים, ששימשו גם כשומרי ראש. כך קמה חצר בזעיר אנפין — והכל אתי שפיר ואין מרד וצווחה ולא יעמוד עוד למכשול ולפוקה.

מאורע זה שאירע בבנו של ר' ישראל מריז'ין היכה גלים בעולם היהודי ומצא הדיו בספרות העברית, שראשיה נתלו בענין זה לשם מגמתם בהפצת ההשכלה. מכתבו הגלוי של הבן המורד נתפרסם ב„השחר" הראשון, „המגיד", „המליץ" ועורר ספרות עצומה ואף היה אחת העילות לפרוץ הריב שהשתולל זמן רב בין שושלת סאנדז וסדיגורה. זה אירע ב־1869 והעסיק את דעת הקהל היהודית באירופה המזרחית ואף במערב במשך תקופה ארוכה.

מלחמת אחים על כסא

כרגיל וכנהוג מימים ימימה בחצרות האדמו"רים היה יורש הבן הבכור את כסא אביו לאחר פטירתו והסתלקותו מעולם שפל זה. אף הוכרז על היורש בטכס חגיגי בסמוך לפטירה. אבל אירע והנפטר הותיר אחריו שני בכורים משני זיווגים. מי ישב על הכסא? למי מגיעה זכות הבכורה? אז היתה פורצת מחלוקת עזה, מלווה שנאה וטינה. כך נוצרו שני מחנות של מצדדים לזה ולזה. ואז החלו „כרגיל" קטטות, התנצחויות, השמצות הדדיות ואף לא חסרו מכות ומהלומות ונמצא שם שמים וישראל מתחלל ברבים על ידי המתנים הסבורים לתומם שמעשים אלה אך לשם שמים הם.

מקרה כזה אירע בחצר השושלת בסדיגורה; עוד בימי חיי האב

ר׳ ישראל הצדיק התחיל כל צד לרכוש עמדות ולמשוך לצידו חלק מן החסידים. כל אחד הקים לעצמו בית כנסת לחוד, נטל פדיונות והעניק בשפע ברכות, ערך סעודות שבת עם כל הכרוך בזה — באחת: חזרה כללית לקראת התפקיד בעתיד.

הרבי הישיש עצם עין והחריש. הנשים מרכלות ובוחשות וכל המעורב בדבר מלבה את האש למען לא תיכבה. כל צד מוקף בינתים, נושאי כלים נאמנים ומסורים, הנוטים אחריו, כמו לאבשלום בחיי אביו. הריב התגבר ופרץ בעוז עם פטירת האב הזקן. שכן מכריזים על קברו של הנפטר על יורש העצר, בחינת מת המלך יחי המלך. ברם מפאת כבודו של הנפטר מסתלק כל צד ונסוג לארמונו וכל צד רוקם מזימות כיצד להתגבר על יריבו. המאבק נמשך במרירות ובכל מיני אמצעים, כשרים ופסולים, המגיעים עד לחצרות השררה השונות. בסופו של דבר נכנע הצד החלש. האש דועכת והמרירות פוסקת. זקני השושלת והחסידים נכנסים בעובי הקורה ומשלימים ויוצא הפסק, שיש להקים ולייסד נסיכות חדשה באחת מערי ישראל, שטרם זכתה לשכן בתוכה אדמו״ר חסידי. הנכנע פורש למקום החדש ותוך כך נכנסת להיסטוריה החסידית שושלת חדשה, ומקום לא נודע עד אז מתפרסם ברבים ונעשה מקום משיכה לאלפי חסידים. בדרך זו אף נוצרה השושלת הבויאנית.

חתונה בנסיכות

מי שלא ראה חתונה בחצרו של אדמו״ר לא ראה שמחה ברוב עם מעולם. היתה זו חגיגה עממית טיפוסית, מסורתית והדורה וברוב פאר כאחד. מאחר שארבעים יום לפני היוולד הזוג הוכרז למעלה על הזיווג — היתה ההכרעה בחצרות האדמו״רים קלה ביותר. היה צורך לקבוע את התאריך המדוייק של החופה והטכס ומשנקבע החלו ההכנות. ואל יהא דבר ההכנות קל בעיניך: אטו מילתא זוטרתא היא לבצע משימה כזאת. לתכנן כל פרט ופרט, שהכל „ידפוק״ כיאות וכראוי. משום כך הוקם מטה פעולה בעל מנגנון מסועף ועצום. ועל כל אחד בו הוטל תפקיד או תפקידים מיוחדים.

משהוחלט בין שני האדמו״רים על זיווג הנכדים ונכתבו התנאים כדת וכדין, ללא צלצלי תרועה, רק בחוג המשפחה והזוג הנוגע בדבר, החלה אז למעשה התכונה לקראת המאורע שנקבע על פי רוב לכעבור שנה.

ובכן הצעד הראשון היה הקמת האגף למגורי הזוג החדש. לשם כך הוזמן מהנדס בעל שם ובעל נסיון שהיו לו מהלכין בחצרות, והוא

בהתיעצות עם האדמו"ר ובכור הבנים בחר את המקום המתאים באחת הפינות שבחצר רחב הידים. על המידות והמספר של החדרים המר־ פסות והגזוזטראות שאלו את פי הבת זוג הכלה. ומעכשיו היה על המהנדס לבצע את הבניה בעזרת מנגנון של אומנים, פועלים ובעלי מלאכה שהובאו לשם כך מהבירה הקרובה. מעטים ביניהם היו יהודים (נגרים מסגרים). פיקח על המלאכה הבן הבכור שרכש לו נסיון ממיבנים קודמים. מיום ליום צמח וגדל הבנין. עד ששלושה־ארבעה חודשים לפני החתונה הושלם לגמרי. ומעכשיו החלו בריהוט וקישוט. זה נעשה בהתיעצות עם אדריכל פנים מיוחד. עליו היה להתאים הכול לפני טעמה של הכלה המיועדת לשכון בדירה. היא הקובעת בכל פרט ויש לציין בכנות, כי לא היה סתם גודש של רהיטים, קישוטים ותמונות. הכול היה מכוון לנוחיות מעשית בטעם ועדינות. למבקר נגרמה הנאה אסטטית רוך ועדנה.

מן האגף ועד לבנין המרכזי מקום מגוריה של האדמו"רות הוביל שביל מרוצף, ותמיד לפני ביקורה של הכלה היו פורשים מרבד אדום לרגליה. ביחוד אם הכלה היתה מבחוץ ונחשבת ליפהפיה. כמו „ריזלה".

ס ב ל ו נ ו ת

פרק לעצמו קובעת התכונה בשטח זה. חצי שנה ומעלה לפני החתונה מזמינים את ה„ז'ורנלים" מפריס בכדי לעמוד על השינויים שחלו באופנת בגדי הפאר של העונה. ומשהגיעו ישבה פמלית החצר ובראשה האדמור"ית, בצירוף בנותיה וכלותיה הבכירות דנו ושקלו כיצד להתאים את האריגים והבדים, את השיראין והמשי לגוון פניה ושערותיה, לקומת גופה של הכלה. וכשהחליטו על כך הוזמן חיט מומחה בעל שם עולמי מפריס. ימים ושבועות שהה הלה בחצר, הוא הסמכות העליונה, הוא הקובע נותן הוראות לכל המון החיטים, תופרים ותופרות אשר עזרו על ידו.

לפניהם ערימות ערימות של בדים למיניהם, אריגים, לבנים. היו אלה מודדים, מתקנים, גוזרים וכו' וכל עצמם וכולם שרויים בעצבנות ובמתח, שמא לא יספיקו בעוד מועד להלביש את המחותנים והשושבינים המרובים למיניהם בעדי עדיים הראויים לטכס מפואר מעין זה. כל החצר היתה בסימן של איצה ריצה, צעקות, גערות, סוחרים, קבלנים, חנוונים, ספקים, אופים ואופות, מגישות וכו' — ועל כל אלה מנצחים ומפקחים הממונים על כך, המשגיחים בקפדנות שכל דבר ישתלב ברעהו ויבוצע בתכלית השלימות.

בינתיים מוכנות ההזמנות לאורחים, מקורבים, בני משפחה וסתם נכבדים וחסידים חשובים. כל הזמנה נבדקת כמה פעמים, שמא חלילה ייפקד מקומו של חסיד נכבד. וכך נערמות ההזמנות לערימות ונשלחות בהדרגה.

החגיגות נפתחות בשבת האחרונה לפני החופה, שבה נפתח ה„פארשפיל", כלומר הפרילוד, שהוא מעין מבוא החגיגות. הזוג מובל ברוב עם ובהדרת עם לבית הכנסת. החתן עולה לתורה ואילו הנשים מעזרת הנשים זורקות על ראשו מגדנות, קונפטי וכמדומני גם אורז. בגמר התפילה מובל שוב הזוג בחגיגיות הביתה — כל אחד לחוד כמובן. החתן מתכבד בקידוש, יין וכיבוד. רק לאחר הצהרים ובערב עד השעות המאוחרות של הלילה מופיעים האורחים לברכת מזל טוב, מתיישבים מטיבים את לבם מכל התקרובת העשירה והטעימה המוגשת לפניהם — אנשים לחוד ונשים לחוד. שרים ורוקדים עד לאין קץ. הדבר חוזר יום יום עד ליום החופה, הנקבע בדרך כלל ליום ששי.

בו ביום מתגברת התכונה עד לנקודת הרתיחה. בעיירה כולה נודפים ריחות הבישול והאפייה ומגיעים עד למרחקים. לבישול והאפייה מצטרפות מלאכות הלוואי: רקיחה, טביהה וזביחה, טיגון וצלייה וסביב כל אלה רעש והמולה ועשרות ידיים עסוקות וטרודות. מתרוצצות העוזרות, נשי המחותנים וסתם נשים מסביב. כולם מייעצות ומכל אחת באה דעה סותרת. ילדות ונערות רוצות לעזור ונדחקות הצידה בגערה: „לא להפריע בבקשה!". לכאורה נראה הכל כעין פקעת אחת סבוכה ומסובכת ללא כל אפשרות של התרה. ברם, עם התקרב מועד החופה מתברר, שהכל דופק בדיוק ומבוצע בהתאם לתוכנית. עין פקוחה צופיה על הכל ומשום כך הכל כשורה.

בינתיים מתחילים להופיע האורחים מכל החצרות ומכל השושלות, על מלוויהם המרובים ומשתכנים באכסניות שהוכנו למענם בעוד מועד. תושבי הכפרים והערים שבשכנות מופיעים ביום האחרון. דומה שכל המוני ישראל מתכנסים לכאן ורק תינוקות בעריסה נשארים בבית. וזורמים האורחים בכרכרות, עגלות, רכבות וברגל ומגיעים באלפיהם והם ממלאים את החצר הענקית עד אפס מקום. ואז מתחילים לטפס על הגגות, גדרות ועד צמרות העצים מגיעים. הילדים על שכמי ההורים והמולה הרבה מסביב מחרישת אוזנים. מסתובבים אברכים במדי שוטרים וכובעי נפוליאון ונוער המקומי נהפך לפרשים ורוכבי סוסים לבנים. והנה גם קוזקים ובידיהם חרבות ושוטים להצלפה, מוקיונים, קריינים, מחקי קולות צפרים וחיות, הולכי קביים בגובה הגגות מטיילים בין ההמון ונופשים על הגגות ועל כולם להקות מנגנים

החתונה בבויאן

על כליהם השונים הכל שוטף וזורם בגושי גושים כנחל איתן וכרוח בין צמרות העצים. כולם נדחקים ונושפים בחום המחניק ונישאים מהכא להתם ומהתם להכא. שכן אי אפשר לך לעמוד איתן במקום. קול ששון וקול שמחה, רינה דיצה וחדווה בקהל הרב ופרקי תהלים נשמעים בעירוב עם פזמוני עם אוקראיניים, הנעשים נעימות חסידיות ומנצח על זימרה המונית זו החזן על מקהלתו המפורסמת. אף לא חסרה כאן מקהלת מנגנים צוענים, המורכבת מיהודים בני מחוז קרפטורוסיה. והרחש מגיע לשיאו משמתקרבת תהלוכת הכלה, מלווה קהל צוחק, מריע וחוגג.

פתאום משתרר שקט מוחלט וכל העיניים צופיות למרכז הככר, שבו עומדת על תילה החופה המפוארת. והנה מופיעים המחותנים, בני המשפחה, מקורבים והפמליות של האדמו״רים השונים. את החתן מביאה עמה תהלוכה אחרת. החתן נעמד תחת האפריון והכלה מתחילה את ההקפות המסורתיות סביב החתן. שבע פעמים כדת ודין. זקן האדמו״רים ניגש לתפקידו ולאחר קריאת הכתובה הוא משמיע את הברכות, כשהקהל עונה לעומתו באמן אדיר. מוזגים את היין לכוס ומגישים לזוג. והנה נשמע נפץ הכוס לרסיסים ומתפרץ קול אדיר של „מזל טוב״, המרעיד את אוויר המקום במרחק רב. מחותנים נופלים איש על צוואר רעהו, מתנשקים בלי הרף, החופה מתקפלת, מילאה

את תפקידה והזוג מובל לחדר הייחוד, הוא האגף הנוסף שבנייתו עדיין לא נסתיימה. חלה הפסקה קלה ובינתיים נערכים השולחנות לעשרות על פני מרחבי החצר והאורחים נדחקים עד שהם מתיישבים סביב השולחנות. רק התיישבו אלה ועטים המוני המונים של מגישים ובידיהם תקרובת מכל טוב. השתיה כדת ומיני מתיקה ותרגימה בשפע לכל דורש ללא כל קיצוב. מתוך קדושת השבת המתקרבת והשעה המאוחרת מתחילים ההמונים להתפזר ולחזור למקומות מגוריהם, הרחוקים נשארים ללון ושובתים כאן. אומדים את מספר האורחים בחתונה מעין זו לפחות לחמשת אלפים. מופיעים גם שרי מדינה, שרי מחוז, שופטים, פקידים בכירים וצירי בתי הנבחרים המקומי והארצי. כל אלה באו לחלוק כבוד לשושלת, שאתה הם מטפחים יחסי ידידות כל הימים והשנים. יחסים המבוססים על טובה תחת טובה.

בדרך כלל משאירה חתונה מעין זו רושם עצום ואדיר על כל המשתתף וצופה בה. כל שהשתתף בחתונה כעין זו לא ישכח לעולם את החוויה לאורך ימים, שכן היתה בה משום התרוממות רוח ונפש גם יחד. החגיגות נמשכו שבעה ימים ושבעה לילות וכל השבוע היה מלא וגדוש קול הילולא וחינגה. האורחים זרמו כל אותו הזמן מכל קצווי המדינה ואף מחוצה לה, שכן פרשו האדמו״רים את כנפי ממשלתם מעבר לכל הגבולות המדיניים. השמחה היתה שרויה בשפע בחצר ובין האורחים, והמנגנון העצום ואף היעיל הועמד לרשות האורחים והוא הדין בתזמורות ומקהלות המנגנים. מחקי הקול, הבדחנים והבדרנים למיניהם. תאורת הגז העצומה האירה בלילה את כל השטח הענקי, משל התהלכת בעיצומו של יום בהיר. מחוללים, רקדנים וזוגות הסתובבו במעגלי ריקוד ובקצב מוגבר בלי הרף וללא ליאות. לקהל העניים והקבצנים נערכו שולחנות מיוחדים ובני טובים עמדו עליהם לשמשם ולעודדם. השמחה היתה במעון כולם ללא כל הבדל.

קיצה של הנסיכות

לכל תכלה וקץ וגם על החצר הבויאנית הקיץ הקץ במלחמת העולם הראשונה. החצר נסתלקה מן העולם. משל לא היתה קיימת כלל. בימים הראשונים למלחמה ברח האדמו״ר וכל פמלייתו, כדרך כל היהודים בסביבה, שהיתה חזית מלחמתית, לעיר הבירה וינה. שם קבעו את מושבם במלון „קונטיננטאל״ והמשיכו שם באורח החיים אשר בבויאן, היינו ב„חצר״ וכל גינוני החצר כמקודם. מספר לא גדול של חסידים הגיעו אף הם לוינה והיו מבקרים אצל הרבי „שלהם״. ברם הברק והזוהר שבבויאן לא חזרו עוד לעולם, ההוד והפאר

שבבויאן נעשו נחלת העבר. האדמו״רים ירדו מגדולתם ולא היתה להם עוד עדנה. סר חינם ותש כוחם. לאחר מכן יצאו האדמו״רים וצאצאיהם למרחקים. היו שהגיעו לגרמניה (ללייפציג) ולאמריקה ומיעוט שבמיעוט הצליח בימות השואה להגיע לארצנו. בשום מקום בעולם לא חזרו ימי התפארת אשר במקום גידולם ומולדתם.

עוד בימי מלחמת העולם הראשונה הרסו הרוסים את החצר על כל אגפיה. הקלויז הגדול שימש אורווה לסוסים. בויאן כמו נובוסליצה פסקו להיות ישובים יהודיים, שרובם ככולם של תושביה במקום נפוצו לכל עבר. רק בזכרון בניה נשאר זכרון מה מעברה המפואר של חצר זו. כמו שכתוב: ואת נוויהם השמו.

השושלת הריז׳ינאית

משיחותיהם של זקני החסידים לבית בויאן וסדגורה.

עודני נער מתלווה הייתי מדי שנה לאבא ז״ל במסעו לצדיק מבויאן לימים הנוראים. בדרך מעיירתנו למקום מושבו — שעה שעתיים נסיעה בעגלה — עת ישבנו צפופים ודחוסים בעגלה רתומה לסוס „אבירים״ הטיתי אוזני והקשבתי לסיפוריהם המופלאים, לתורות ואמרות משל הרביים השונים לבית ריזין. כמה מהם אחרי השלמה ממקורות אחרים אני רוצה בזה להעלות לפניכם.

סדר הדורות

לפי המסורת שבמשפחתנו מפי סבא ז״ל שהיה בן דורו של מייסד השושלת ר׳ ישראל מריז׳ין (עם פטירתו היה בן 16).

1. הבש״ט. נולד ז׳ סיון, תנ״ח, ונפטר י. סיון תק״ך.
2. תלמידו ויורשו המגיד ממזריטש נפטר תקכ״ט.
3. בנו של המגיד, ר׳ אברהם המלאך, נפטר תקל״ז.
4. בנו של המלאך, ר. שלום שכנא. תקל״א — תקס״ג.
5. בנו של ר. שלום שכנא, ר׳ ישראל מריז׳ין מייסד השושלת תקנ״ז — תרי״א. מזה ישב בריז׳ין 28 שנה. למעלה משנה במאסר בקיוב. וקרוב ל־11 שנה בסדגורה.
6. אחריו מלך בסדגורה בנו השני ר. אברהם יעקוב הראשון כ־30 שנה מתרי״ג עד תרמ״ג.
7. בנו של ר. אב. יע. ר. ישראל ישב על כסאו בסדגורה כ־24 שנה. תרמ״ג — תרס״ז.
8. אחיו הבכור רבי יצחק פרידמן, התיישב בבויאן הסמוכה לסדגורה וישב על כסאו החל משנת תרמ״ג. עד פרוץ מל־

חמת עולם ראשונה. אז נמלט לווינה והמשיך באדמו"ריות עד הסתלקותו בשנת תרפ"ז. בנו בכורו ר' נחמוצה אחרי שביקר בשנת תרפ"ז במירון עבר לאמריקה, ואילו השני ר. ישראל התיישב בלייפציג גרמניה.

9. רבי אברהם יעקוב השני בנו של הצדיק ר' ישראל מסדגורה ואחיו הצעיר של ר' יצחק מבויאן נולד בתרמ"ד וישב על כסאו בסדגורה משנת תרמ"ג עד פרוץ מלחמת עולם ראשונה. אז נמלט לווינה ושימש בה כאדמו"ר עד עלותו ארצה בשנת תרצ"ח. הוא נפטר במעונו אשר נרכש עבורו ברחוב נחמני תל אביב בשנת תשכ"א. לא השאיר אחריו יורשים.

בית ריז׳ין

כאמור היה רבי ישראל המייסד של בית ריז'ין. הוא נולד בתקנ"ז, לאביו ר' שלום שכנא מפרוהוביטש, ולאמו חוה נכדה של הצדיק ר. נחום מטשרנובל. כבר אביו של הרוזינאי חרג מן השיגרא של החצרות בתקופה ההיא, וסיגל לעצמו שיטה משלו בחסידות, דרכו היתה ממידת המלכות. וסיסמתו: להעלות את היהודי הכי פשוט לדרגה של בן מלך. הוא ייחס את עצמו לחוטר מגזע בית דוד, ונשמתו ניצוץ מנשמת דוד המלך.

מסופר, כי לפני הסתלקותו אמר הבש"ט למקורביו שיופיע שוב על פני האדמה בעוד 40 שנה, כנראה שהכוונה היתה לר. ישראל. ועוד מסופר, כי בעת ביקור של שלום שכנא אצל הצדיק ר' מוטל מטשרנובל (דודה של אשתו חוה) אמר לו, סע הביתה ולעת חיה אשתך הרה ותלד בן וקראת את שמו ישראל משום שנשמת הקדוש הבש"ט תרד לשכון בה.

ועוד מספרים שבעת הריונה פגש אותה הזקן מאפטא והכריז; כי ספר תורה שוכן במעיה. זקני החסידים ספרו בהתרגשות רבה כי לפי המסורת שבידם היתה נשמתו של הרוזינאי גנוזה מתחת לכסא הכבוד של הקב"ה עד שנתגלגלה וירדה לעולם השפל ע"י אביו הצדיק ר. ש. ש. אשר נמצא ראוי והגון למלא שליחות נאצלת זו.

כאשר אחזו צירי לידה את אמו ברה"ש ותקש בלדתה, ורק במוצאי החג יצא לאוויר העולם, משום שמרחם אמו נועד להיות קדוש. עוד ספרו בלחש: שכאשר עלה משה רבינו למרום לקבל את הלוחות הוריד אתו ארבע נשמות שהיו מופקדים בידי סמואל ואלו הן: ר' שמעון בר יוחאי, האר"י הקדוש. ר' ישראל בעש"ט, ור' ישראל מרוזין.

הואיל ור׳ ישראל האמין שמקור מחצבתו הוא דוד המלך התנהג כבן מלך והנהיג גינוני מלכות בחצרו, התגנדר בהידור מלבושיו שנעשו מצמר ולפי מידתו עם כפתורים — דבר שהיה בו משום מהפכה גמורה בנוהג של החצרות בימים ההם, — ואף פיאותיו היו בשיעור הדרוש.

הוא רכש לו דירה נאה ורהיטים מפוארים, משוררים וחזנים הנעימו קולם בכל מסיבה וחג. את קהל חסידיו קיבל בשעות קבועות כשהוא יושב על כסא מפואר לבוש שיראין, מצנפת רקומת זהב לראשו ומקטרת טבק יקרה המגיעה עד לרצפה תחובה בפיו, ספר הזוהר הקדוש פתוח לפניו, הוא הקשיב לפונים אליו כשהוא כולו מרוכז ומזדהה אתם למלא משאלות לבם.

ציבורים ציבורים של מטבעות מפדיון הנפש היו מגובבים על השולחן. פעם שאלו אותו מתנגדיו כיצד זה להסביר את הכתוב: שונא מתנות יחיה? השיב: אני מחנך את חסידי להיות שונאי בצע והרי הם באים ומוריקים את כיסם אצלי לצרכי צדקה.

הוא לא אכל — פרט לשבתות וחגים — בפרהסיה וטעם מעט מן המעט, לא חיבב את אמירת התורה, והעדיף יותר את סיפורי הנפלאות על צדיקים וקדושים. הוא התפלל ביחידות בחדר מיוחד הנשען לקיר המערבי של בית הכנסת בכדי לכוון כוונות ולייחד יחודים ללא הפרעה. כל זה מתוך הכרה כי הוא מזרעו של דוד המלך, ומלך ביופיו תחזינה עיניך, לא התחשב במה שיגידו עליו בחצרות אחרים.

למקטרגים ומערערים על דרכי התנהגותו ועשירותו המופלגת היה משיב, כי משמים מכריחים אותו להטיל על עצמו דרך של שררה והידור, וכל המקטרג עליו כאילו מטיח דברים כלפי מעלה. חסידיו אמרו עליו כי שיטתו: מלכות שבחסידות היא בעצם הסוואה לענווה ושברון לב על גלות השכינה, ומטרתו לעבוד את השם בלבוש של כבוד, תפאת וגדולה כיאות למי שעומד לפני מלך מלכי המלכים. הוא טען כי הסיגופים והצומות מחלישים את הגוף ומרפים את המחשבה מלעבוד את השם.

בן ט״ז היה כאשר החסידים הכתירוהו למנהיג הדור ולאדמו״ר. הוא ידע לרתק המוני מעריצים: חסידים, משכילים וחופשיים, ואף אצילים נכרים. בכוח השפעתו וקסמו האישי, הכריע את יריביו, והד־ביר את מתנגדיו, צדיקים ורבנים השכימו לפתחו והסתופפו בחצרו. מתוך יראת הכבוד והערצה. רבי יצחק מברדיצוב קרא עליו: ישראל אשר בך אתפאר. והזקן מאפטא התכופף פעם כשנפל האבנט — והוא אז בן 17 — הרימו וכרך אותו מסביב למתניו ואמר: הריני מקיים

מצוות גלילת ספר תורה. רבי מאיר מפרמישלן המפורסם בפזרנותו לצדקה לעניים, ואפילו לא לנה אף פעם פרוטה בבית והיה עני מרוד כל ימיו בו בזמן שאצל הרוזינאי שרר עושר ובזבוז, העריכוהו ורכש לו חיבה וכבוד בגלל צדקנותו וגדולתו.

הוא הסביר מה בינו ובין ר׳ ישראל. על האחרון נאמר: הון ועושר בביתו וצדקתו עומדת לעד. ואילו על עצמו נאמר: פזר נתן לאביונים וצדקתו עומדת לעד... על הלחישות כי הוא איננו תלמיד חכם ואיננו לומד. השיבו חסידיו, כי הוא לא שכח את כל מה שלמד בבטן אמו, מפי המלאך.

כששאלו את הרב מרימנוב אחרי ביקורו הראשון מה מצא בו? השיב כי הפעם לא ראה אלא את קצה חטמו... אציל פולני הציע לו פעם את הארמון הכי יפה בכדי שיבור לגור אצלו הוא הפתיע את רואיו ושומעיו במראה פניו וקלסתר תוארו ברוממותו, בחכמה וחריפות שכלו בקלות שיחותיו הקולעות לענין, מתוך כך הגיע להפלגה במעלות עצמו, במידה גדושה כמי ששולט בעולמות עליונים ותחתונים כאחד, ומכאן התנשאותו ויהירותו.

הוא תבע את כל החסידים לעצמו כי ברוב עם הדרת מלך. הוא תבע את כל הכסף, המגיע לו ורק לו. ומעשה בחסיד שקיבץ פדיונות מבני עיר והביא לו סכום שנחשב בעיניו כגדול מאוד, אמר לו כל כך מעט? הוא ציווה על הגבאי לא לקבל כסף מטבע קרוע, משום שזה מראה על פגם באהבתם אליו.

כאשר נדרש להוכיח שיש ברשותו סכום של 20 אלף כתרים במזומנים בקשר להתאזרחותו ציווה על חסידיו להשיגו אף שהיה לו בכיסו סכום זה.

הוא זלזל בחצרות אחרים ופעם התבטא, כי משום שבזמנם של הבש״ט והמגיד לא האמינו היהודים בהם לכן נענשו וכעת הם מאמינים ב„מקלות ובעצים״.

וצדיק באמונתו יחיה פירש: כי הצדיק המאמין בעצמו — הוא יחיה.

כאשר בא אליו ר׳ ברוך, נכד הבש״ט והציע לו: אנו שנינו ננהיג את העולם, ענה כי אני לבדי יכול להנהיג. הוא לעג לאלה הסבורים שצדיק הוא זה הלובש שביצה לבנה, צועק בתפילתו, מתענה ומסתגף. הקדוש שרוי בתוך עצמו — אמר.

פעם במסיבה אחת הגישו לו כוס יין, שתה כדרכו, מעט ממנו נתן לבנו של ה„ישועת יעקוב״. הלה נטלו ומסרו לשוטר שעמד בחוץ

לשמור על הסדר. נזף בו הצדיק, משום שראה בזאת פגיעה בכבודו. הבן לא הוציא את שנתו.

לא ייפלא איפוא אם התופעה הזאת בישוב היהודי ברוסיה עוררה קנאה וחמת זעם אצל שכניהם הנוצרים, והללו הלשינו על הצדיק כי הוא מסיר את לב העם מלהיות נאמן למלך ובעצמו מתנשא למלוך, גובה מסים וחי חיי בזבוז ושפע. עקב זה נאסר בשנת תקצ״ח (1838). הובל לקיוב והיה 22 חודש במאסר. דינו היה להיגלות לארץ גזירה ורק בעזרת נאמניו ובמסירת נפש ברח לאוסטריה והתיישב בסדגורה בוקובינה. אחרי שרכשו עבורו ועל שמו נחלה על יד העיר בשם „זלוטי־פוטיק" (היו בה שדות, כרמים, ובית משרפות של יי״ש). הוא נעשה נתין טורקי. כאן הקים לו בשנת תר״ב ארמון לתפארת שעלה על זה שברוזין. זוהר חצרו חזר, כבראשונה, על כל ההוד וההדר, הפאר והברק. בחג השבועות חגגו את חנוכת הארמון ברוב עם ובתרועה גדולה. זקני הדור אמרו כי מעמד כזה לא ראתה סדגורה מעולם. מאז לבשה החצר הדרת כבוד, נעשתה לתלפיות, למקור של התלהבות לעבודת הבורא. 11 שנה נהג את שלטונו בסדגורה ברמה.

ב־ג׳ מרחשון תרי״א, בשנת ה־54 לחייו נתבקש לישיבה של מעלה.

קודם זמנו הלך. שבע נדודים, תלאות ויסורים. כל אלה התישו את כוחותיו וקרבו את קיצו. אולם הוא השאיר יסודות חזקים לבנין המפואר והמוצק ששמו בית ריז׳ין, ושימש מופת ודוגמה ליורשיו שבאו אחריו.

לאחר פטירתו עברה ההנהגה לששת בניו; הלוא המה: רבי אברהם יעקוב בסדגורה, רבי מרדכי שרגא בהוסיאטין, רבי משה דוד בטשורטקוב, רבי נחום בשטיפנשט. על גורל בנו בכורו שלום יוסף לא ידוע. ואילו בן הזקונים שלו רבי ברינוי התיישב בלעווי שבמולדבה ונהג באדמו״ריות כמה שנים. בפרוטרוט מסופר עליו בחלק ראשון. בכתובים לא השאיר אחריו כלום, ורק אחרי מותו נכתבו למעלה מעשרה ספרים על ידי צאצאיו.

צאנץ לעומת סדגורה

טעות גדולה תהיה זאת מצידנו לחשוב כי השיטה החדשה „מלכות שבחסידות" — אשר יוצרה היה רבי ישראל מריז׳ין נתקבלה בעין יפה בחוגי החסידים, והחצרות למיניהם. אדרבה היא עוררה התנגדות רבה, מורת רוח, וקיטרוג לאין שיעור לא רק בין המתנגדים המושבעים, אלא אף בין אדמו״רי גליציה פולין, וולין,

ובין סתם רבנים וגאונים. ורק כעבור זמן רב, ואחרי ביקורים ותהיה על קנקנו של בעל השיטה החדשה נשתכנעו הללו בצדקתו ובגדר־לתו, ולבסוף נהפכו למליצי יושר עליו מפני כל מקטרג וכופר. עליו אמרו: ישראל עושה נפלאות לבדו וימלא כבודו את כל הארץ. אלה ציוו אחר כך על חסידיהם לבל יהרהרו אחרי מידותיו והליכותיו המוזרים של הצדיק משום שהכול לשם שמים, והוא מלא גדולה וצדקות. כל התנהגותו מכוונת להחזיר עטרת מלכות בית דוד לזוהרה הקודם ולקרב את קץ הגלות.

ר׳ חיים הלברשטם הגאון והצדיק מצאנץ המשיל את הריז׳ינאי להר המוריה, משום שהוא נעקד יום־יום לטובת הכלל.

הוא הריז׳ינאי ידע והבין שיחה נאה, משל קולע ושנון, דרוש מפולפל על פסוק כדי לרכוש את לב יריביו ומתנגדיו, להטיל מרות על סתם עקשן־מקשן בהסבירו שזאת היא שליחות עליונה מטעם ההשגחה, והוא אינו בן חורין להתכחש לה.

הוא ידע גם לחלק מחמאות. כשבאו אליו חסידים להסתופף בצילו סיפר להם מה שחלם לפני בואם. הוא ראה עצמו בלבוש של כסף בעל כפתורי זהב, וכנראה הכוונה היתה עליהם. ביחוד גברה השפעתו מעבר לגבולות שלטונו אחרי שהשתכן באחוזתו „זלוטו־פוטוק" ע"י סדגורה. חסידים לרבבות נהרו אליו והתרשמו מאורח חייו. החצר היתה בבואה נאמנה לחצר מלכים, ארמון לתפארת, אגפים לכל בן ובת, משמשים ומשמשות, מחנכים, חדרנים וחדרניות, חצרנים והוא בעצמו מסתתר בחביון עוזו, מובדל מצאן מרעיתו. וכאשר יצא מביתו לבית התפילה בלווית שני שלישים הסתדרה מיד שדרה חיה והוא עבר באמצע בעיניים עצומות כמעט. הריהוט בחדרים היה הכי מפואר, שטחים יקרים, טפיטים על הקירות, שמשות צבעוניות. מנגנון עצום היה לקיום השירותים המרובים של הדינסטיה הכבירה. רכב של סוסים אבירים, ועל כולם המון בטלנים עריקים מנשותיהם — אוכלי לחם־חסד ויושקה. כל זה בלע הון עצום ועל נאמניו הוטל להעמיד לרשות החצר את התקציב הדרוש. ומה היתה התמורה שקיבלו המוני החסידים והמעריצים?

ז י ו פ נ י ם, ה ו ד ו ה ד ר, ב ר ק, ברכות, איחולים, דרוש של תורה, ו ש י ר י י ם של הוד קדושתו. ידוע כי באותה תקופה היה מצב היהודים באוקראינה, בוולין ובבסרביה בכל רע. הצאר הכביד אוכפו עליהם והוציא גזירות לבקרים: מס גולגולת, בגדים, זקנים, נרות, בשר, ועל כולם רבצה מארת הקנטוניסטים, חטיפת ילדים לשירות בצבא למשך 25 שנים. כתוצאת לווי פרחה המלשינות בין היהודים

וזו סחטה את לשד הקהילות והעסקנים. דלות מנוונת, מצוקה חומרית ואפלה גדולה היו מנת חלקם של היהודים. אין להכחיש כי הצדיקים עמדו בשער בת עמם: השתדלו להקל, הרעיפו ניחומים, נבאו אפילו כי ימות המשיח קרבים ובאים, והוא יופיע מקודם ברוסיה, אולם במציאות היה השוני והניגוד בולט ודוקר עיניים. ניוון ודלות מכאן, ואריסטוקרטיה בזבזנית מאידך.

לא ייפלא איפוא אם את המצב הזה ניצלו המשכילים והחופשיים והם קידשו מלחמת חרמה על כל החצרות והרביים. הם שמו ללעג וקלס את פולחן האישיות, את ההתנפחות וההתהדרות והצליחו לערער אותם. לעזרתם גם הופיע גורם פנימי בלתי צפוי אשר זיעזע את כיסא הצדיק מסדגורה, והטיל סערה עצומה בעולם החסידות, — הלא היא פרשת צ א נ ץ. הרב הצדיק רבי חיים הלברשטם מצאנץ אשר קודם לכן בנסיעתו הראשונה לרוזין לא עצם עין כל הלילה מרוב כיסופין והשתוקקות לחזות פני קדוש עליון, אף התרשם מאוד ממנו ונוצרו יחסי הערצה הדדיים, גם הוזמן וישב שבועיים בארמונו בסדגורה, יצא מיד אחרי פטירתו של הרוזינאי במלחמת מצווה נגד בניו. והדברים הגיעו לידי חרמות, שמתות, ונידויים, מה שזה הכשיר הטריף השני ואף נמנעו מחיתון.

המחלוקת החריפה כאשר התערבו החסידים משני הצדדים, הלהיבו את המדורה ונוצרה התהום, טינה עמוקה, וחילול השם. הצנצאי האשים את סדגורה בבזבוז ממונם של ישראל, הוא התריס נגד הפאר והמותרות ונגד הפולחן של הצדיק, נגד הנוהג של בנות רביים לבושות כבנות נסיכים, ונגד רכיבה על סוסים. ביחוד הרגיזו ההופעות הפומביות ברוב המולה ורעש במקומות הרחצה קרלסבד, מריענבד ופרנצנסבד.

הוא, הרבי מצאנץ, היה ההיפך מכל זה. פרנסתו היתה ממכירת מלח, חי בדלות ודחקות כל ימיו, את כל הכנסותיו מפדיונות — רבבות אלפי זהובים — בשנה היה מחלק לנצרכים, אלפי משפחות כלכל, פדה שבויים, והשיא יתומים. היתה בו ממידת הצניעות והענווה. התערב בקהל חסידיו ללא חיץ. היתה בו מזיגה של גאוניות וחסידות, ער לצרות הכלל, חי, תוסס, סניגורו של ישראל עד לידי שכחה עצמית. עליו נאמר: יחוס על דל ואביון ונפשות אביונים יושיע.

המחלוקת התחילה בשנות השישים למאה הקודמת ונמשכה כחמישים שנה עד ששככה.

בין מתנגדיו החריפים של רבי ישראל יש למנות: הגאון רבי שלמה קלוגר מברודי, את הגאון בהלכה מלבוב ר׳ יעקב אורנשטיין

בעל ה„ישועות יעקב”, הרבי מקוצק, בלץ ועוד. התקרית השניה (עליה אמר הרבי מצאנץ: הנה מביתך תפתח עליך הרעה הזאת) שעלולה היתה למוטט לגמרי את היכל הפאר שהקים ברוב עמל הצדיק מרוזין היא הפרשה הסתומה שטרם פוענחה במלואה עד היום מסביב לאישיותו של הבן זקונים, בנו של ר׳ ישראל. האדמו״ר מלעוי מולדביה ר. ב ר י נ י ה. (בפרוטרוט כבר מסופר עליו בחלק הראשון)׳ ידוע שהוא יצא לתרבות רעה בהכריזו, כי כל ענין האדמו״ריות הוא אחיזת עיניים, הונאה עצמית, מתעים את צאן מרעיתם בתוהו לא דרך, וגוזלים ממנו את הפרוטה האחרונה. למשכילים ניתנה ההזדמנות הטובה להגביר את תעמולתם נגד פולחן הצדיק, ואילו החסידים הכריזו עליו שמרוב קדושתו נפל בידי הקליפות החיצוניות, ודעתו נשתבשה עליו *.

האדמו״ר ר׳ אברהם יעקב זצ״ל השני מסדגורה

בו בזמן שאבא ז״ל היה מנאמניו ומבין מבקרי חצרו של האדמו״ר מבויאן, הרי סבא ז״ל ואחי יבלח״א — כתושבי סדגורה — היו מחסידיו המושבעים של ר׳ אב. יע. מובן, שבעת ביקורי אצל סבא מלווה הייתי אותם לרבי שלהם. וכך זכיתי לחזות בהליכותיו והתנהגותיו. כולו אומר מלכות והדר, אצילות בכל צעד ושעל, אוהב ישראל מובהק, כולו מרוכז פנימה, מרחף בעולמות עליונים, בבחינת: אש תוקד תמיד על המזבח ולא יכבה.

עם הסתלקותו של האדמו״ר ר׳ ישראל (בשנת תרס״ו) בנו של ר. אברהם יעקב הראשון התעורר — כידוע — ויכוח מר וחריף, ריב אחים בשאלה מי משני הבכורים (משני זיווגים) יהיה היורש של הכסא בסד. (בפרוטרוט סופר על זאת בחלק הראשון).

לבסוף נפלה ההכרעה על בנו ר׳ אב. יעקוב. מאותו שנה ועד פרוץ מלחמת עולם ראשונה ישב איתן בנסיכות שלו „זלוטו־פוטק” אשר עברה אליו בירושה מאביו זקנו ר׳ יש. מרוזין. הוא המשיך בשיטת חסידות שבמלכות וחצרו היתה מהדורה מדוייקת של קודמיו.

במהותו היתה טבועה האצילות מלידה. עזות המחשבה, חסד, צלילות הדעת, ויראת הרוממות. ועל כולם אהבת ישראל יוקדת,

---

* ראה: הצופה לבית ישראל ליצחק ערטר עמ׳ 18, 19, 100 ועוד. הוא היה בן דורו של הרוזינאי. הם נפטרו באותה שנה תרי״א (1851). אף יוסף פרל היה בן אותה תקופה, ושניהם נלחמו בשצף קצף נגד מורדי האור, ושמו ללעג וקלס את כל הצדיקים והרביים בצורת „חזון־בלהות”.

הו"בי ר' אברהם יעקוב פרידמן האדמו"ר מסדגורה

השתתפות והזדהות בכאבו וסבל של הפונה אליו ורצון עז לעזור לו במידת יכולתו.

אף הוא התבודד במעונו, אולם פעם בשנה יצא מגדרו והתערב בין קהל חסידיו. היה זה מנהג של שמחת תורה. המונים, המוני כל בני העיירה כמעט — התכנסו ובאו לבית הכנסת הגדול בכדי לחזות בנועם פניו, עת שרוי היה בדביקות והתלהבות בשעת אמירת ההקפות וריקודו עם ספר התורה בידו. היתה זאת חוויה בלתי נשכחת לצופים.

בשנת 1914 נמלט לווינה וקבע משכנו באחד הבתים ברחוב תבור אשר במחוז השני. חסידים פליטים מבוקובינה וגליציה התלקטו אליו והיו מבאי ביתו. אלה היוו חוג צר לפעולתו. התכנסו לתפילה, לסעודותיו, ולשמיעת תורה מפיו.

אלה גם דאגו לתקציב הדרוש לקיום הוגן לו, למשפחתו ולמנגנון המצומצם. לפאר ולהדר כמעט ולא היה זכר. חי בפשטות וצנע כנהוג בימים הטרופים ההם.

פעם אחת לפני חג הסוכות הבאתי לו „ערבי נחל" מהחווה החלוצית שלנו על יד ווינה, היה מאוד שמח, הריח בהם ומלל לעצמו: כריח השדה אשר ברכו השם.

בשנת 1920 בווינה כשבאתי להיפרד ממנו טרם עלותי ארצה קבלני בסבר פנים יפות, התעניין בכל הפרטים, ודרך אגב שאל: ומניין הוצאות הדרך? וכשסיפרתי לו שעדיין חסר לי סכום ניכר, נתן לי המלצות לאנשים אמידים מאנשי שלומו ואלה נענו בחיוב. כשפניתי לצאת ליווה אותי כמה צעדים וברכני בברכת צאתך לשלום, וכי השם ינחני בדרך הישר בזכות אבותי יראי השמים.

מאז נעלם מאופק למספר שנים. והנה יום אחד הופעתי אצלו במעונו אשר ברחוב נחמני ומסרתי לו ד"ש מאחי אשר הוגלה למורי־ציוס, אז הביע משאלתו שישלח לו את „ארבעת המינים" לסוכות. הוא הבטיח ואף קיים.

כאשר חזר אחי מן השבי עזר לו להשיג דירה ולהסתדר בעבודה.

בביקורי אצלו לעתים ברחוב נחמני הזמינני תמיד לשבת ללא הסתייגות, הקשיב, שאל וחקר על כל אחד מבני המשפחה ולמצבם. זכר וקרא את כל אחד בשמו. עם צאתי היה מלווה אותי בברכה כנה ממעמקי הלב לבריאות שלמה, יבולים טובים והצלחה בגידול.

לא אחת כשישבתי ממולו התבוננתי בו ושאלתי את עצמי לאן נעלם כל הפאר וההדר, הברק שהיה מקובל ונהוג בחצרו אשר בסדגורה? הנה הוא שוכן כבוד בדירה צנועה משמש יחידי וטבחית

אחת עומדים לעזרתו. בתוך עמו הוא יושב, ללא מחיצות, יוצא ובא, משתתף בכינוסים, בדיונים ובהכרעות של גדולי התורה. מכובד ונערץ כתלמיד חכם וכמנהיג, דעתו נשמעת אף מחוץ למסגרתו, והנה הוא יושב ממולי הדור בלבושו, המותאם למידתו. זקנו מטופח, פיאותיו המסולסלות והקצרות משתלשלות ויורדות מתחת למגבעת הקטיפה צרת השוליים, צווארון נוקשה לבן מעל לחולצה המבהיקה ועניבה צבעונית מזדקרת מעל לחזהו. כתלמיד חכם אין למצוא אף רבב כלשהו על בגדיו, כפי שמצווה בתלמוד. לווית חן נסוכה תמיד על פניו, כולו מעורר כבוד ודרך ארץ.

...בהלוויתו צעדתי יחד עם רבבות המונים עטופי יגון וצער. הרחובות הסמוכים היו שחורים מרוב משתתפים, גשם היה תלוי באוויר, חשרת עננים, כאילו אף השמים עומדים להוריד דמעות על הסתלקותו של זקן האדמו״רים, אחרון ממשיכי שושלת בית סדגורה.

ואז נזכרתי במקרה דומה, עת הגיעה השמועה העצובה לעיירה על פטירתו של אביו ר׳ ישראל. אותו יום היה יום קיץ בהיר, השמש בעיצומה, והנה התקדרו השמים ואספו נגהם ואפילה גדולה ירדה לעולם אז אמרו החסידים המתאבלים: בעוון הדור נאסף הצדיק והלך לעולמו על כן חשכו השמים.

הוא נולד בשנת תרמ״ד, ונסתלק ד׳ טבת תשכ״א, 23.10.60.

הערת שוליים:

בעתון פא״פ מא׳ טבת תשכ״ג מסופר: כי הרבי מסדגורה חזר הביתה, הכוונה להאדמו״ר רבי מרדכי שלום יוסף פרידמן מסדגורה. הוא חזר מביקור שלוש שנים באמריקה. הוא עכשיו האדמו״ר הראשי לבית רוז׳ין בתל אביב. הוא בנו של הצדיק ר׳ אהרן מסדגורה שהיה בנו של הצדיק ר׳ ישראל מסדגורה בן ר׳ אברהם יעקוב מסד. בנו של הרוז׳ינאי. בי״ז כסליו השנה מלאו לו 66 שנים. וכן 50 מאז הוכתר כאדמו״ר. חצרו: רח׳ בצלאל יפה 10, תל אביב.

חורבן נובוסליצה האוסטרית

פרצה מלחמת העולם הראשונה ומיד התחיל כל אותו הוי בנובו־סליצה האוסטרית, בסביבה ובכלל בעולם היהודי שבאירופה המזרחית להשתנות בתכלית שינוי ובעיקר להתערער עד היסוד.

המקום היה בחזית ומרבית התושבים היהודים ברחו מכאן הרחק הרחק ממקום הסכנה. נסגר הגבול ומסחר הטרנזיט נפסק לחלוטין. שמועה רדפה שמועה והחלה מנוסת בהלה. תחילה נמלטו על נפשם האמידים בעיירה. אלה יצאו ברכבת, שפעלה עדיין לסירוגין וכן בעגלות עמוסות כל טוב. בכל יום ויום התרוקנה יותר ויותר העיירה מתושבי היהודים. כל שהיה בעל אמצעים שכר עגלה, העמיס עליה את רכושו ומטלטליו ויצא. וכך נשרכו בדרך שיירות שיירות של עגלות.

נובוסליצה כעיירת ספר סבלה מיד עם פרוץ המלחמה. מיד להכרזת המלחמה, יום יומיים לאחר תשעה באב 1914 פרצו לעיירה קוזקים מרוסיה ושדדו תחילה את בתי המרזח, שתו לשכרה ואת הנותר התיזו על כתלי הבית. מכאן החלו בהבערת הבתים וכך נשרפו הבתים בזה אחר זה — וכמובן שרוקנו תחילה את הבתים לפני ה„הדלקה". משריפה זו נותרו אך בתים מספר, של נוצרים כמובן. כעשרה יהודים נלקחו כבני תערובת והובלו לפנים רוסיה. התושבים נמלטו דרך מקומות הישוב בבוקובינה להונגריה ולאוסטריה, בעיקר לווינה. הצ־עירים גוייסו לצבא ושירתו בחזיתות אוסטריה ומהם אף נלקחו בשבי הרוסי וחזרו רק לאחר המלחמה. בסופו של דבר התרכזו הפליטים בוינה ושם נוצר מרכז יהודים עצום מפליטי המלחמה של בוקובינה וגליציה הסמוכה.

ויבוא הפליט לווינה, מרכז החלוץ

בוינה נוצרו בימי המלחמה גרעיני החלוץ והעליה מבני נובו־סליצה ומהם הקימו קבוצות הכשרה (קירלינג, לייטמיריץ). הם היו מראשוני העליה השלישית.

התמוטטותה של אוסטריה הבורגנית

על המקום עצמו עבר שינוי רב וגדול בשלהי המלחמה. עם התמוטטותה של אוסטריה החלו בבוקובינה ובגליציה להתפתח קרבות

בין אוקראינים ופולנים מזה ורומנים מזה. בבוקובינה היו הקרבות בין רותנים ואוקראינים. בכל יום נוצרו גבולות חדשים. קשר הרכבות לא פעל כהלכה או לא פעל כלל. המונים צבאו על הרכבת במשך ימים ולילות למען השג מקום נסיעה ולעתים קרובות היתה ציפיה זו לשוא. נסיעה מטשרנוביץ לוינה, שבדרך כלל לא ארכה יותר משלושים ושש שעות, ארכה הפעם שלושה־ארבעה ימים.

לבסוף השתלטו האוקראינים על בוקובינה. הם הקימו מיליציה, תפסו בנייני ציבור וניסו להשתלט על התוהו ובוהו. הם הוציאו פקו־דות וצווים, החרימו והפקיעו ובכלל אסרו ועצרו כל הבא לידיהם. במחלקות הממשלה ובמשרדים תפסו נאמניהם את הכסאות והמשרות והחלו להראות נחת זרוע שלטונם. ברם עוד בטרם הרגישו את עצמם אדוני המצב, פלש ביום שבת בהיר צבא סדיר רומני, שהכריז מיד את עצמו כשליט במדינה, הבא להגן באופן חוקי על הרומנים, המהווים, לדבריהם, רוב באותו איזור. הרומנים שמו איפוא קץ לשלטון האוק־ראינים ובנובמבר 1918 החלו לבסס את שלטונם בבוקובינה ובטשר־נוביץ. מאז נכנסה גם נובוסליצה לשלטון רומני.

בסרביה ובוקובינה תחת שלטון הרומנים

מעתה נשתנה בתכלית השינוי אורח הכלכלה בנובוסליצה הרו־סית שהתפשטה אף לצד האוסטרי. עם סגירת הגבול לרוסיה נפגעו המסחר והייצוא לרוסיה. השלטון הרומני דילדל בהרבה את מקורות הקיום של האוכלוסיה הנוצרית שבין האכרים ועל ידי כך הקטין את כושר הקניה שלהם בעיירה. הדור הצעיר שבישוב היהודי עזב בהמו־נים ובהדרגה את המקום אם בשל סירובם לשרת בצבא הרומני בשל שנאת היהודים שרווחה בצבא ונתבטאה בהכאת יהודים בו ואם בשל הצורך לבוא לעזרת המשפחות, שמצב קיומם הורע מיום ליום ומקו־רות קיומם נידלדלו משנה לשנה. רובם הגדול של היוצאים היגרו לאמריקה הדרומית, היבשת היחידה שהתירה הגירה אליה.

משום כך מרובים הם יוצאי נובוסליצה בארצות אמריקה הדרו־מית ומכאן ההלצה הרווחת „ארצות הברית של נובוסליצה".

בנובוסליצה נמשך אורח החיים המסורתי והמקובל, אם בשינוי מה. השפעת הציונים והציונות גדלה וחזקה בעיר. קיים היה בית ספר תרבות בהנהלתו של ד"ר נפתלי רבינוביץ, שהיקנה את העברית ותרבותה לדור הצעיר. ברם משפרצה מלחמת העולם השניה נשתנה הכל בתכלית שינוי ובסופו של דבר הקיץ הקץ על הישוב העברי בנו־בוסליצה.

הפרעות ביהודים וטראנסניסטריה

ב־1940 נכנסו הרוסים לבסרביה ואף לנובוסליצה. הם נתקבלו יפה וביחוד על ידי הקומוניסטים, שהרימו ראש ונעשו שליטים בעיירה. ברם לא ארכו הימים ועם פרוץ מלחמת גרמניה רוסיה עזבו הרוסים (1941) את בסרביה והרומנים חזרו ונכנסו. מיד עם כניסתם החלו הפרעות ביהודים. המקום הדהד מיריות וכן הבעירו את בתי העיירה. האש השתוללה כמה ימים רצופים. האנשים הסתתרו במרתפים וחלק נמלט לנהר פרוט בכדי למצוא שם מחסה ומגן. כל בתי העיירה נשרפו ונותרו רק בתים בודדים בלבד. האנשים נשארו ללא קורת גג. לאחר השריפה אספו את כל היהודים מן הפרוט, החזירום לביתם ומשם גירשום לאחר כמה ימים לידניץ, תוך הוצאה להורג של 80 איש באשמת שיתוף פעולה עם הרוסים — ובכללם מציוני המקום. רבים מתו בדרך לגירוש מרעב ומקור ששרר באותו זמן. בסביבת ידיניץ מצויים יערות מרובים וכאן נרצחו כשמונה מאות בני נובו־סליצה. בספטמבר 1941 גורשו מידיניץ לטרנסניסטריה, הוא השטח שבין הבוג והדניסטר. כאן הקימו מחנות הסגר וכאן מצאו את קיצם אלפי אלפים של יהודים מרומניה ובוקובינה. כאן אספו המוני המונים ללא כל אמצעי קיום וכאן דעכו מרעב ומקור על ידי רציחות של פורעי החיות הממונים על המחנות האלה.

השרידים עולים ארצה

השרידים המעטים שנותרו בחיים לא שבו עוד לנובוסליצה, אלא יצאו את ארץ הדמים, והתפזרו ברומניה תחילה, ורק בשנת 1950 עלו רובם ארצה. חיו במעברות: פרדס חנה, עין שמר, חדרה, מחנה דוד, פרדס כץ, ועוד. היוזמת והמבצעת בהגשת עזרה להם התבלטה חנה למדן.

עקב ביקורה באמריקה הלטינית, נפגשה בלימה פירו עם יוצאי נובוסליצה, ואז פנה אליה מר מרדכי פקר בהצעה להציב ציון וזכר לעיירה שנכחדה ויחד עם זאת לסייע לעולים החדשים בני העיר. למטרה זו תרם 50 אלף דולר לשם הקמת שיכון על שם אביו ר׳ יעקוב פקר ומשפחתו, ותנאי התנה כי חנה למדן תקבל עליה את הביצוע. היא הסכימה.

בשובה ארצה התייעצה עם שר האוצר המנוח מר קפלן ובהמל־צתו נבחרה רמת השרון כמקום שיכון. הורכב ועד בן עשרה חברים בראשותו של ד״ר אליהו רבינוביץ. אלה ביצעו את הקמת השיכון הקרוי „שיכון יוצאי נובוסליצה על שם יעקוב פקר ומשפחתו״.

נרכש שטח של 20 דונם מקרן הקימת (פרדס עזוב של פורטנוי) בצפון המושבה על גבול הרצליה והוקמו עליו 38 בתים דו משפחתיים.

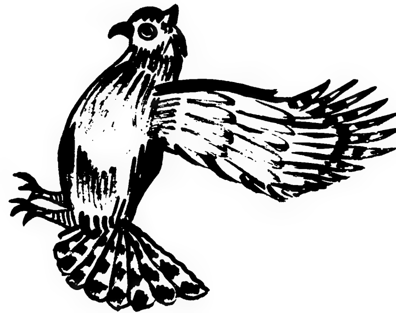
מקץ כמה שנים כבר ניתן להבחין מרחוק בבתים אלה, על גינותיהם המטופחות יפה, ואם אתה בן נובוסליצה יכול אתה להיקלע כאן לעיר מולדתך כביכול, שכן עדיין ספוגה ,אווירת' השכונה סיפורים והמיית לב לזו העיירה, החממה היהודית שנכרתה באכזריות רצח. ברם הדור הצעיר משתרש יותר ויותר באדמת המושבה והוא המתחיל ואף הממשיך את נובוסליצה באדמת ישראל ומדינת ישראל. ב־1960 אף הוקם בית כנסת בסגנון נובוסליצה.

דומה שהתושבים אינם מחמיצים שום הזדמנות להנצחת עיר המוצא שלהם — הרי רחובות הקרויים על שם אישים דגולים ורבי פעלים ברומניה והרי הפגישות והמסיבות ההופכות ממילא לשיחות על נובוסליצה וההווי שלה.

בטכס חנוכת השכונה (ט"ז באב תשט"ו), שנוהל ברוב טעם על ידי חנה למדן, הועלה בראש ובראשונה זכרה של העיר היהודית והשרשית. איש קרן היסוד, שהוא גם איש בסרביה, מרדכי רבינוביץ ז"ל, סיפר בשבחה של נובוסליצה היהודית וכן רוב הנואמים האחרים. דבר תדיר הוא בזו השכונה מפגש הרעים והידידים מבני העיר הבאים לכאן. חוויה מיוחדת היתה העלאת ספר תורה מנובוסליצה, שנתגלגל גלגולים מרובים ואף מופלאים עדי הגיעו לבית הכנסת בשיכון. הוא הועבר עוד לפני המלחמה לפירו על ידי בן העיר ועם הקמת השיכון העבירו האיש לכאן וכך נפגשו בשנית אנשי העיר וספר התורה המוכר להם עוד מהבית. אף הנדבן מר מרדכי פקר הכיר כבר את השיכון ובעת ביקורו נמסר לו בטכס חגיגי סמל המושבה מידי ראש המועצה המקומית ב־20 למאי 1962.

אנשי נובוסליצה פזורים כמובן על פני רחבי הארץ ומעורים זה עשרות בשנים בכל תחומי היצירה והבנין.

קיצה של קהילה יהודית, צעירה באופן יחסי, אולם מושרשת ביותר, בנובוסליצה ותקיעת יתד של מקצת מיוצאיה בארץ, הוא גם סמל לטרנספורמציה של תולדות עמנו בדור אחרון, משואה עקובת דם ורצח למפעל בנייה ושיקום מחדש בארץ ישראל ובמדינת ישראל. בכך אינה שונה נובוסליצה ממאות קהילות אחרות שבניה תקעו כאן יתד ושורש. המייחד את יוצאי נובוסליצה הוא הנסיון המעניין והמאלף לקבץ קצתם של יוצאי העיר בשכונה אחת, משל זכר וציון לאותו מרכז שכלה ואבד לעולמים.

כחול (פניקס) ארבה ימים

כחול ארבה ימים

איוב, כ"ט, 18

כעוף חול זה שבה עיירתנו

וצמחה מתוך אפרה

במולדת הקמה לתחיה.

יום השואה לקדושי נובוסליצה ט"ז תמוז נקבע לזכרון עולם.

דבי ר׳ ינאי אמרו: אלף שנים הוא חי ובסוף אלף שנה אש יוצאת מקנו ושורפתו ומשחיר בו כביצה, וחוזר ומגדל אברים וחי. רבי יודן בר׳ שמעון אומר: בסוף אלף שנים גופו כלה וכנפיו מתמרטטין ומשחיר בו כביה וחוזר ומגדל אברים וחי.

איוב כ״ט, 18. מתוך ספר האגדה של ביאליק. ט״ז

גלגול מחילות

„הנה אני פותח קברותיכם והעליתי אתכם... והבאתי אתכם אל אדמת ישראל״. אמר ר׳ אלעזר בשם ר׳ סימון; הקדוש ברוך הוא עושה להם מחילות בארץ והם מתגלגלין ובאין עד שמגיעין לארץ ישראל, וכיון שמגיעין לארץ ישראל הקדוש ברוך הוא נותן רוח של חיים והם עומדין. שנאמר: והבאתי אתכם לאדמת ישראל, ואחר כך, ונתתי רוח בכם וחייתם״.

מתוך ספר האגדה של ביאליק שי״ד. יחזקאל, ל״ז 12

העצמות היבשות

היתה עלי יד ה׳ ויוציאני ברוח ה׳, ויניחני בתוך הבקעה; והיא מלאה עצמות. והעבירני עליהם סביב סביב; והנה רבות מאד על פני הבקעה, והנה יבשות מאוד. ויאמר אלי: בן אדם! התחיינה העצמות האלה? ואומר: אדני ה׳ אתה ידעת. ויאמר אלי: הנבא על העצמות האלה ואמרת אליהם: העצמות היבשות, שמעו דבר ה׳: כה אמר אדני ה׳ לעצמות האלה: הנה אני מביא בכם רוח וחייתם. ונתתי עליכם גידים והעליתי עליכם בשר וקרמתי עליכם עור, ונתתי בכם רוחך וחייתם; וידעתם כי אני ה׳. ונבאתי כאשר צויתי; ויהי קול כהנבאי, והנה רעש — ותקרבו עצמות עצם אל עצמו. וראיתי, והנה עליהם גידים, ובשר עלה, ויקרם עליהם עור מלמעלה, ורוח אין בהם. ויאמר אלי. הנבא אל הרוח, הנבא, בן אדם, בהרוגים האלה ויחיו. והתנבאתי כאשר צווני: ותבוא בהם הרוח ויחיו, ויעמדו על רגליהם. חיל גדול מאד מאד.

ויאמר אלי: בן אדם. העצמות האלה כל בית ישראל המה; הנה אומרים: יבשו עצמותינו ואבדה תקוותנו; נגזרנו לנו. לכן הנבא ואמרת אליהם: כה אמר ה׳: הנה אני פתח את קברותיכם, והעליתי אני ה׳, בפתחי את קברותיכם, ובעלותי אתכם מקברותיכם, עמי. ונתתי אתכם מקברותיכם, עמי: והבאתי אתכם אל אדמת ישראל. וידעתם כי רוחי בכם וחייתם, והנחתי אתכם על אדמתכם, וידעתם, כי אני ה׳ דברתי ועשיתי נאם ה׳.

יחזקאל, ל״ז, 15/1

חלק ב׳

ילקוט נובוסליצה - האוסטרית

שרטוטים ודמויות

עובדה שאין להכחישה היא, כי בחלק האוסטרי של העיירה איני זוכר אף אישיות בולטת אחת שהצטיינה במה שהוא יוצאת מגדר הרגיל, אבל לעומת זאת היה היו בה כמה וכמה טיפוסים ודמויות אופייניים, שכדאי להנציחם ולו רק בקווים אחדים.

לנובוסליצה, כנקודת ספר מובהקת, היו מגיעים כל השנים עד פרוץ מלחמת העולם הראשונה טיפוסים שונים ומשונים ואף מוזרים ומופלאים ביותר. היו „נינים" ו„נכדים" של הבעל שם טוב, שסבורים היו כי על הציבור לכלכלם, שכן בזכותם העולם קיים. היו מחזרים על הפתחים ומקבצים נדבות ופשוט תובעים בפה משלא נענו במיוחד ובעין יפה.

היו גם פורקי עול מלכות, זייפנים, פושטי רגל, שנמלטו אלינו מחמת הדין ועשו אצלנו עד יעבור זעם, „מחברים" שבאו למכור יצירותיהם, הגדושות חידושים ודרושים, מגידים ובעלי תשובה, שקיבלו על עצמם עול גזירת גלות לשם כפרה על עוונותיהם והיו נודדים ממקום אחד למשנהו. אלה היו מכונסים בתוך עצמם, המעיטו לדבר והיו בבחינת אורחים נטו ללון.

כאן מן הראוי לספר בדיחה שהתהלכה על בעלי תשובה נוודים אלה: מה בין בעל תשובה בן ליטה לבין בן גליציה. שניהם קיבלו על עצמם עול גלות וסיגוף מרצון לפי הוראת הרבי ומצוותו ונוסף לזה אף שמו אפונה בנעליהם וכך התהלכו כל ימי התשובה. הליטאי נאנח, סבל והחריש, פגש בגליצאי ושאלו: „נו, איך אתה מרגיש?" צחק וענה לו: „לא כלום". „מה פירוש — לא כלום?". השיב וחייך: „בישלתי תחילה את האפונים!"

היו גם סתם פוחזים וריקים. אלה היו מופיעים לעת מנחה ומעריב ומתאוננים על צרה שבאה עליהם, כגון שבנו של אחד נתפס לצבא ולרשות וזקוק למצוות פדיון הבן ולא לסתם נדבה אלא לתרומה ראויה לשמה. אחר סיפר, שרשעי הגויים הלשינו על אחיו, שהושם במאסר. נכמרו רחמי אחינו בני ישראל, רחמנים בני רחמנים, והעניקו לאלה מי ברוב ומי במעט. למחרת „התנדפו" אלה ולא נודעו עקבו־תיהם, בהשאירם מאחוריהם קופות צדקה פרוצות וריקות, לאחר שנשארו ללון בבית המדרש.

אברהמל השתקן

בתקופת נדודיו ועריכת גלות היה סר אלינו מדי שנה בשנה ר׳ אברהמל האדום. היה זה יהודי בגיל העמידה, בעל זקן אדום מדובלל, שערות ראשו מגודלות פרא, קפוטה ארוכה לגופו ומגפיים מטולאות לרגליו. כל ימות השבוע לא היה מוציא אף הגה מפיו, אלא יושב תמיד ליד התנור ומעיין בספר. לא ניאות מעולם להיענות להזמנה לאכול באחד הבתים. נשים רחמניות היו מביאות לו תבשי־לים חמים. רק בשבתות היה נענה להזמנות להתארח. אז הירשה לעצמו לדבר אך ורק בלשון הקודש. לאחר חקירה ודרישה מצידם של הסקרנים שבעיר נתברר, שפעם פחז עליו יצרו והשיאו לדבר עבירה באשת איש. מאז קיבל על עצמו גלות למשך של שבע שנים רצופות. הפליא את הרבים בזכרון פינומינאלי. היו מביאים אותו למועדון הסוחרים אשר בעיר. העמידוהו במרכז האולם. אחד נטל עתון מאחד העתונים הגרמנים שהיהודים היו רגילים לקרוא („נייע פרייע פרעסע" או „בערלינער טאגבלאט") והקריא לפניו. הוא הקשיב בריכוז מתוח ומיד היה חוזר על ששמע ולא רק מלה במלה אלא גם בסדר הפוך. ניסוהו במספרים בעלי טורים ארוכים וחזר אותו הדבר. הנוכחים היו כולם מלאי התפעלות מתופעה מופלאה זו. פעמים אין ספור חזרו על כך והוא חוזר אחריהם בסדר ישר והפוך באורח טבעי וללא כל מאמץ. והיה הדבר לחידה במשך כל הימים.

יוסלה בודנר (החבתן)

בלן היה ומגוריו בבית המרחץ. ביום חמישי אחה"צ יצא לרחוב והכריז בקולי קולות: יהודים הקשיבו, לבית המרחץ אוצו רוצו! הערב ומחר הוא עודנו פתוח מחרתיים סגור ואיננו.

יהודי פשוט מטופל בהרבה ילדים, עוסק בקבלה מעשית, עני ואביון — (עוסק בהרבה מלאכות וזוכה למעט ברכות) אומנתו בעצם ח ב ת נ ו ת. יצרן של חביות בעלי קוטר רב ממדים לצרכי בית המרחץ 3 מטר גובה. ודרך אגב גם יצרן של גלידה (לודי בלשונו) לשם קירור היה משים אותה למשך הלילה למקוה, ולא אחת קרה שהמ־בקרים עם שחר היו הופכים אותה, מה שהוסיף ריח ניחות.

הוא התקין לו עגלת יד ובה חבית שאתה היה עובר את רחובותיה של העיירה ומכריז בקולי קולות על תוצרתו. לעתים אף הפיץ את תוצרתו מעבר לגבול עד שיום אחד נתפס בקלקלתו; רצפה כפולה שעל ידה היה מבריח סחורה טריפה. ממשיל משלים, ומספר סיפורי הבאי כיד הדמיון הטוב עליו ואוי לו למי שנטפל

אליו ברחוב, היה מלווה אותך עד לשער הבית וממשיך לספר אפילו אחרי שהסתלקת לביתך כעבור שעה קלה.

האפיקורוס משה אהרון

ליטאי עריק־מהצבא; מלא וגדוש השכלה ודעת, יהדות ומינות. נתקבל כמורה עוזר, לימד עברית בעברית, את התפילות, את הפיוטים לחגים, נ"ך, וגם עברית מתוך הדיבור העברי ודקדוק מאת שצקי. הוא אהב להתגרות באדוקים על ידי כך שהופיע בשבתות בסביבת ביהכנ"ס בלווית חברתו־אשתו ללא חופה ומעשן סיגריה. ב־כ' תמוז היה נואם על הציונות ומפטיר: הרצל מלך ישראל חי וקיים! מה שנחשב לחילול שמו של דוד המלך. בתשעה באב היה משמיע מעל עזרת הנשים את הפרק ג' ממגילת איכה: אני הגבר ראה עני בשבט עברתו, בקול מרטיט וקורע לבבות.

סוציאליסט — בְנו של ראש העיר

מרכוס. בעל בנק פרטי. עשיר ומכובד בעיירה. הכריז על עצמו כסוציאליסט מושבע ועממי. היה נוהג בעברו את הגבול בין המוני נשים עמוסות מצרכים וסלים להוציאם מידיהם ועוזר לסחוב עד לביתם. דבר שהרגיז את בני משפחתו וגרם להם מורת רוח.

ליבלה בעל שם טוב

הבעש"ט נראה לו בחלומו והדריכו באורחות חייו. עני ואביון מטופל בהרבה בנים ובנות ופרוטה לפורטה אין. חסיד בעל בטחון מופלג בבורא העולם. מאן דיהיב חיי יהיב גם מזונות. שמח בחלקו ושרוי תמיד במצב רוח טוב. לשבת היה מזמין אחד או שני אורחים לביתו מחלק אתם המעט שיש לו, שר זמירות ויוצא במחולות עם בני ביתו ואורחיו עד כלות הנפש.

בתקופת העריקים (אז גר בחוות הפריץ) פינה להם חדר מדי־רתו. טיפל בהם כאב רחמן, דאג למחסורם, לעבודה, ובערבים בילה אתם תוך שירה וריקוד. פרנסתו היתה על קצת מסחר טרנזיט ועוד יותר מעיסוקה של אשתו בהברחת קונפקציה למעבר לגבול.

כנופיה של בני טובים

חמישה בנים ממשפחות הגונות בגיל שלמעלה מ־20 גרמו הרבה כאב ראש למשפחות ולעיירה. אלה יצאו לתרבות רעה עוד בהיותם בחדר. לא הופיעו ללימודים באופן סדיר. במקום זה בילו בנהר

הפרוט או בתעלולים אחרים, ולבסוף גדלו פרא, התחברו לשקצים בני גילם וכשהתבגרו סבאו בחברותא יי"ש בבתי מרזח השתכרו, היו קטטות ומריבות, התכתשויות, בלילות התגלגלו שתויים בתוך הסחי והחלאה של עצמם, אחרי שערכו חינגא והילולה עם בנות הכפר השקצות לדאבון לב ההורים. לעתים הופיעו בחגים בביהכ"נ, מבוי־שים ונכלמים כמנודים וקצת רגשי חרטה ותהי על דרכם הנלוזה. בחתונות ובסעודות מצווה הפליאו לשתות, הראו את כוחם בתחרות מי ישבור כוס הזכוכית במכה אחת מלמעלה למטה, יחד עם זה שמרו על כבוד ישראל והפילו חתיתם על צעירי האיכרים, ואלו לא העיזו לנגוע לרעה ביהודים בעלי זקן ופיאות. ורק המלחמה שמה קץ לבעייה ממאירה זו של העיירה השקטה ושוחרת שלום.

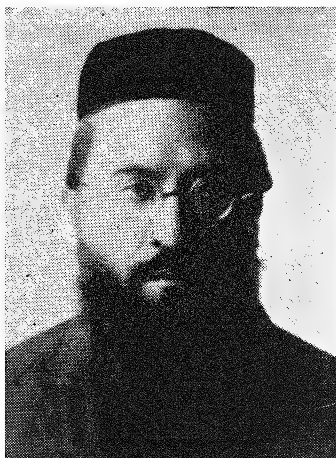

הרב דמתא ר' מאיר גוטסמן ומשפחתו

הרב דמתא ובנו

רבי מאיר גוטסמן, בנו של האדמו"ר רבי שמשון גוטסמן מבלשובצה, גליציה, נצר מן השושלת הרבי מאיר מפרימישלן זצ"ל, ואילן היחס שלו הגיע עד לבש"ט. אשתו היתה בת הרב מנחם מנדל הגר מזבלטוב גליציה נכדו של הצדיק ר. לייב־שרהס הידוע בנסים ונפלאות שלו בימי מלכותו של הקיסר האוסטרי יוסף השני.

הרב שלנו הגיע אלינו בגיל 18, שנה אחרי שהוסמך לרבנות. אצלנו נתקבל כרב ומורה הוראה בדיני אסור והיתר, וכדיין בענייני סכסוכים בין בני עדתו.

בן הרב דמתא יעקיל גוטסמן

לפניו היה השוחט ר' שמעון אפרתי ממלא חלק מהתפקידים הללו.

הוא היה אף בעל תפילה בקיא ורגיל הודות לקולו הערב והנעים. עיקר הכנסתו היתה ממשכורת זעומה מטעם הקהילה, משכר טרחה במקרה של התדיינות, ממכירת חמץ בערב פסח, מסנדקאות, מעריכת חופה וקידושין, וממכירת פתקאות השחיטה. בסופו של דבר נאבק קשות על קיומו כיוון שהקים לו מהכנסות אלו בית מגורים די מרווח והגון, ושקע בגין כך בחובות וגרעונות. ביתו היה פתוח תמיד לרווחה בפני כל נצרך, ביחוד בפני הנינים ונכדים המרובים שהיו פוקדים את עיירתנו לעתים קרובות.

בלילות חורף של שבת היה מכנס סביבו אברכים וסתם בעלי בתים ועורכים קומזיצים. שותים בירה ואוכלים פשטידה שהוציאו בסחיבה מתנורים של יהודים טובים שנמו שנת ישרים. ביחוד בלילות חגים ומועדים רב היה מספר המשתתפים. ואז השמיע גם דברי תורה ופרשנות משל אבות השושלת, שנאמרו ונשנו כבר קודם לכן. מספר נסים ונפלאות על הבעש״ט ובתו הודל, איך עברו את הים בקושטא כשהם יושבים על מטפחת אף ועל ר׳ מאיר מפרימישלן, עושה הצדקות, ומגלה מטמונים בעצי היער.

בחג של פסח וסוכות היו מתכנסים מבעוד יום שותים יין מחומם בלווית כל מיני אגוזים ותרגימה. מיטיבים לבם בצוותא שרים פיוטים בניגון המקובל בחצרות ומאריכים לשבת יחד עד חצות. לפעמים גם יצאו במחול חסידי. קשה היה להם להיפרד מן הנשמה היתירה. תפילת מעריב נאמרה בנגינה של ראש השנה ובקיטל.

בפורים רבה היתה השמחה, בחרו ברב של פורים ועליו היה להגיד דברי תורה של מסכת פורים. חג חג ותוכנו המיוחד. כל זה פרנס את הנשמה ונתן כוח ועצמה לשאת בעמל מפרך של ימות החולין.

עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה נמלט ככל בני עיירתנו בחוסר כל והגיע כפליט לוינה. בוינה נתקבל כרב וכבעל תפילה בבית הכנסת אשר בטרוינספלדגסה (מחוז השני) ושימש בתפקיד זה למעלה מעשרים שנה, הוא ניהל חוגים שונים של לומדי משניות, ש״ס ועין יעקב ורבים היו שומעיו.

בכלל היה מקובל מאוד על הבריות עקב מידותיו המתונות ויחסו הער לדורשיו.

זכה ונפטר כמה שנים לפני השואה. השאיר שני בנים ושתי בנות. מהם נשארו בחיים הבת חדוה שהצליחה להימלט מוינה ברגע האחרון, והיא מתגוררת כעת בתל־אביב. הבן יעקיל שימש כמה שנים כרב זסטבנה בוקובינה ועקבותיו נעלמו עם השואה. יתר בני המשפחה נמלטו לקרובים אשר בבלגיה ושמה השיגם יד הצורר ימ״ש.

תלמיד־חכם ששנה ופרש

משכיל אחד רנדלשטיין שמו. יום אחד נפקחו עיניו ונעשה אפיקורוס. לא הזניח מלהוסיף לבוא לבקר בביהכנ״ס כמקודם. אלא במקום להתפלל עיין בספרי מחקר שהיו מצויים אצלנו כגון: עקדת יצחק, מורה נבוכים, כוזרי, אברבנאל, נ״ך עם פירוש אברהם אבן עזרא. רלב״ג, או משניות עם תפארת ישראל ולא נמנע מלהביע את

חקירתו שהעלה לפני קהל שומעיו. רינננו אחריו. ראוהו שיושב ועובר פרשת השבוע בשבת בגילוי ראש וסיגריה בפיו. לנו לנוער שימש מדריך והיה לדוגמה. הזמין אליו הביתה ותוחב ספרי השכלה ומינות לידינו.

ילאה העט מלתאר את כל מיני הטיפוסים הללו אשר בוודאי לא נעדרו מיישובים יהודיים אחרים. היכן הם הללו שהיוו את המון בית ישראל. מלבד יהודים פשוטי עם, חברי האגודות למיניהם; מגידי תהילים, לומדי עין־יעקב, חברה ש״ס, משניות עם עברי טייטש.

אפילו הנשים של אז היו להוטות אחרי דעת התורה, והתכנסו בשבת אחרי הצהרים על מנת להקשיב לאחת מהן שהקריאה מתוך צאנה וראינה, או מנורת המאור, ראשית חכמה בתרגום אידיש. באיזה רטט ודמע הקשיבו.

מלבד כל זה לא חסרו מוסדות מה שקוראים היום סוציאליים; ביקור חולים, לינת צדק, מתן בסתר, הכנסת כלה ודומיהם. מה חבל שעל כל זה עבר הכורת ומחק ביד אכזרית מהמפה היהודית מבלי להשאיר שריד ופליט.

מלמד דרדקי

אם בדרג גבוה חסרו לנו מלמדים בכלל, הרי בדרג נמוך מצויים היו די והותר. כל לא יוצלח נעשה מלמד דרדקי. ילד כאשר הגיע לגיל שלוש הובל ברוב פאר והדר בלווית ההורים למלמד אשר כיהן באיזה פינה נידחת בקצווי הכפר (משום שהיה משולל רשיון הוראה) שמה נמסר לחסדו של הרבי היהודי בעל זקן אדום מדובלל, כיפה ענקית לראשו, וארבע כנפות מבצבצות מתחת למעילו המרופט, הרבי נטלו והושיבו על ברכיו, הראה לו סימני חיבה, מצמץ בלשונו, נטל את החוטר הטבילו בדבש ותחב לו לפה, ודרך אגב הראה לו על טבלה את האות אלף בית. וכך חוזר חלילה על כל אות ומשנן אותו הרבה פעמים. אף חבריו עומדים מסביבו מפנקים ומפייסים ועוזרים לו במקהלה. הילד נבוך וכולו מבולבל אולם מבט ההורים מעודד אותו.

כעבור שעה קלה הוא נפרד וחוזר הביתה מלא רשמים טרופים. למחרת מופיע הריש דוכנה מרכיבו על גבו ומוליכו לחדר, הרבי שוב מדריכו בנועם וברוך במסתרי האותיות ובפיענוחן. הפעם הוא מבלה שעתיים למען להסתגל לסביבה. אולם בהגיע יום שלישי מתעקש הילד ומסרב ללכת לחדר. אינו רוצה לא דבש, לא חברים, וביחוד לא את הרבי. ומיד הוא מתחיל להקיא. מה קרה? מתברר כי כשנפלה הכיפה

מראשו גילה הילד כי לרבי תפרחת איומה מלאה סחי וגועל. בעל שחין לא עלינו...

בגיל חמש הילד עולה בדרגה צריך ללמדו תורה ומצוות. ועל כן מכינים אותו למאורע. הרבי (אחר, כמובן) מדריכו לקראת הטכס — דרשה על טיב חמשה חומשי תורה, וביחוד ספר ויקרא עם אלף זעירה. הטכס ידוע: תולים שעון זהב על צווארו מלבושים חדשים הורים ידידים מתכנסים למסיבה חגיגית. בשבת הוא עולה על השולחן. הרבי שואל והוא עונה, קידוש, כיבוד והשמחה במעונם... למחרת היום הוא מובל לרבי החדש, בעל הדרת פנים, זקן שיבה. קולו נעים, מתנגן. בחדר נקיון ושקט, תלמידיו מעטים ויש לו נסיון מה בהנחלת לימוד התורה ותרגומה לעברי טייטש, לפירוש רש״י, שפתי חכמים ועוד. ביחוד יודע הוא לרכוש לב תלמידו בניגונו הערב. הילד מקשיב וקולט וחוזר על תלמודו והכול אתו שפיר. ברם למחרת התכשיט מתמרד נעדר כל רצון להמשיך. בקושי הצליחו להוציא מפיו סיבת המיאון. הוא איננו רוצה ברבי סגי נהור.

בינתיים הילד גדל, מוסיף דעת (אצל אחר, מובן) מצטיין בלי־מודיו, ומפיק רצון הורים ורבו. הרבי מופיע בשבתות בבית הוריו בוחנו ונמצא בקיא ומבין. הרבי זוכה לתשבחות ולמתת יד הגונה. מובן שילד מצטיין כזה משמש דוגמה ומופת ועליו לדרבן את המפג־רים והמתרשלים, אולם יש בודדים שאין להם תקנה, נגדם מבצעים סנקציות ועונשין. כגון בקרן זוית עם מטאטא ביד לצהלת כל יתר התלמידים, ואם זה לא עוזר הרי חשיפת שת, רביצה על ספסל ומלקות על הישבן. למען ידעו...

משהגיע הילד לגיל שבע שמונה הוא מטפס ועולה גבוה יותר ללימודי גמרא. בדרג זה לא היו אצלנו מלמדים מקומיים והיה צורך להביאם מבחוץ. לשם כך נסעו זקני העדה תלמידי חכמים בצירוף כמה הורים לבורסה אשר בבירה — צ׳רנוביץ על פי רוב בימי החופש, של חול המועד פסח או סוכות. מכל כנפי המדינות הסמוכות, גליציה, פולניה, ליטא התכנסו ובאו מועמדים והכריזו על סחורתם. הנציגים שלנו בחנו אותם ומשנמצאו מתאימים התקשרו אתם לעונה אחת; על מנת להווכח בכושר ההוראה שלהם. התנאים היו פשוטים כמה עשרות קרונות, שאותם עליהם לגבות בעצמם ואכילת ימים. ז. א. כל שבוע אצל הורה אחר.

היו ביניהם מסורים ובעלי כשרון הוראה יוצא מן הכלל אבל גם לא יוצלחים גדולים שמאין ברירה נעשו מלמדים. ביחוד הצטיינו הליטאים בבקיאותם ובכושרם ואלה ידעו לקרב לב התלמיד לנושא.

ולחבב עליו תלמודו. בהוסיפם לפלפול היבש מעט לחלוחית של אגדה, מוסר, והוויית העולם.

לאחר גיל הבר מצווה הצטרפו התלמידים המצטיינים מי לבן הרב ומי לבן השוחט ולמדו בצוותא. הרב או השוחט היה נותן שיעור בתלמוד או בפוסקים ועלינו היה לחזור על זה אח"כ בפניו. מקודם היו אברכים חובשי בית המדרש, אולם בזמני כבר נתמעטו עד לאפס. ההשכלה עשתה שמות מי לגימנסיה, מי לבית ספר מסחר או עוזר בחנות.

רק בשבתות בבוקר השכם בקיץ או בחורף בשעות בין תשע וחצות היו לומדים בחברה ש"ס. כל חבר קיבל עליו לסיים במשך השנה מסכת אחת ובחג השבועות היו חוגגים את הסיום ברוב טכס בהמולה ושתיה כדת...

דורות על דורות התנהלו החיים בעיירות ובקהילות היהודיים כמי השילוח ההולכים לאט לאט באפיקם הקבוע ועומד, עד שקפץ עליהם רוגזן של מלחמות, פורענויות הרס וחורבן ועקר הכול מן השורש לבלתי השאיר שריד ופליט.

היצרן

בעצם היה הוא שמש בביהכנ"ס הגדול, ותפקידו היה לדאוג להמון דברים קטנים כגון: נקיון וסדר, לאסוף נרות לשבת, לגבות נדרים ותרומות, להזכיר לבעלי היארצייטען את תאריכי הפטירה, הדלקת נרות נשמה, וכיוצא באלה. אולם זה לא הספיק לכלכלת משפחתו. בנות בוגרות היו לו שהגיעו לפרקן ואם זקנה פרלה — אף המלמדות, אומנות שהחזיק בה בשותפות עם בנו הבכור — זידלה — זה שנים רבות, לא שיפרו את מצבו.

לכן הלך ונעשה יצרן של מי סודה. ג"כ בשותפות עם בנו. שכר לו אולם על יד המועדון של איגוד הסוחרים ובעזרת איזה מכשיר פרימיטיבי מילא את הסיפונים במי סודה. לא אחת התפוצצו תחת ידו. נוסף לזה מילא בקבוקים רגילים קטנים במין תערובת של סודה ומיץ — קרכריל — קרא להם.

ובעצמם חלקו לחנויות אף שרתו את הלקוחות שסרו ללוקל לרוות צמאונם בימי קיץ לוהטים. לשם קניות הגישו מיני מגדנות ופלים ושוקולד.

מכל המלאכות האלה התקיימו בדוחק רב, הלכו ופתחו ביח"ר לקרח על יד הלוקל חפרו מין מרתף בעומק של כמה מטר והעלו גג על פני האדמה. בחורף הביאו גושי קרח מנהר פרוט

סדרו אותם שכבות שכבות זו על גבי זו. ובינֵיהם לבידוד הרבה קש. גושים אלה החזיקו מעמד עד לעונה החדשה.

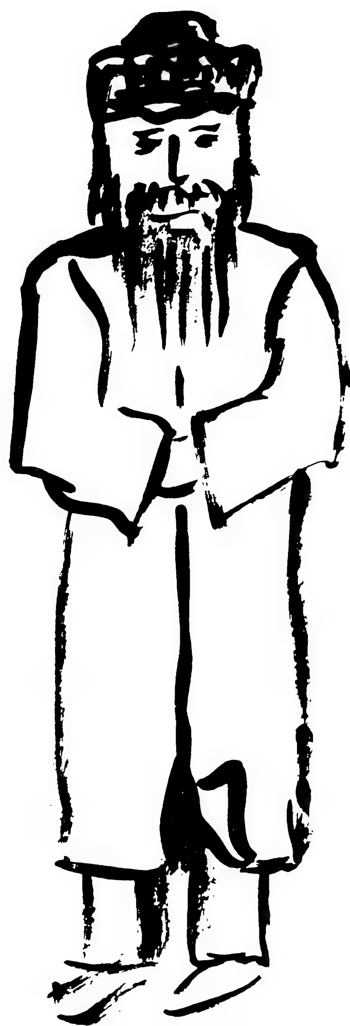
לשבתות היו הנשים מביאות למרתף את הדגים והבשר, את הלפתנים והחמיצה למשמרת עד למחרת ונמצא אלו נהנים מתבשיל קר, והוא מתשלום הוגן, מובן שגם את תוצרתו החזיק באותו מרתף ואם קרה ולאחד החולים עלה החום הביאו קרח למען לצנן אותו.

סבלים יהודיים

בוקר בוקר יכולת לפגוש אותם כאשר חזרו מבית תפילתם של בעלי מלאכה, והם אצים רצים למקום עבודתם, אל המחסנים שמאחורי בית המכס. עם פתיחת מטענים של תבואה וגידולי שדה אחרים, ארגזי קרונות עמוסות מטענים של תבואה וגידולי שדה אחרים, ארגזי פירות, את המטענים הללו היו צריכים להעביר ישר לקרונות שלנו במקרה ותחנת היעד היתה כבר רשומה במשרד או במחסנים שלנו עד עת מצוא.

את התפקיד הזה ביצעה קבוצת סבלים יהודים. פשוטי עם, בעלי שרירים מוצקים. זריזים וחרוצים לאין שיעור היו עומסים וסוחבים שקים כבדים, ארגזים וחבילות מימים ימימה כאילו בוצרו לשם כך. בין הפוגה להפוגה, הוציאו את ספרי התהילים ובלעו כמה פרקים, נצרכים היו לפרנסה רבה, הכי יד השם תקצר? המפקחים והפקידים התייחסו בכבוד והבנה, ועצמו עין אם שמו בכליהם במקרה וארגז נפתח בשגגה והתוכן נשפך החוצה.

מצניעי לכת היו, שמחים בחלקם, העיקר שהפרנסה תמיד מצויה, שביתות אף פעם לא הכריזו. בין סבלים אלה היה אחד נמוך קומה, שחרחר במיטב שנותיו, בעל עצמה, ויזמה, נאמן לאלוהיו ובעל יוחסין, כי בעצם השתייך לשמשין בקודש בחצרו האדמו״ר מבויאן. הוא נמנה בין הטבחים והמגישים, אולם עיסוקו זה נפל בחלקו רק ביום ששי ושבת. יתר ימות שבוע היה מוטל עליו לדאוג לכלכלת בני משפחתו המרובים. מה עשה? בכל יום ראשון עזב את חצרו ונדד אלינו, הצטרף לקבוצת הסבלים ביום ובערב שימש כמחלקה לשמירת חבילות. כיצד? יצא לתחנת הרכבת המרוחקת ב־5 ק״מ והיה אם הגיע נוסע באישון לילה ולו מטען כל שהוא היה מוסר אותו לר׳ הירש הסבל והלה היה כורך את החבילות לצווארו ובשתי ידיו, ונגרר עד הגיעו למקום משכנו לביהכנ״ס. הטמין אותם למשמרת עד למחרת בבוקר וסגר על מסגר. למחרת הופיע בעל המטען, פדה את מטענו ושילם כמה גרייצר.

מוטיל בן יקיר

בסוף ימיו רכש לו עגלת יד ודחפה לפניו. ככה נהג שנים על שנים, ומי ידע אם לא היה ממשיך עד סוף ימיו לולא המלחמה.

לסוג הזה אפשר לצרף גם את שואב המים היהודי. יהודי גברתן, פשוט ונוח לבריות, הוא דאג לספק מים לתושבים בין בקיץ ובין בחורף מתוך שבע הבארות שהיו מצויים בעיירה. עד שהופיעו ונכנסו לשימוש משאבות היד בכל חצר וקיפחו את פרנסתו.

מוטיל בן יקיר

יהודי ירא שמים, חסיד נלהב של האדמו״ר מסדגורה, נשוא פנים, בר אורין, מעוטר זקן נאה מוכיח בשער ומטיף לאדיקות וחסידות, בעל בעמיו, החזיק בחנות לממכר צרכי חקלאות וברזל, אמיד ומצליח. כל יום עם שחר כשהוא עטוף בטליתו מתחת למעילו, תיק תפילין תחת בית שחיו צעד לעבר הגבול, כשפרקי תהילים ופסוקי דזמרה נושרים מפיו. וככה התקרב למחסום הרוסי כשהוא מגלגל בעיניו כלפי מעלה ודרכו אצה שמא יאחר חלילה את תפילת הוותיקים בשטיבל של חסידי סדגורה. נו, נו, (אסור להפסיק). עד שיום אחד התחשק לו לחוחול הענק העומד על המשמר להציץ לתוך התיק ו... אוי לאותה בושה אוי לה לאותה חרפה... לתדהמתו גילה 4 מיני קוביות ענקיות רש״י ורבנו ת״מ ובהן כל מיני ציורים של שתי וערב, רחמנא ליצלן.

הפתקה (קוויטל)

היא כרגיל נכתבת על ידי הגבאי של הרבי. אחרי מתנת יד הגונה ומושטת לידו של האדמו״ר כאשר הנך זוכה להתקבל ולהופיע לפניו:

בה״ש, בויאן, התאריך של פרשת השבוע.

ישראל בר ב״ר לבה״ג (לבריאות הגוף) ולברה״נ (לבריאות הנפש).

לפרנסה טובה, ולזיווגים מהירים ומוצלחים של הבנות הבוגרות.

בתו פעשי בת רחל לזיווג הגון. לברה״ג, ולברה״נ בקרוב בימינו.

בנו יוסף בן ישראל בר לבה״ג, ולברה״נ. להצלחה גדולה במעשי ידיו, ולהתמדה בלימוד התורה וקיום מצוותיה. וללכת בדרך הישרה.

בנו מרדכי בן ישראל בר לרפואה שלמה ואריכות ימים במהרה בימינו אמן.

שמחת שבת

נרשם על־ידי ידידי י. מלין

היה בעיירתנו חייט־מטליא עני ואביון וד׳ ברכו בבנים ובנות. דירתו היתה בבית קטן ורעוע בפינה נידחת של העיירה. על אף עניותו המופלגת לא נראתה עצבות על פניו ונהפוך הוא, שכמעט תמיד היתה בת צחוק מרחפת על שפתיו. תורה לא למד ולא ידע ובכל זאת עבד את ה׳ בלבב שלם, התפלל בדבקות גדולה ונפשו יצאה כמעט בדברו ובחזרו פעמיים שלוש על כל מלה ומלה.

טוב לב ונוח לבריות היה אותו החייט־המטליא ורגיל היה לקרוא לכל אחד ואחד בדרך החיבוב „פריינדערל לעבן״. — ידידי היקר שיחי׳ — ושם תואר זה לא פסק מפיו. עם כניסת השבת היתה נכנסת בו תמיד רוח של שבת והשמחה היתה במעונו. אחרי הסעודה הדלה היה מזמין את אשתו וילדיו לריקוד, היו מוציאים מן החדר את השולחן הקטן והשבור והיו רוקדים שעה ארוכה ואפשר היה לראות כמעט בחוש את השמחה של אמת, החדווה הטבעית הפשטותית ששפעה ממנו מתוכו והצהילה גם את פני רעיתו, וילדים רבים מבני העיירה היו הולכים בליל שבת אל ביתו, עומדים אחרי כותלו ומציצים מן החרכים והשמחה חדרה אף ללבותיהם. אכן מה נהדר היה זה מטליא העני בצאתו במחולות עם מחנהו בליל שבת. ומאין בא לו כוח זה? — מכוח כוחה של קדושת השבת.

הצדיק המעופף

מדי שנה בשנה — באחת משבתות מברכים — היה מופיע בעיירתנו אחד שהכריז על עצמו שהוא בנם של קדושים, נין ונכד מזרע הבש״ט, או היהודי מפשיסחה. השתכן בביתו של אחד ממעריציו, הלה היה ברצון מעמיד את דירתו לרשותו.

כרגיל היה מופיע כבר ביום חמישי אחה״צ למען שיהיה סיפק בידי עקרת הבת להתכונן לקראת המאורע. הגבאי המשמש בקודש דאג להפיץ בציבור את השמועה כי הנה הצדיק הגיע. פשוטי עם הופיעו עוד באותו ערב לקבל את פניו, וליהנות מזיוו, ואילו עקרת הבית בעזרת השכנים טרחה ועמלה להכין צרכי שבת להמוני החסידים; בשר, דגים, חלה, ובעיקר פ ש ט י ד ה. הקהל שהזדרז ובא להתפלל במחיצתו של הצדיק הוזמן להיות נוכח בעריכת הסעודה. הוא אף זכה ליהנות מן השיריים; להקשיב לתורתו המלאה רזין דרזין שר אתו את הזמירות של שבת ברטט ובהתרגשות, הכול כנהוג

וכמקובל בחצרו של צדיקי עולם. למחרת היה הגבאי ובעל הבית המארח פושטים בעיירה על מנת לקבץ פדיונות, נדרים וסתם תרומות למען הצדיק יסוד עולם, שבזכותו, כידוע, העולם עומד.

אולם קרה פעם ואותו מעופף הגיע במפתיע בערב שבת במאוחר, נאנחה האשה עקרת הבית וטענה כיצד אספיק להכין הכול ובידי אין כלום? ניחם אותה הצדיק באמרו ,היד השם תקצר?׳ מי שיצר את הדגה בימים ובנחלים הוא יצווה עליה שתמצא גם בחביות אשר בחצר.

יצאה האשה הציצה פה ושם עד שבאחת מהן שלתה דג ענקי מפרפר כאילו מששת ימי בראשית נגזר עליו להימצא בחבית זו. ויהי הדבר לנס גדול.

העלוי שהכזיב

אותו צדיק ברך את מארחו שיזכה לבן שיהיה גדול בתורה ובחכמה, ואכן משהגיע לגיל חמש הפתיע את הוריו בידיעותיו בפרשת השבוע לא רק עם פירוש רש״י שפתי חכמים, תרגום אונקלוס, אלא גם באורח חיים, ומאור ושמש. בגיל תשע־עשר למד והבין במסכת חולין, בנדרים עם פירוש הר״ן. את בבא מציעה כמעט שידע בעל פה. האב בחר עבורו ממיטב המלמדים שהשיג, אולם משנוכח שבנו עולה על רבותיו שלחהו לישיבת וישניץ המפורסמת.

מה עשה אותו תכשיט? סטה מן הדרך ונרשם לגימנסיה אשר בצרנוביץ. את התמיכה קיבל לפי כתובת חברו שבווישניץ. לאחר שנודע לאביו תעלולי בנו, ערק העילוי לווינה — מקום שהתגוררו אחיות חורגות מצד אמו ונרשם לבית מדרש לרבנים.

לימים הופיע בעיירה כדייטש גמור, ללא פיאות, במעיל קצר, בכובע קש, כשהוא מרכיב משקפיים לאפו. באותו זמן התגנדר בדיבור העברי במבטא ספרדי. החליט להישאר במקום, נכנס לפעולה ועזר לארגן בי״ס עברי, גן ילדים בעזרת הנוער הציוני.

עם פרוץ מלחמת עולם ראשונה גוייס לצבא האוסטרי, ובשעות הפנאי היה אוסף תרומות מבין חבריו לנשק ומבין השבויים הרוסיים לטובת הקרן הקיימת. עם שחרורו היה בין הראשונים שיצאו להכשרה חלוצית אצל האכרים בסביבת ווינה. בעזרתו הפעילה ובקשריו האמי־צים עם המוסדות התארגנה קבוצת „קירלינג״ הידועה. בשנת 1919 עלה ארצה באניה הראשונה „רוסלן״ שהפליגה ארצה עם 105 חלוצים. בארץ נקלע עקב עבודתו למטולה, צפת, הר כנען, בעצם הקרבות שהתחוללו אז בין הצרפתים והמטואלים.

מאז עבר שלבים שונים של עליה וירידה, החליף מקצועות

ומשרות, כיום תמצאו אותו במסדרונות של משרדי ספרי האחוזה בין הלקוחות המרובים, כשחלום על משק חקלאי הולך ומתנפץ לרסיסים חרף רצונו העז — ונמנע ממנו להגשימו.

המנודה

בהתחלת המאה הנוכחית הופיעה בעיירתנו משפחה אחת, רכשה לה מגרש בשכנות לרב והחלה לבנות לה בית מגורים. אולם לידי גמר הבנייה כמעט שלא הגיעה אף פעם. ימים ושנים היו ציבורים ציבורים של חמרי בנין מפוזרים מסביב לבנין והיוו מטרד לדיירים ולמבקרים. הם הספיקו להקים מרתף שחציו היה מושקע באדמה, ויתרו מתרומם מעל פני האדמה, והוסיפו קומת קרקע שאליה עלו במדרגות רעועות וחורקות. הכול היה בלתי מושלם. בחצר עמדה לה פרה כחושה קשורה לאפסר, והבטיחה להשפיע חלב לכשיגישו לה מספוא די צרכה ובזמן.

להקות של בעלי כנף טיילו להנאתם בחצר והטילו ביציהם בכל עבר ופינה. מן הבית נדף תמיד ריח של תבשילי חלב, ובהכנסך פנימה נתכבדת בכוס חלב טרי, ובפשטידה של גבינה טעימה. עקרת הבית היתה תמיד טרודה בהולה ועייפה עד להתמוטטות.

בעלה ובתה הבכירה עסוקים היו תמיד במסחר הביצים, בשיגור טלגרמות ללקוחות וציפיה לתשובה. והבית... טרם הושלם. פעם הופיע הבנאי בשגגה בשבת וניגש לבנות, הבחין בזה הרב השכן, התרתח וצעק: הא כיצד? יהודי תלמיד חכם וירא שמים מחלל שבת? הטיל עליו חרם, נידוי ושמתא, גרשהו מבית הכנסת, את בנו הרחיקו מהחדר, והכריזו עליו שאסור לעמוד בארבע אמותיו. הציבור הרחב — מלבד הרב ובנו — לא הקפידו על כך, ומי יודע כמה הדבר היה נמשך לולא המקרה; משטיפס ועלה ילדו של הרב על גג ביתו למען להתבונן ולראות כיצד העשן נפלט מן הארובה, ואז נחלץ המנודה תפס סולם — אף זה היה בשבת — והצליח להורידו בשלום. הודות לפעלו זה ביטל הרב את החרם והתירו לבוא בקהל ושלום על ישראל.

פטריוטים יהודים

יהודי אוסטריה פטריוטים מופלגים היו, הם חיבבו והעריצו את מלכם את קיסר פרנץ יוסף הראשון. אף הוא נטה להם חסד. סובלני היה כלפי כל הלאומים בממלכתו העצומה שהשתרעה על 17 נסיכויות ופרובינציות, וליהודים בכלל זה. לא היתה הפליה גזעית, או דתית מבחינה חוקית. והיה מעשה שמושלי המחוז תכננו בנין מסילת ברזל

בשטח בין קברות יהודי אצלנו, נסעה משלחת לקיסר לווינה, היא נתקבלה על ידו, הקשיב לקובלנה, והגזירה בוטלה. בכל שנה אור ליום 18 באבגוסט — יום הולדתו של הקיסר התנוססה בכל חלון בית יהודי הפונה לרחוב דיוקנו ונרות דולקים על ידו. למחרת היתה הקהי־לה חוגגת את יום הגנוסיא שלו בעצרת עם גדולה בבית הכנסת, בה השתתפו רבי המדינה, מושלים, ושרי צבא במדי פאר. ראש הקהי־לה היה נואם לכבוד המאורע, החזן בלווית מקהלת נוער שרו מי שבירך לקיסר ולכל בני משפחתו בנקיבת שמותיהם ותואריהם ובאותו זמן מטח ירי מרעיד את האוויר. אותו יום מובן היה יום חופשי ושבתון והיה מוקדש כולו לחגיגות עם.

אין פלא שעם הכרזת מלחמה התנדבו הרבה מבני הנוער — סטודנטים בעיקר — לצבא. היהודים יכלו להגיע לדרגות גבוהות בשלבי הקצינות. מיור יהודי בשם פון פרידמן (אבישר) הנמצא בארץ הוא אחד מרבים. בגרמניה של וילהלם לא היה קיים דבר דומה.

מובן שגם בין הנופלים בחזית היה חלקם של היהודים לא מבוטל. עם מותו בשנת 1916 התאבל בית ישראל עליו, כי אתו הס־תלקה מלכות חסד היחידה באירופה.

הוא האריך ימים מכל המלכים. בן 86 היה במותו, ומלכותו נמשכה 67 שנים, 11 חודש ו־19 יום.

לשבחו יש לציין: בזמן הפרעות ב־1905 ניתנה פקודה מפורשת: לפתוח את הגבול ולתת ליהודים להימלט לצד האוסטרי ללא הגבלה ורשיונות.

יוצאי נובוסליצה בהכשרה, בעליה ובבנין הארץ

עם התמוטטות האימפריה האוסטרית, ופלישת הרומנים בנובמבר 1918 לבוקובינה עזבו שני היוספים יוצאי נובוסליצה — משוחררי הצבא — את צרנוביץ והגיעו לווינה הבירה האוסטרית גרמנית. בתקופה זו התחילו נוהרים המוני נוער ממזרח אירופה וממחוזות רוסיה מוכת הפרעות על מנת לעלות ארצה. אולם מכיוון ששערי הארץ היו נעולים על שבעה בריחים דאגו מוסדות ההסתדרות הציונית בווינה להעסיקם בחוות ובמשקים חקלאיים של אכרים בסביבה למען להכשירם לעבודה ולבנין הארץ לכשתינתן האפשרות לעליה.

אנו יוצאי נובוסליצה — כשלושה במספר בצירוף עוד מספר חלוצים ממזרח גליציה יצרנו לנו בעזרת מוסדות ציוניים בווינה חוות הכשרה עצמאית בקירלינג על יד ווינה. קבוצה זו היתה ידועה לשם ולתהילה והצליחה לקיים עצמה ואף להחזיר את ההלוואות

שקבלה ממוסדות שונים. והנה קטע מתוך הקובץ „ילקוט עמק־זיו" (המוכן לדפוס, ומחכה למוסד שיפרוש את כנפיו עליו ויוציאו לאור):

החומר שנמסר כאן הוא הד לתקופה רבת הוד ופאר, חלום נועז של כמה בחורים ובחורות אשר בתוך התוהו ובוהו ואנדר־למוסיה של הימים ההם פעמה בהם רוח חלוצית, מרדו במציאות של התקופה — א ג י ר ה, ו ו ל ו ט ה ושאיפתם להבקיע להם דרך ארצה. ומשלא ניתן להם מבוקשם זה עקב המציאות הפוליטית של הזמן בחרו להם דרך משלהם הכשרה והגשמה עצמאית לקראת הבאות. יצרו להם תחליף לארץ ישראל בדמות קבוצה עצמאית בכפר חבוי בעמק מלא הוד על יד ווינה, מין ארץ ישראל בזעיר אנפין. נוער ציוני צמא

הכפר קירלינג — הכשרה עצמאית

התחדשות ותחייה לאומית, מווינה הבירה זרם בכל יום ראשון וחג החופשים מלימודים אלינו על מנת לקבל השראה והדגמה של עבודה פיזית יוצרת. אף שליחי ארץ ישראל העובדת בדרכם לכינוסים ועי־דות ביקרו במקום והושפעו מהרוח החלוצית. בין היתר ביקרו אצלנו: יוסף שפרינצק ז"ל, שמואל הפטר, צבי יהודה, חברי קבוצות מהארץ ועוד. אף האכרים תושבי המקום אשר היו רחוקים מחיבת יהודים התייחסו מתוך הערכה והערצה לצעירים המושבעים שבחרו להם דרך קשה לעבד בידיים ממש את האדמה ולהוציא ממנה תוצרת משובחת. שירה עברית, דיבור ומחול עברי הדהדו בכפר השליו. כבוד ודרך

ארץ לפלשתינאים הללו בניגוד לקיטנים ונופשים היהודיים שבאו לבלות את זמנם בנעימים וליהנות מן האוויר הצח. שניים מחברי הקבוצה עלו ארצה עוד בשנת 1919 באניה „רוסלן" הידועה ואילו היתר המשיכו עוד שנה ועלו ב־1921.

בארץ הצטרף חלק מהקבוצה לגדוד העבודה בראש אל עין, פלוגת בוני מסילת הברזל לפתח תקוה, השתתפו בכיבוש עין חרוד, בהקמת תל יוסף, בפלוגת כפר גלעדי ואילו החלק השני יצר את קבוצת לייטמריץ בעין גנים.

קבוצת קירלינג 1919/20

בעת הפילוג הראשון בקיבוץ עין חרוד עברו לחיפה, נכנסו לקבוצת בנין שהקימה עשרות בתים בהר ובהדר הכרמל. עם הקמת נשר (ביח"ר למלט) יצאו שמה ועיבדו במשך חמש שנים, גן ירק לצרכי הפועלים של הביח"ר.

ב־1929 רכשו אדמה ברמה, ולאט לאט מחסכונותיהם בעבודה שכירה, פרדס, בנין, הקימו משקים ופיתחו ענפי משק שונים. לא מעט סבל משברים, מחלות, חוסר עבודה, ומצוקה עקב תנאי המקום המפגר בהתפתחותו עבר עליהם עד שזכו לביסוס מה. והנה קפצה עליהם זיקנה, הודות לכך יכולים הם להקדיש זמנם להעלאת זכרונות מן העבר הרחוק והקרוב. באופן זה נוצר הילקוט הזה אשר לפניכם.

ועוד ידם נטויה ליצירות נוספות.

יש לקוות שילקוט זה יעורר הד בקרב יוצאי נובוסליצה. לפי הערכתנו נמצאים בארץ כשתי עשרות בני אותה העיירה מהם כמה בהתיישבות חקלאית היתר נפוץ בערים. אין קיים שום קשר ביניהם. על שיכון פקר ויוצאי נובוסליצה הרוסית יסופר בהזדמנות אחרת.

חלק ג׳

אספקלריה

יוצאי נובוסליצה לאור היומנים וחליפת המכתבים 1920-1910

א. חזון ציון

ב. מלחמת העולם הראשונה

ג. המהפכה

ד. הכשרה

***

...משנוכחנו, שאין עתיד לנו בעיירת ספר זו, על תושביה הסר־חרים, החנוונים והמתווכים, בשלה אצלנו ההכרעה, שעלינו לנטוש מקומנו ולצאת למרחב, לעולם הגדול ושם להגשים מאוויינו הכמוסים. הראשון בשלישיה שעשה זאת היה חיים. הלך לווינה לשם לימודים בבית המדרש לרבנים דשם. אחריו יצא יוסף הגדול, שהשתקע בווינה כעוזר בחנות אריגים. נשארתי לבדי, בודד ועזוב. קצה נפשי בהמשך אורח החיים השיגרתי. העיירה שקטה על שמריה. נתמעטו חובשי ספסל בית המדרש. היו שפרשו למסחר או נעשו מבלי עולם. תוך אותו שממון עם שאיפה חבויה בלב לצאת בעקבי החברים, התחלתי להתכתב עם הראשון שיצא לעולם הגדול, להסיח לפניו את לבו ולשתפו בהמיית הלב לפרוץ את המסגרת המצומצמת של העיירה. והרי אפס קיצה של חליפת מכתבים זו:

לידידי חיים, וינה

בדבר בית הספר העברי: אינם מייסדים עוד, כי אין די כסף — יש רק — 1300 קרונען. מי ומי המייסדים? — גם מר קורנגרין (הוא ד"ר פ. קורנגרין, מראשי ציוני גליציה ולאחר מכן עורך דין ושופט בתל אביב) היה בשבוע שעבר והירצה אודות קולטורעלע ארבייט. תכלית דרשתו היתה ייסוד בית ספר עברי. דבריו לא עשו כל רושם ולא נשאו פרי.

מה נשמע בווינה? ועל קבר הרצל היית? ואת מצבות גדולי ישראל ראית?

ליוסף הגדול, וינה

13.3.1913

חדשות? כל הבחורים שהוצרכו לעמוד בבחינת הצבא שוחררו, מלבד אחד.

לחיים

לו יכולתי לנסוע לווינה, אלא שלפני זה עלי לעמוד בבחינות גמר. חדשות? בחנוכה היה „קרענצכען" (נשף ריקודים) ודר. קלנר הירצה. תוכן ההרצאה לא אדע, בגלל „ענטרעע" (דמי כניסה) גבוה, שני כתרים, לא הלכתי. אבל זאת אדע: דבריו לא עשו רושם רב. „ריינערטרגניס" (הכנסה נקיה) מהנשף היה 150 כתר וזה נשלח לטובת הקולוניה מבוקובינה.

מתוך מכתב של יוסף גדול ליוסף קטן

וינה, 24.8.1913

ידידי היקר

הבית ריק כל אחד הלך לפראטר, לחזות בנפלאות שם. שכן מחר, י״ח באוגוסט יום הולדת הקיסר שלנו, ואני יושב בדד בבית. באין איש רבות המחשבות המתרוצצות בראשי. נדמה לי, כי עכשיו אני נמצא בביתי שמה בנובוסליצה ואתה בא לקרוא לי ללמוד מעט. כמה טובים רעיונות אלו! פה בווינה איני רואה אפילו גמרא.

והנה ידידי, חדשות אין לי. רק התנועה מן הקונגרס (הציוני הי״א, שנתכנס בווינה) נראית בכל יום ויום. כבר ישנם פה הרבה אנשים מפלשתינה ומקנדה ועוד מקומות רחוקים וביום השלישי יובל ההסתדרות העברית. אף כי שהקונפרנציה תהיה במקום לא רחוק מהעסק שלי איני יודע אם אוכל להיות שמה, בגלל העבודה הרבה בחנות.

מה אתה עושה? בחודש הקודם חשבתי כי תהיה בווינה על הקונגרס, שכל כך הרבה כתבת על רצונך לבוא לכאן. ואתה ידידי חיים — מה לך? שנה רצופה היית בווינה, ועכשיו, שמכל העולם באים לראות את הפרלמנט העברי אתה יושב בביתך. מה אתה מדמה לעשות? לאן חפץ אתה לנסוע? דעתי — שתסע לפלשתינה. יודע אתה שחפץ אני כי תבוא כאן להיות אצלי. אבל יותר טוב אני חפץ שתסע לפלשתינה, כדי שאני אוכל להיות אצלך.

מתי יהיה הסוף? עד מתי לחיות בגולה המרה? טוב לי שאוכל פת ומלח בארצי ממעדני מלך פה בגלות. ואם אתה תהיה שמה — בוודאי גם אני שמה אהיה. שלך בברכת ציון **יוסף**

מחיים ליוסף קטן

וינה, 23.1.1914

חבר חביב!

את מכתבך קראתי כבר, כמדומני, מאה פעמים ואחת ויותר שאני קורא בו, יותר אני שמח עליו, כי מקצת שבחו הלא מותר לומר גם בפנים. זהו דבר הנראה לעין, שסגנונך העברי הוטב במדה גדולה מאוד. בכלל, סגנונךָ נתפשט מאותה הבטלנות של אלה האוהבים „לכתוב צחות בלשון עבר״. המצפצפים והמהגים במליצות, מבלי יכולת להדביק את כוונותיהם על הנייר.

חביבי! אתה הנך המבשר לי, כי משאת נפשי עומדת להתגשם בקרוב. וכמה הייתי חפץ וצריך להודות לך על זה. אבל רבונו של

עולם! — מלים אין בפי כשאני נזכר, כי אכן עוד מעט וגם אהיה בארץ עתידנו וכי עוד מעט וגם אני אדבר עברית, או יותר נכון „עברית״, וכי עוד מעט לא אצטרך להסתכל בפני היהודים הקודרים, יהודי הגלות, שכל כוחם הוא רק לעכב את גאולתנו וכי עוד מעט וגם רוחי הסוער ימצא לו שדה עבודה נאות, וכי עוד מעט לא אפסח עוד על שתי הסעיפים מבלי דעת אנה...

יוסף! הנני מרגיש בצערך שאתה חש, בזכרך כי מוכרח תהיה תמיד להישאר פה בגולה. אבל מדוע זה הנך מוכרח להישאר תמיד פה? כעת אי אפשר לך. אבל הלא יכול אתה לקוות כי תתעשר וכי תוכל לנסוע לארץ ישראל בתור „גרוסאינדוסטריעללער״ (תעשיין גדול) ולהועיל באופן כזה לתחיית העם והארץ. ואם תהיה תקוותך, אז הלא כל אפני חייך יכולים להשתנות. תמוה הדבר, כי אנחנו היהודים, אשר כל חיינו הם רק רוח, איננו יודעים להוקיר את ערך הרוח ואיננו יודעים מה רב כוחו בחיי הפרט והאומה. אל לך להת־ייאש מן הגאולה! בטוח אני, כי אם ברצון חזק תשאף להיפטר מן הגולה אז תיקרה לפניך הזדמנות להתיישב בארץ עתידנו — ואם לא תיכף ומיד, אז לאחר זמן. התקווה כשהיא לעצמה יש לה כוח גדול לשחרר את האדם מן הגלות הרוחנית, הקשה עוד יותר מן הגלות הגשמית. כעת עליך לחשוב לחסוך לך הרבה כסף, הרבה רוח — ידיעות, והרבה כוח גשמי — אבל לא בתור תכליתות העומדות בפני עצמן, אלא בתור אמצעים... ואם שלושת אלה לך, יהיה לעשות עוד פסיעה אחת קטנה והנך בארץ ישראל. כמובן אין לך לשכוח את התכלית גם בעת הכנת האמצעים. במלה אחת: „טובה תקווה מחיים״.

בנוגע להכתר שהנך חפץ לשלוח לטובת בתי הספר העברים בארץ ישראל עליך ללכת להאדון פרלמן ולבקש אותו כי יתן לך המחאת פוסטה של ה„ועלט״ ולכתוב למעלה לאיזו תכלית אתה שולח את הכסף. הסכום יהיה רשום בה„ועלט״ ותוכל להראותה למנדב.

מאוד הייתי חפץ לקרוא את „הצפירה״. ואם היית חפץ לעשות לי טובה אז היית שולח בכל פעם את „הצפירה״ ואני אחזירה לך לאחר הקריאה. בעת ובעונה אחת הנני כותב גם ליוסף. הנני מבקשך כי תכתוב לי תיכף על כל הדברים שהנך יודע שמתעניין אני בהם ורוצה אני לדעתם. הנני חותם בתקווה, כי מעתה יהיה קשר ידידו־תנו יותר חזק מאשר עד עתה.

בברכת ציון והתחיה **חיים**

מתוך מכתב מחיים

11.2.1914

קיבלתי מכתב מהורי, שבו הם כותבים לי, כי מרוצים הם מנסיעתי לארץ ישראל. ולא זו בלבד, אלא אבי גם הוסיף לברכתו ליום הולדתי בז׳ בשבט את המקרא: „יברכך ה׳ מציון וראה בטוב ירושלים״. הוא עצמו מחזק את תקוותי, באמרו, כי התמיכה מצד הוועד הציוני בטוחה היא ומחזק אותי לתורה ולעבודה. כמה הנני שמח למכתב זה וכמה ארוכה לי העת לחכות עד אחרי סוכות של השנה הבאה. אך ורק אותה תקווה נותנת לי אומץ לחכות, כמו שבכלל נתנה התקווה הזאת כוח לעמנו לסבול אלפיים שנות גלות. המכתב שכתבת לי שימחני מאוד. ראיתי משאת נפשך והנני אומר לך חזק ואמץ!

מיוסף הקטן ליוסף הגדול

ג׳ דחול המועד פסח תרע״ד

ידידנו חיים בא לכאן. הוא מרכיב משקפיים ונשאר בקיץ זה בעירנו. אחר כך הוא אומר לנסוע לפתח תקוה, אביו נתרצה לזה ותמיכה יקבל מאת הוועד הציוני בבוקובינה.

בדבר פתיחת בית ספר עברי אודיעך. אחרי נסיונות רבים שעלו בתוהו הצליח הדבר הודות לעמלו של חיים ידידנו. מר ויסטונ, שנאלץ לעזוב את סדיגורה, נתמנה למורה ומנהל, והעלמה קויפמן שמעבר לגבול לעוזרת ובאחד בעומר יתחילו הלימודים. הבה נראה אם דבר בעל ערך כזה יתקיים באמת בעירנו. מצבי הוטב כבר משום זה שחיים ידידנו נמצא על ידי. מכתב אחותי השפיע לטובה ואבי ואחיותי מסכימים שאחרי חג השבועות אגמור לימודי, אתפור לי בגד חדש ואסע לווינה.

מיוסף הקטן ליוסף הגדול

השמועות על אודות מותם הטרגי של יורש העצר ואשתו החרידה אף פה את לבות תושבי עירנו. מיד בו ביום הונפו דגלים שחורים לאות אבל והיום נערכה אזכרה בבית הספר, אליה נזדמנו ובאו כל גדולי אומות העולם המקומיים. הללו הופיעו בשחורים. אף האולם קושט בשחורים ועל הבמה עלה נשיאנו, ראש הקהלה. נאומו ארך שני רגעים. גם זה היה מיותר, כי גמגם ולא סיים. בהגיעו לשמה של הנסיכה לא יכול היה לגמור והחזן בלווית המקהלה הצילו את המצב. חמש מאות איש היו נוכחים במעמד זה.

מתוך מכתבי לידידי איש כפר אהרון

ד׳ דחול המועד פסח תרע״ד

אודיעך, כי בעירנו עברה תהלוכה של המתעמלים מטשרנוביץ מאגודת מכבי. התהלוכה עברה דרך כל הרחובות ומשתתפיה שרו שיר התקוה. עולם הפוך ראיתי: הם החופשיים יודעים את שפתנו, ספרותנו ותולדות עמנו. ואילו אנחנו בני החסידים — מה אנו יודעים? מה אנו רוצים לדעת? הלא גם תנ״ך אסור לדברי החסידים ללמוד ולא כל שכן עברית, רחמנא ליצלן. אך בטוחני שמצב מעין זה לא יאריך ימים. אות מבשר לטובה היא התייסדות בית ספר עברי בעירנו, אשר בו לומדים שני מורים מפורסמים ולערך 30 עד 40 ילד מגיל 4 עד 14 שנה. תנועה חזקה בין הנוער, הרוצה ללמוד עברית.

מיוסף קטן ליוסף גדול

ערב תשעה באב תרע״ד /1914

הבוקר הייתי חוטא הפעם לפטריוטיות אילו העלמתי עין מכל הנעשה אצלנו, וביחוד שהדבר נוגע לעצמי ובשרי. שבוע של מבוכה היתה לנו. מן הבוקר עד הערב עומדות קבוצות אנשים בחוץ ומוסרים בבהלה מפה לאוזן שמועות משמועות שונות. ההודעה בדבר המלחמה בין אוסטריה וסרביה נתקבלה בחיבה יתירה ותיכף פתחו בתהלוכה בנשיאת דגל כתום שחור ובשירת ההמנון ובקריאות: „תחי אוסטריה״, „הלאה סרביה״. מאות עוברים ושבים נעמדו והסתכלו בתהלוכה זו. הבהלה גברה אתמול בבוקר משעברה הרינה על דבר הזדיינות כללית ברוסיה. סבורים היינו שעוד מעט לא יניחו לנו לעבור את הגבול, כרגיל. דבר זה דיו להטיל אימה נוראה בעירנו, כי כן רוסיה מזדיינת משמע: מלחמה עם אוסטריה, ואז אוי ואבוי לנו מהרוסים. האנשים מתווכחים כאן לאן לברוח. האחד אומר לטשרנוביץ והשני — לווינה. וכבר נמצאים אנשים החובשים חפציהם ועומדים הכן לברוח. נשים רבות כבר יצאו ובלילה פוחדים לשכב לישון.

המולדת בשעה זו בסכנה ולכן מחוייבים אנו להיות בנים נאמנים למולדת זו. משום כך מצאה החלטה על דבר המלחמה הד חזק בעירנו. מעכשיו אין לנו צורך לא באכילה ולא בשתיה, אלא בחדשות. לאחר אימת הלילה נתברר הבוקר שלשוא פחדנו. הטעם לכך: מעבר לגבול הרוסי עזבו כל האופיצרים ונשותיהם וחייליהם את המקום והרחיקו לכת. בעיר נותרו אך עשרה חיילים. המעבר בגבול מצד אל צד לא הופרע בכלום. בעיר שוררת דומיית בית קברות. אין קונה ואיז

מוכר, אף שהכל בזול. כנראה שרוסיה יראה אותנו והיא שלחה אש במחסני התבואות.

מעירנו יצאו אמנם אנשים על כל המטלטלין. אבל אנו לא נזוז מכאן. אני ושכני הכינונו לנו מקלות ובלילה אנו הולכים עם כמה צעירים בתור שומרים אזרחים ומסובבים בעיר לשמור עליה. אולי תצטרך לקבל אותי כאורח. אבל, אל תדאג. גם אני לא דואג.

מתוך תקוה להטבת המצב אני חותם בברכת ציון וירושלים.

במערבולת המלחמה

ובכן, למרות ההחלטה הנחרשה לא לזוז מכאן, היינו מנובוסליצה, ברחנו על נפשותינו מפחד אויב וצר. נסגר הגבול. מסחר הטרנזיט נפסק לחלוטין. שמועה רדפה שמועה. החלה מנוסת בהלה. תחילה נמלטה על נפשה השיכבה האמידה — ברכבת, שעוד פעלה לסירוגין ובעגלות עמוסות כל טוב. עם כל יום התרוקנה העיירה מתושביה. כל שהיה בעל אמצעים לשכור עגלה להעמיס עליה את המטלטלין יצא וכך נשרכו בדרך שיירות שיירות של עגלות. בין היוצאים הייתי גם אני. ארזנו כל שניתן היה לארוז בחפזון: מצעים וכל שאר כלי מיטה, לבנים, בגדים, קצת כלי מטבח, ספרים (חלק הספריה, שרכשתי בדמים מרובים, הסתרתי במרתף, אולם לקחתי אך את היקרים ביותר) וכן את הארכיון שלי, שסודר בארגז ועליו שמרתי כל הדרך בעין פקוחה ביותר. נמלטנו לכיוון המוליך לטשרנוביץ, בה ישבו קרובי אבא. שתי משפחות היינו, ארבע נפשות כל אחת. מיד למחרת הכרזת המלחמה, יום יומיים לאחר תשעה באב, פרצו אלינו קוזקים ושדדו את בתי המרזח, שתו לשכרה והנותר התיזו על הבית. לאחר מכן החלו בהבערת הבתים וכך נשרפו הבתים בזה אחר זה — וכמובן שרוקנו תחילה את הבתים לפני התבערה. אך שלושה ארבעה בתים נותרו משריפה זו. כעשרים יהודים נלקחו כבני תערובה והובלו לפנים רוסיה.

עם התקדמות הרוסים המשכנו להימלט ולנוס. תחנותינו היו: סטורוז׳ינץ, קימפולונג, גורהמורה, דורנה ווטרה — כל אלה מקומות בבוקובינה. משם המשכנו לקלויזנבורג וגרוס־וורדיין שבהונגריה. בכל מקום עשינו כמה ימים תוך ציפיה ותקווה שהאוייב יובס וייסוג. קבלת הפנים מצד היהודים, תושבי המקומות הללו, ביחוד בתחומה של הונגריה, לא היתה מאירה ומסבירה ביותר. לבסוף החלטנו להגיע

לווינה, שמה התגוררה אחותי. בתלאות מרובות הגענו ברכבת דרך בודפשט בסוף אוקטובר לווינה, שם נשארנו עד תום המלחמה.

מכתב לחיים מדרך המנוסה, סטורוז׳יניץ

לידידי חיים! זה שבועיים שאנו כאן. לא רצינו לראות את האוייב „פוניה גנב״, שעה שהוא כובש את טשרנוביץ. אנו בטוחים שלכאן לא יגיע. אמנם הוא ניסה לשגר פלוגת קוזקים. אולם בהיפגשם עם חיילינו האמיצים הרימו רגליהם ונסו על נפשם. יש לנו ידיעות מהימנות מטשרנוביץ מהנעשה שם וכיצד נוהג האוייב באזרחים. הידיעות באות אלינו יום יום מידי אנשים המצליחים לברוח משם ולהגיע אלינו. פה מצפים לצבא שלנו שיגיע ואולי אף יתלקח קרב גדול בסביבתנו. יש תקווה שליום ראשון נוכל לחזור לטשרנוביץ.

ליוסף הגדול מיוסף הקטן

דורנה ווטרה ערב ראש השנה 1914

יודע אנכי כי תאב אתה לשמוע או לראות דבר מה ממני. באמת הדין עמך. הרבה צער נצטערתי באותו חודש על שלא קיבלתי שום מכתב ואף לא יכולתי לשלוח שום מכתב, על אף רצוני הטוב. אילו רציתי לספר לך את כל המאורעות לא אספיק ועל כן אסתפק בראשי פרקים: גזירה יצאה מאת הקדוש ברוך הוא שאהיה נעשה תייר. מה עשה? הלך והפך את הקערה, היינו את גלגל העולם ועירבב את דעת הבריות זו בזו, וביניהן גם את שלי. לפיכך התחלתי לנסוע ממקום למקום עד שהגעתי ובאתי לכאן. אינך יכול לשער חלק אחד מכל התלאות שעברו עלי מיום בריחתנו מנובוסליצה עד הנה: נדודים, גלות ויסורים ועוד הרבה הרבה שעוד לא הגיע הזמן לגלות. קור, צינה, טלטולים, פחד מפני אוייב — כל אלה רודפים אותך בכל תחנה שאתה נח קמעה.

מתוך תקווה לשנה טובה יותר וכתיבה וחתימה טובה.

מיוסף קטן לחיים

3.3.1915

חביבי חיים! יחד עם גלוייתך קבלתי מיוסף חברנו גלוייה בה הוא מודיעני, כי בעוד ימים לא מרובים יצא לשדה הקרב. חיל ורעדה יאחזון את כל העמים, וכל המצביאים על חייליהם ינוסו מפניו כאשר ינוס היהודי מקוזקים. אולם בעוד הוא מתכונן לקרבות הטילה בשורתו זו סערה גדולה בחוג משפחתי. הללו לא התייחסו לכך ברצינות

מלאה — את שונאינו הייתי מברך שיילחמו בגבורים מעין אלה. חיש מהר היינו גומרים אז עם המלחמה.

סימן טוב הוא לציונות החיה עדיין הוא דבר איסוף התרומות לקרן הקיימת בתוך סערת הקרב בחזית. אכן חפצי חיים אנו. על המצב בעירנו — המחסור שולט בכל. היוקר מאמיר. ככר לחם — 4 כתרים. עשרים ושמונה דקוגרמים ליום אתה זכאי לקבל וגם זה לאחר שתעמוד בשורה מהבוקר עד הערב ולפעמים ריקם תחזור הביתה. ואני, הן ידעת, רגיל הייתי לככר שלם ביום. אני מנחם את קיבתי בתקווה לימים טובים יותר. לפעמים אני זוכה במלווה. אבל על פי רוב אני רעב ככלב. מובן, שבמצב כזה אין לחשוב על לימודים.

וינה, 7.3.1915

הגיעה השעה ויום הדין הנורא, הקובע קיצבה לכל חי, העביר גם אותי לפני כס המשפט. עוד מעט ופסק דיני יצא לחובה או לזכות. בשנים כתיקנן כבר הייתי עתה בחור שהגיע לפרקו — בן שמונה עשרה לחופה. כעת נשתנו הזמנים ובן 18 כבן 30 לכוח. בקרוב אראה את כוחי ואוי למי שיפגע בי.

כן, הנני עתה תחת הרושם של הפרידה מיוסף, אף כי רק ב־15 היה עליו להופיע בגדודו קיבל הוראה להתייצב מיד. שער בנפשך איזו פרידה היתה זו: בכיות והתייפחויות מצד אמו, לחיצות ידיים ונפנוף מטפחות — וברכה אחת בפי כל המלווים: להתראות בקרוב.

לחיים מיוסף קטן

וינה, 23.3.1915

מזה שנה עדים אנו, האיך עמים כבירי כוח ושלטון נלחמים זה בזה. כל עם ולאום נלחם בעד מולדתו, ארצו, שפתו וקנייני הרוח שלו. ובשעה שהנני רואה עמים לוחמים ומקריבים מיטב אונם והונם, בניהם, ורק אנו, עם עני ודל, שאין איש מפקפק בזכות קיומו, איננו לוחם כלל וכלל בעד עצמו. את קיומנו אנו מוסרים בידי המקרה העיוור. אולם, כעת, בשעת חירום, בשעה שעמים עולים ויורדים, כדאי הוא שנתחיל לחשוב: מה יהא בסופנו. כמדומני, שכבר מנוסים אנו במידה מספקת להיווכח, עד כמה חיים אי־נורמליים כאלה מזיקים וכבר ראינו איזה ערך של קיום יכול להיות לנו פה בגולה. לפיכך חושבני, שמכיוון שנתרחקנו ממילא מאדמתנו כפליטים, אדמה שלא היתה שייכת לנו. וגם אין טעם לשוב ולחזור אליה, נעשה עוד צעד אחד קדימה למזרח הקרוב.

הגיעה השעה. ואם לא עכשיו אימתי?

מתוך מכתבו של חיים ליוסף קטן

סעקלעלהייד, הונגריה, א׳ אב תרע״ה

בוודאי הנך יודע, כי יוסף ידידנו יצא לשדה קרב ומעשה שטן — באותה שעה היו לנו אימונים ולא נפרדנו. מי יתן וישוב בריא ושלם הביתה.

מיוסף גדול ליוסף קטן

יודנדורף, עש״ק פרשת נשא, תרע״ה

ידידי היקר! כעת בין השמשות, קבלת שבת, ואנו, כמה מבני עירנו יושבים באכסניה ושותים בירה לכבוד שבת מלכתא, כי במה נדע כי יש שבת בעולם. מוזר, כמה אני נרגש בשעות כאלה. תמיד בכל יום ששי בין השמשות נעשה לי עצוב בלב. מוכן לבכות. איזה זכרונות והרגשות מתעוררים בי. העתונים ששלחת לי קיבלתי ושמחתי מאוד. תשלח לי את שירי ביאליק ויהיו לי לנחמה גדולה.

שלושת הרעים הורחקו, בתוקף מאורעות הזמן, המלחמה והשירות בצבא האוסטרי, זה מזה. הם נמצאו במקומות שונים וצורפו לגדודים שונים. יוסף הגדול וחיים היו זמן קצר בגדוד ה־41, בבסיס האימונים בליאובן סעקעליהיד, וודנדורף. משהוכשרו לקרב יצא הגדול לחזית ונפל בשבי הרוסי, נדד עד סיביר ועבד במכרות פחם עד פרוץ המהפכה (1917). חיים גוייס ביוני 1915 ועבר גלגולים שונים בצבא. היה במשמר שנועד לשמור על שבויים רוסיים, גשרים וכן עבד במשרדים. הגיע עד דרגת קורפורל. בתוך כל נדודיו אלה על פני ארצות ומדינות שונות עסק בפעולה ציונית ואיסוף כספים לקרנות עד למהפכה באוסטריה. השלישי בחבורה, אנכי הקטן, עבר אף הוא גלגולים ונדודים בצבא, מבחנים ובדיקות בבתי חולים בטרופוי, אלמנץ, אגרס, אליסיק — כל המקומות בסלבוניה, בבלישצה בהבראה. חלה בדלקת הריאה, קדח ויחד עם כך שירת בגדודים שונים בחיל משמר מסוג א׳. „מוכשר לחזית״ והשתתף בקרבות באלבניה.

אף עסקתי בפעולה ציונית בין שבויים רוסיים ששמרתי עליהם. קיימתי כל הזמן קשר מכתבים עם יתר שני החברים. נוסף לכך רשמתי ביומנים ובפנקסים בעברית ויום יום את הרשמים והאירועים, הקורות והחוויות. השגתי ספרים ועתונים ושקעתי בקריאתם. חלמתי וארגתי את חזון העתיד עם תום המלחמה ויחד עם חברי חלמתי להגשים משאת נפשנו משכבר הימים: שיבת ציון. היתה זו נחמתי

בנכר — בין זרים, חיילים ממוצא קרואטי, סרבי, שאת שפתם לא שמעתי ורק יהודים מתי מספר נמנו עמהם.

מיוסף קטן לטובה

אוגדף, בסיס אימונים, 15.10.1916

טובה חביבתי! תביניני ואל תאשימיני שלאחר חודשיים ויותר אני מזכה אותך במכתב. לא ככל האדם הנני עכשיו. לא ברשות עצמי ולא בן חורין אני לעשות ככל העולה על הרוח. חייל אנכי — התדעי פשר הדבר? — זהו איש שעתותיו ומעשיו, פעולותיו או הימנעות מפעולה מסורים בידי אחרים. חייל לפי פקודה. הכל בסדר יומי מכוון ומודרך על ידי אחר ועליך להישמע לו בכל. מה שעבר עלי בזמן קצר כזה אין לתאר במלים. עולמי הפרטי ניטשטש. אני הפרטי איני קיים עוד. בריה חדשה.

בברכת ציון, שלך בידידות

נתפוררה חבילת השלישיה לאחר זמן קצר של חיי צוותא בווינה בפרוס פרוץ המלחמה. דומה היה עלי שהמלחמה באימיה היא שזיכתני לכאורה להגשים משא חפצי ולמטרת שאיפותי— לעיר וינה. ואמנם, כאן נתאחדנו יחד ובכפיפה אחת. ביקרנו קורסים ללימוד עברית ואף לדבר בה וכן קצת אנגלית. ברם האידיליה לא ארכה זמן רב. המלחמה הפרידה בינינו וארבע שנים רצופות רחוקים היינו איש מרעהו. היו אלה ארבע שנות מלחמה, סבל וצרות, געגועים וזכרונות. יוסף הגדול ניטלטל לשבי הרוסי, דבר שנודע לנו רק לאחר חיפושים מרובים וחקירות הצלב האדום. משנודע לנו מקום הימצאו נזעקנו מיד להקל מעל סבלו ושיגרנו לו מכתבים, חבילות שי וכיוצא באלה הדברים. אך כל אלה לא השלימו את החסר. הוא נשאר בנכר, בארץ אויב, הרחק מההורים ומכירים, כשהוא עסוק בעבודות כפיה בתנאי קור וכפור בארץ גזירה — בטשיטא שמעבר להרי אוראל, מקום מכרות הפחם.

והנה הגיע היום המקווה. שמועה פשטה שהוא נמצא כבר בקרבת מקומותינו, היינו באחד הטרנספורטים שבאוסטריה. ופתאום הופיע יוסף הגדול השבוי בטשרנוביץ — ואני באותה שעה בווינה, בחופש זמני. ארזתי חפצי וחשתי לטשרנוביץ ובה מצאתני שמחת הפגישה לאחר פרידה דווייה בת ארבע שנים. שוב דפקו הלבבות בקצב אחד. שוב נרקמו תכניות למכביר לימים באים. בן רגע נשכח וחלף הכל

וכל שנות הסבל והתלאות כאילו נמחקו מעל זכרוננו. שכן חובר החוט במקום שנפסק.

ברם לא ארכו הימים ושוב נפרדה החבילה. אני חזרתי לצבא ובינתיים פרצה המהפכה הגדולה: התפוררות המלכות האוסטרית ההונגרית ואנדרלמוסיה שירדה על העולם ירדה במיוחד על סביבות מולדתנו וביחוד נפגעו בה אחינו בני ישראל.

בימי מהומה ומבוכה

ימי קץ המלחמה. מפה לאוזן מסרו על התמוטטות בחזית וירידת המורל בין החיילים והקצינים. בשלהי 1918 מסרו על מעשים של קריעת סימני דרגות מעל כתפי הקצינים והתרופפות המשמעת בין החיילים. אנדרלמוסיה ירדה על המדינה. החיילים נטשו את הקסר־קטינים, לאחר שבזזו ושדדו את המחסנים של נשק ומצרכי מזון וכל שאר דברי ערך. אלה נהרו בהמוניהם עמוסי מטלטלין, בדרכים וברכבות, הביתה. בסביבה שלנו השתוללו קרבות בין אוקראינים ופולנים וכל מחנה ביקש לכבוש לעצמו את גליציה. הוא הדבר בבוקובינה, בה התחוללו קרבות בין אוקראינים ורומנים. בכל יום נוצרו גבולות חדשים. קשר הרכבות לא פעל כהלכה או לא פעל כלל. המוני המונים צבאו על הרכבות במשך ימים ולילות למען השג מקום נסיעה. נסיעה מטשרנוביץ לווינה, שבדרך כלל לא ארכה יותר מ־36 שעות, ארכה הפעם 3—4 ימים. ובין קרב לנצחון נוצר חלל ריק בטשרנוביץ, והעיר נעשית עיר פרוצה חסרת מגן.

ברם לא ארכו הימים וחיש מהר השתלטו האוקראינים. הם הקימו מיליציה, תפסו בנייני ציבור וניסו להשתלט על התוהו ובוהו. הם הוציאו פקודות וצווים, החרימו והפקיעו ובכלל אסרו ועצרו כל הבא לידיהם. במחלקות הממשלה ובמשרדים תפסו נאמניהם את הכסאות והמשרות והתחילו בנחת זרוע שלטונם. ברם עוד בטרם ירגישו את עצמם אדוני המצב פלש ביום שבת בהיר אחד צבא סדיר רומני והכריז עצמו כשליט במדינה, הבא להגן באופן חוקי על הרומנים, המהווים, לדבריהם, רוב באותו איזור. הרומנים שמו איפוא קץ לשלטון האוקראינים ובנובמבר 1918 החלו לבסס שלטונם בבוקובינה ובטשרנוביץ.

למחרת כיבוש הרומנים הופיעו מודעות על חילופי הממשל, צווים ותקנות לאזרחים. איסור הפקעת מחירים ועונשים כבדים

לעבריינים וכו׳. החיים החלו לחזור למסלולם ואף יש להודות שכאן לא פרצו פרעות כמות אלה שפרצו באותם הימים בלבוב. ואכן, אפשר היה עתה ומעתה להסתדר תחת ממשל זה. ברם כל זה לא קסם לי. חברי הגדול עזב את העיר עוד לפני הפלישה ואני נשארתי בבית, ללא כל סיכוי של עתיד כלשהו, התואם לרוחי. הולך אתה בשוק ואי אתה יכול לעצור השתאותך לגודל התמורה ושיעורה. אתה נתקל על כל צעד ושעל בפלוני אלמוני, לשעבר שר, מפקד צבא או מפקד גדוד בצבא האוסטרי ודומה עליך לרגע קט שעדיין הכל כמקודם ולעתים אתה אף מרים ידך מול מצחך ומצדיע ומחלק כבוד למי שגבוה ממך בדרגה. אך כמה שחוק אתה מעורר בכך. המלך האוסטרי אינו קיים עוד ותמונותיו מתגוללות בראש כל חוצות. אתה תוהה סביבך ותמה: האם זוהי מציאות? כלום האמין איש לפני שנה כי יבוא יום ותתהלך חופשי, רצונך בידך ואת צעדיך לא ישמרו עוד ג׳נדרמים של הצבא לארוב לך ולשימך במעצר. מפקדים לא יגערו בך עוד אם תפגע בכבודם. אדרבא עתה מן הדברים הרגילים היא הפגיעה בכבודם בפרהסיא. מהפכה גמורה.

מה מכאיב ומגוחך כאחד הוא הדבר שכלואים היינו שנים רבות ואנחנו לא ידענו שהפתח פתוח. לא הרהבנו עוז בעצמנו לגשת אל הפתח ולצאת. חבושים היינו במקום שיכולנו להיות חופשים. כמה טפשות וסכלות בנו? לפראים נדמינו, לעבדים, שערך החופש אבד לו לחלוטין.

דצמבר 1918

בשעה שכל עמי אוסטריה נתעלו וזכו לעצמאות ולשלטון עצמי וחלומותיהם הכמוסים ביותר באו על מילויים, קם אצלנו מלך חדש, רומני, אשר לא ידע את רוח העת ואומר למשול בנו. ואירע הדבר בימים שמלכים הורדו מכסאם ושרים מושלי מעלה ויושבים ראשונה במלכות הושלכו כנצרים נתעבים. בימים אלה בא עם בזוי ומרהיב עוז בנפשו להקים ממשלה חדשה ולמשול בלי מצרים ואף לרכוש ארצות חדשות ולספח למלכותו מדינות וארצות שמעולם לא היו שייכות לו. מכוח תביעות היסטוריות נושנות הוא עושה מעשים אלה, מוציא חוקים וגוזר גזירות חדשות לבקרים.

המלחמה נתנה אותותיה ביחוד בשכבות הירודות והנחותות מבחינה כלכלית וביחוד בעמנו בית ישראל. אותה שכבה, אשר סבלה יותר מכל שאר האחרות ואף הקריבה קרבנות יותר מכל

האחרות — הן הן שהקרקע הכלכלי נשמט מתחת רגליהן לאחר המל־חמה. אלה נדחקו מרובם של ענפי המחיה והכלכלה ואלפי אלפים נעשו הולכי בטל וחסרי פרנסה. רבבות מבני עמנו בגליציה ובוודאי בארצות אחרות נשלל קיומם והם על ספו של משבר מאיים ומסכן כאחד. שאלה אחת מנקרת בלבותיהם ובמוחותיהם: לאן? ובשעות יאוש הם נאחזים אף בקש הנראה להם כהצלה פורתא. הם מתנחמים בנדודים ומבקשים להרחיק נדוד מארצות מולדתם. יש המפליגים לאמריקה ויש הקובעים את ארץ ישראל כמטרתם.

והנה ירדה הציונות לעולם — ובאותם הימים הצהרת בלפור. כמרפא לרוח נכאה היתה הציונות לנפשי. הוגה הייתי בה בימים ובלילות. ובכדי להסיח דעתי בשאלת העתיד, שלא ידעתי פתרונה השקעתי את עצמי בספרות העברית, היא הספרות שהיתה משאת נפשי מיום עמדי על דעתי. הציונות והעברית היו שעשועי והם שניחמוני בעת צרה ומבוכה זו. מכאן נפתח לי פתח של פתרון והצלה: יבוא יום ואעלה ארצה ישראל ואיעשה בה איכר, כורם או יוגב — אך לא סוחר כנעני, רועה רוח ורודף קדים. לא מהשפה ולחוץ אמרתי זאת לעצמי, שכן נבעו הדברים מעמקי נפשי. בטוח הייתי, שפתרון זה הוא היחידי העשוי לפתור לבטי. רק דואג הייתי כל הימים על המרחק הרב שבין המשאלה לבין ההגשמה. והנה באה הבשורה האנ־גלית, שאמרה לנו כי עם זה מבקש להקים ריפובליקה יהודית בארץ ישראל ואף נעשו כבר הצעדים הדרושים לכך אצל כל יתר הממשלות בעולם. בעיני רוחי ראיתי אותה ארץ היהודים והיא כבר במציאות והרבה רבבות מבני עמנו ומיטב צעירינו בעולם כולו נוהרים לשם בהמון. אלה יהיו החלוצים העוברים לפני המחנה הגדול שיבוא אחריהם ארצה ישראל.

קול נשמע בעולם: יהודים לכו ארצה ישראל. והולכים יהודים מגליציה, בסרביה ובוודאי גם מרוסיה ומארצות אחרות. המונים המונים נוהרים שמה: אכרים, פועלים וסתם חובבים. כל אלה מתחב־רים חבורות חבורות ועולים בשירה ובזמרה ארצה. אף בטשרנוביץ מתעתדת חבורה גדולה לעלות תוך זמן קצר.

אף אני נמשך בעבותות קסם אחרי תנועה זו הדובבת ללבי כל כך. אולם יחד עם כך אני שוקל ומהרהר: לא בזמן קרוב אעלה, כי תחילה אומר אנכי לנסוע לווינה, שם עלי לסלק הרבה מעסקי. ואף זו, תחילה צריך אנכי להכשיר את עצמי במובן ידוע, היינו ללמוד ולחקור את הגיאוגרפיה של ארץ ישראל, האקלים, מצבה וכו׳ ולא לבוא שמה כאורח בלתי קרוא. משום כך עלי להירשם ולהתחבר

לאיזו חבורה, להזדמן עם חברי יוסף ושאר חברי — והכל בשביל להיעשות לאיכר, כורם, יוגב או שומר בארץ ישראל ובלבד לא להישאר פה בגולה. יד אלוהי אבותי תהא בעזרי. הנקל להיות ציוני במלים ופרזות ריקות — אבל במעשה? כמה מאושר הייתי אילו יכולתי כבר להיות שמה, לגור ולעבוד בארצנו, לפעול ולחיות שם כדרך שכל בני האדם חיים בעולם כולו, להשתתף בחיים שם וליהנות מחיים אלה, להיות אדם שלם ויהודי בריא, בגוף ובנפש. הבה נקווה. הרבה ציפינו. מי יתן ובעוד זמן מה ניגאל!

וינה. מרץ 1919

— אף אנכי איני יכול להישאר מן הצד בלא להשתתף בפועל בבנין הארץ והאומה ואנכי וידידי יוסף ניגשנו להגשים רעיוננו זה ללא דיחוי. כלום לא היתה ראשית מטרתנו בבואנו לווינה לשם כך? שנים מחברינו כבר הקדימונו בכך. חיים, רע הנעורים, הנהו עתה פועל־חלוץ. החלטנו שנינו לגשת למשרד הפלשתינאי ולהירשם. נשלחנו לרופא לבדיקה והלה הכשיר את שנינו כמתאימים וראויים לעבודה.

ובכן, ראשית המעשה כבר מאחורינו ועכשיו אנו מצפים לשלי־חתנו למקום עבודה (הכשרה). למקום שם עובד חברנו חיים אי אפשר כבר להגיע. כבר נתמלא המקום בעובדים. אנו מצפים יום יום לקריאה ואני מוכן להתחיל כבר ממחר. ואילו חברנו יוסף דוחה את הדבר לכמה ימים. מקווה אנכי כי יעלה הדבר בידינו למרות המכשולים המרובים —.

מכתב מחיים

נייהוף־הייהוף, י״ח אדר ב׳ תרע״ט — אתתמ״ט לחורבן

ידידי הטוב יוסף! קיבלתי את מכתבך ושתי גלויותיך. מאוד שמח אני, על כי החלטתם באמת להגשים את רעיונכם במעשה, כי מן כל הפרזות הרמות לא ייוושע עמנו. בנוגע לתנאים פה הנני להודיעך, כי התנאים מצויינים. אמנם צריכים לעבוד. אבל העבודה אינה קשה יותר מכוח אדם, ואם אחרים יכולים לעשות את עבודה הזאת אז גם אנחנו מוכרחים לעשותה. הרוב בין חברינו פה הינם חלשים ממך ובכל זאת הם עובדים כבר שני שבועות ורוח מצויינת שולטת עליהם. כתבתי לעלמה אונגר כי בזמן הקרוב ביותר תשתדל לשלוח אתכם הנה. — עיקר שכחתי: התארסתי וכלתי נמצאת גם כן פה בתור טבחה.

בברכת ציון, **חיים**

המשך היומן — 1919, צרנוביץ

סגר עלינו המדבר — העולם מצטמצם. אין יוצא ואין בא. אין קשר עם העולם שמחוצה לנו. עתונים לא מגיעים וגדול הצמאון לדעת מה נעשה שמה במרכזים היהודיים בעולם בקשר לענייננו, עתידנו ובכלל מה מתרחש בעולם היהודי. כה עצוב ללב. ומה מאוד אתה מתגעגע על עתון יהודי ועוד יותר: עברי, שיחדש את הקשר בינך ובין העולם הגדול.

והנקל להבין הפתעתי ושמחת לבבי. בשעה שיצאתי לרחוב ומכתב עתי עברי הזדקר לנגד עיני: „גבולות", כתב עת המופיע בווינה בעריכתם של צ. דיזנדרוק וג. שופמן. ישנם בו מאמרים טובים מסופרים ותיקים ואף חדשים, שירים ובקורת. דומה הייתי בשעה זו לתינוק שקנו לו צעצוע חדש. שכחתי את מצבי ונזכרתי בכל הימים הטובים של קריאה בספרות עברית ועתונות עברית לסוגיה — וחיתה נפשי.

וינה, א׳ ניסן תרע"ט / 1.4.1919

רעיון החלוץ הולך וכובש לבבות מבני עמנו. לתוך חיי הצעירים, אשר עד כה עמדו רחוק מהיהדות, הוא חודר. היהדות היתה זרה להם עד כה. ואם תרצה — אף שנואה היתה עליהם. והנה באו שנות המלחמה והשלום שלאחריהן והמלכויות הגדולות ביותר הסכימו לדרישותינו הציוניות ומבטיחות להוריש לנו את ארצנו. מהפכה נתחוללה בתוכנו, מהפכה פנימית אשר אין ערוך לחשיבותה. זוהי תחייה המונית ועממית — אחת התוצאות של המלחמה. מגילוייה של אותה תחייה היא התעוררות רעיון „החלוץ" מזה והתעוררות הצעירה היהודיה מזה. רעיון החלוץ כובש לבבות בכל הארצות, במזרח ובמערב, ורבים המתעתדים לעלות. כל אלה יוצאים לעבודה בשדה ועוסקים עד העליה בכל עבודה גופנית. תקוה בנו, כי יקום דור חדש, אשר כוחו במתניו ושריריו בידיו, דור של אנשי שדה ועבודה.

בהכשרה

באר שבע תחתית — אונטערזיבן ברונען — מקום להכשרה לחלוצים

על פי הזמנתו של חיים ידידנו, החלטנו, אני ויוסף הגדול, לבקר את קבוצת הפועלים והפועלות שבבאר שבע. ביום שני לשבו־עות יצאנו לדרך. נסיעה זו למקום ההכשרה היתה בחינת סוף מעשה של מחשבה תחילה, שלא נתנה לי מנוח באותם הימים, הלא הם הימים שבהם נתפסתי אף אני לרעיון החלוץ. לא קלה היתה קבלתנו לקבוצה זו. קדמה לכך התרוצצות במשרד הארצישראלי בווינה עד שהצלחנו, על ידי השתדלותם של חיים וארוסתו, להתקבל. אושר אין קץ הציפני למשמע בשורה זו על קבלתנו, שהרי מעתה גם אני חלוץ בפועל והריני נכנס לתקופת חיים חדשה, תקופה של מילוי תקוות חבויות מקדמת דנא וכבר הקימותי לי בחזוני מגדלים בנויים לתפארת.

ואכן, לאחר הביקור נטשנו את וינה, כשהננו מסורבלים במטל־טלים מרובים וצרורות על שכמנו. בכל הדרך שרנו ועלצנו עד שהגענו למחוז חפצנו. בהגיענו לבאר שבע מצאנו מטות עשויות ואש על הכיריים. הרבה דיברנו כאן על עתידנו הקרוב והרחוק והתווינו לנו תוכנית של עבודות, לימודים, טיולים וכדומה. תוך כך התרוצצו בקרבי מחשבות: האם אוכל להישאר כאן? כיצד תשפיע

הכשרה ראשונה בחוה (באר שבע) אונטערזיבן ברונען

עלי העבודה וכיצד אסתגל אליה. ואף הספק התחיל לנקר בי: אפשר ואיני מסוגל כלל לעבודה ואיני אלא מרמה את עצמי בתקוות שוא. משום כך נדדה שנתי באותו לילה ראשון עד אור היום. הקיצותי על כן בארבע בבוקר. התרחצתי, התפללתי למען שפוך לבי לפני קוני בשמים, ובקוצר רוח ציפיתי להתחלת העבודה. בשש היינו במטבח ואכלנו ארוחת שחרית. תוך כך ניצבה לפני חזיון משמח ולא רגיל: כל אחד קיבל פת לחם ראויה לשמה וכוס קפה לבן, כאשר לא ראיתי מיום עשות ד׳ מלחמה בארץ. קונם עלי אם יכולתי לגמור האכילה והשתיה מרוב ריגוש פנימי: מי זכה למעדני מאכלים כגון אלה בימי שלהי המלחמה ואפילו בווינה המעטירה וגם בכסף מלא?

לאחר האכילה והשתיה וקבלת פת בוקר שניה לשעה העשירית, יצאנו לחצר ושם נתנו לנו את העבודה הנכספת. עלי הוטל להעביר עצים כרותים ממקום למקום. היתה עבודה לא קלה וגם לא נעימה ביותר — וביחוד לי היושב בית והשוקד כל ימיו על הספרים. ואף על פי כן היה לי סיפוק מלא וזריזותי בעבודה היתה כה גדולה עד שאחרים הזהירוני על כך שמא ירע לי מזה לאחר מכן. לאחר כך יישרנו את הקרקע בחצר העופות. על ידי מילוי העמקים והחפירות עד שכל אותה הכיכר נעשתה מישור יפה. בעשר נקראנו לגן ירקות ושם חפרנו ועדרנו עד אחת עשרה וחצי. וכך נמשך כל יום העבודה הראשון שלי.

לא הרגשתי שום עייפות. שעות העבודה עברו עלינו בשיחות בעברית, בשירה, בהתוודעות אל משגיחי העבודה, בשחוק וכיוצא באלה הדברים שפרצו מהתרוננות הלב. הארוחות ערבו לחיכי ובלע־תין בתיאבון. לאחר המנוחה הייתי חוזר לעבודה. וכך נכנסתי לתקופת חיים חדשה, שאת קוויה הכלליים אסמן לקמן בקצרה:

רגיל הייתי עד אז לחיים בודדים. הייתי נבדל ופרוש מן החברה ולרוב כלוא בתוך ביתי וחדרי ועסוק כל הימים בקריאה, כתיבה, שינון ולימוד וכיוצא באלה הדברים. את טעם החיים העליזים החב־רתיים והחדווה הטבעית לא ידעתי מעולם, לא משום שלא הרגשתי צורך בכך, אלא מתוך העדר יכולת והזדמנות לכך. חי הייתי בתנאים כאלה, שלא הניחו מקום לחיי חברה עליזים ומענגים. והנה בבת אחת שינוי כזה בחיי! יצאתי פתאום מבדידותי ונכנסתי לחיי חברה, משתתף ולוקח חבל בהם מהבוקר עד הערב. כל הימים, לרבות הערבים והלילות אתה נמצא במחיצת אנשים כמוך ובסביבה שכל כולה יהודית וכשתרצה — אף עברית. כלום יש לך טובה והנאה

גדולות מחיים כגון אלה? משום כך היה לי כה צר שימים אלה לא נתמשכו יותר.

החיים כאן היו בדרך כלל עליזים ושמחים. את דאגות הגוף והנפש השלכנו מאחורי גוונו — וכי מה היה לנו לדאוג אם לחמנו ומימינו ניתנים לנו ואפילו בשפע? כאן היו זנים ומפרנסים אותנו ועלינו היה חלף כך לעבוד ולחזור ולעבוד. סדר היום היה כזה: בבוקר, בחמש, קמים היינו, אם על ידי התעוררות עצמית ואם על ידי אחת העלמות. קמנו, רחצנו פנינו וידינו, ניקינו את בגדינו, שוחחנו, צחקנו ושרנו ונחפזנו ללכת, בשש בערך, לאכול פת שחרית — כוס קפה לבן ומתוק על ידי מיץ אבטיחים מבושלים ותתיכת לחם הגונה. בשש בדיוק יצאנו לעבודה. משך העבודה היה לרוב משש עד אחת עשרה וחצי, ועיקרה: עידור בגן, כלומר חפירה במעדר לשם ערוגות. העבודה כשלעצמה היתה משעממת ומטילה אימה וביחוד שלא היתה קלה כל עיקר. שהרי לא קלה היתה עלי ועלינו עבודה רצופה בת חמש שעות ומחצה, כי כן לא התרגלנו לעבודה כמות זו. היה עלינו לעמוד שחוחים כל הזמן ולתקוע את המעדר לתוך האדמה, להשליך הנחפר למעלה וכה חוזר חלילה.

לקח חשוב ביותר: כל הסובר שהיהודי לא נברא לעבודות מעין אלה אינו אלא טועה ומטעה. בכלל אין עבודה קשה בעולם שאין האדם בכלל והיהודי בפרט מוכשר ומסוגל לה. כל אדם וכל אחד, שהנהו רק שלם בגופו ובאבריו, הריהו יכול לעבוד בכל עבודה שבעולם. העיקר הוא הרצון לעבוד, ההחלטה החופשית לכך, כלומר, כשאין מאלצים אותו לעשות עבודה זו, וכן צריכים לכך עוד רגש שאינך עובד לריק והעבודה היא מועילה באמת. ואם לך כל התנאים האלה אין לך דבר נעים בעולם מעבודה כזאת.

היינו עובדים בצוותא ודבר זה הקל בהרבה את הקושי בעבר־דה. בתוך העבודה היינו מתווכחים, מפטפטים, משיחים, מתקוטטים, שרים, צועקים ואף מחרפים. עשינו כל זאת אך ורק בכדי להסיח את לבנו מעצם העבודה ולהעסיקו בדברים אחרים. באופן כזה „ממיתים" היינו שעות מרובות עד שלא הרגשנו בזמן העובר עלינו במהירות והשעון עשה לשמחתנו קפיצות גדולות ביותר. מה שעושה ההרגל אצל הפועלים העובדים מקדמת דנא והרגילים לכך כל ימי חייהם, עשינו אנו באמצעים מלאכותיים. לא אחת אמרתי אל לבי: לולא האידיאל המחזיק אותנו כאן ומעניק לנו אומץ לב ורצון חזק להתמיד — ספק אם היינו יכולים להמשיך בעבודה בתנאים כגון אלה. ואף אירע לנו, שנזדמן לנו לעתים לא לעבוד יחד או נמצאים היינו בהלך

רוח מדוכדך, אז היתה העבודה לנו לעייפה ולמעמסה ואז מה ארכו לנו השעות!

ארוחת הצהריים ארכה מאחת עשרה וחצי עד אחת. באותו זמן היינו מתרחצים, מנקים את עצמנו, לעתים נחים ואף ישנים, או כותבים וקוראים או סתם משתטחים על התבן באסם. האכילה עצמה לא גזלה זמן רב. ברם הרבה זמן הלך לאיבוד בהליכה ובשיבה ממקום האכילה. בשל איבוד זה של זמן לא יכולנו הרבה פעמים לנוח. האוכל היה בהחלט לא רע וגם לא טוב ביותר. הובטח לנו למשל בשר והדבר לא קויים. היינו מקבלים מרק שמן עם תפוחי אדמה או גריסין ובתור לפת שוב תפוח־אדמה, תרד, או חסה ושאר ירקות. רק במקרים יוצאים מהכלל מקבלים היינו לביבות. מכל מקום תמיד עוזבים היינו את השולחן ואנו שבעים, כלומר הכרס שבעה גם אם לא שבע הרצון. העבודות נשתנו מפעם בפעם. במשך הזמן הקצר שעשינו כאן עסוקים היינו, מלבד בעבודות שהזכרתי, גם בפריקת לבנים וטעינתן. העברת פחם מהקרון לעגלות ולהיפך, זריקת מלח וזבל מלאכותי תוך מעשה החרישה וכיוצא באלה העבודות. תדירה ביותר היתה העבודה בעידור; האדמה מלאת אבנים או הרגבים שהוצאת בעמל רב קשים וכבדים היו. לעתים היתה העבודה באגמים ובמקומות רפש וסחי ואתה טבעת עד הברכיים. כאבו לנו הגב והמפרקת. אולם כל אלה לא דיכאו את רוחנו ואדרבה כל העבודות העלו ארוכה לנפשותינו וגם לגופינו וחיזקו אותנו. אמרנו: סוף סוף אין זו העבודה הנעשית כאן בנכר אלא הכנה לעצם הרעיון וטרקלין לעבודת העתיד בארצנו. העיקר לפנינו עתה: להתלמד ולהתרגל לעבוד, בכדי שלא נצטרך, בבואנו ארצה, להתלמד על חשבון העם והארץ. משום כך לא היה איכפת לנו שאחרים מרוויחים על ידינו ופעולתנו מכניסה להם רווחים הגונים. מטרה זו היא שהאירה לנו כל הזמן ואם עבדנו כאן בכל העבודות הרי לבנו היה במקום אחר ורחוק — בארץ ישראל משא לבנו.

עם תום העבודה שבנו הביתה, מתרחצים, מתאספים, משיחים, מקריאים, מתווכחים ודנים בעניינים שונים ומרובים. קבוצתנו היתה מורכבת מארבעה בחורים וחמש עלמות. היחס בין הבחורים לבחורות היה מצויין. אנו הקימונו קורס עברי למתחילות ואני הייתי למורה. אבל האמת ניתנת להיאמר שאלה לא התעניינו ביותר בלימודי עברית אלה. בשעות ששבו מעבודתן ביכרו להתקשט וללכת לטיול במקום ללמוד או להכין שיעורים. אף בשעה שהופיעו בשיעורים לא שמו לבן להם: האחת נמנמה, השניה קראה רומנים, השלישית פיהקה וקשה מאוד היה להסביר להן כי לשם לימוד העברית יש צורך

בשקידה מרובה וכן יש להקדיש לזה זמן לא מעט, על חשבון נעימות החיים. לקורס שלנו לאגדה הופיעו רק שתיים מהחברות, לאה ופרל־מוטר. אלה התענינו במיוחד ותמיד הופיעו. אף היה לנו קורס מיוחד בן סעיפי לימוד מרובים, כגון: אגדה, תלמוד, תנ"ך, היסטוריה, אנג־לית, קריאה בספרים וכיוצא בזה.

הקבוצה הצטיינה גם בסדריה ובנקיונה. בכל יום עשה מי שנועד לכך, את הסדרים והיינו חיים בידידות ובריעות ובכלל היתה האחוה נסוכה עלינו. מבשלים היינו קפה. אז היה האחד תורם סוכר, השני קפה והעלמות: לחם. תמיד היינו שרים ואלה הדהדו מחדרינו בשכבנו ובקומנו. וכך חיינו חיי חלוצים להנאתנו ולאושרנו.

סופה של באר שבע

ביקשנו לשבת בשלווה בבאר שבע, כלומר להישאר כאן זמן רב והנה קפץ עלינו רוגזו של האחד במאי 1919 והביא עלינו מהפכה שלמה בחיינו ובעבודתנו בכלל. יודעים היינו, כי אין אנו אלא שכירי יום ורשות לו לבעל האחוזה לבוא ביום בהיר אחד ולומר לנו: אי אפשי בכם ולכו באשר ישאכם הרוח. אולם שיערנו ואפילו בטוחים היינו, שלאחר שיראה בעבודתנו המועילה והטובה לו ממילא ישאיר אותנו לזמן ממושך. והרי הוא צריך לעבודות אלה. ובאמת לא היתה לנו ולו שום סיבה לתלונה ותואנה להתמרמרות. אנו עשינו כמיטב יכולתנו את העבודות בחצר ומחוצה לה, אפילו וידענו שכל עשייתנו כאן היא ארעית ואך לשם לימוד העבודה בכלל והחקלאות בפרט. משום כך לא סירבנו מעולם מלעבוד עבודות, שלא ידענו עליהן תחי־לה. סוף סוף, אמרנו בלבנו, נתרגל לעבודה, ותהא מה שתהא, ובלבד שנישאר פה ולא נצטרך לעזוב וללכת לחפש ולבקש אדון אחר. כמעט אפשר לומר שעבודותינו היו גרועות מאותן שעשו הפועלים האחרים אצל בעל אחוזה זה. אף ההתנהגות עמנו היתה גרועה. בכל זאת לא התמרמרנו וקיבלנו הכל באהבה, לפי שחביבה היתה עלינו העבודה כשלעצמה. אף הקבוצה, כיחידה חברתית, למדה את עצמה לדעת במשך הזמן. כל אחד הכיר יפה את השני והמגע בין כולנו היה אהוב ורצוי. ביותר היתה האחווה מצוייה בין ארבעתנו. יחד אכלנו ושתינו וכל שחסר היה לאחד השלים האחר. הימים עברו בשיחות, ויכוחים, חילופי דיעות ולפעמים בריקודים, קפיצות ומיני התעמלות שונים. אף למדנו ולימדנו, הקראנו וקראנו ספרים ומאמרים טובים. בקיצור: חיינו פה בקבוצה היו חיי דוגמה של חלוצים אמיתיים ובעלי אידיאל חברתי.

ולמה נרמה את עצמנו? מי מאתנו לא יכול היה להישאר בווינה ולהתפרנס מכל מיני פרנסות שמהן התפרנסו אז צעירי עמנו וביחוד מאגירת־מזונות — מי לא היה מוכשר לכך? וכנודע מכניסה פרנסה זו הרבה יותר מעבודת האדמה ואף מעניקה לעוסקיה חיי רווחה וכבוד, מלבושים נאים, דירה נאה ומטבעות מצלצלים בכיס. אמנם, אף בהיותנו בווינה לא עשינו זאת. מכל מקום עסקנו בווינה בתורה ובלימוד. ואם בכל זאת מאסנו בכל אלה ובאנו לכאן לעבוד בכל העבודות הקשות והמאוסות ולהתהלך בידיים מלוכלכות, בבגדים בלים ללא זמן נאות לנוח ולהרהר וביחוד ללא זמן יתר להתפלסף, כפי שמורגלים היינו — הרי היתה בכך משום התמכרות לשם איזה רעיון. והוא הדבר שהקסים אותנו והחזיק אותנו כאן על אף כל הדב־רים המגרים שבאו מבחוץ. והנה בעוד אני רוקם חזונות וחלומות לעתיד מתמוטט בבת אחת כל הבנין רב הפלאות.

בעצם היום הראשון לחודש מאי היה הדבר. לא עבדנו באותו יום, — כפועלים שבתנו וחוגגים היינו יחד עם שאר פועלי העולם חג אינטרנציונלי זה. בשעת סעודת הצהריים נודע לנו שהיום יש בשר. שמחנו על כך, שמיום היותנו פה לא עלה בשר על שולחננו וחיכינו איפוא בכליון עיניים ל„מעדן מלכים" זה. ברם הבשר לא בא לדאבון לבנו וביחוד דאב הלב לראות שלאחרים נותנים בשר. ויהיה הדבר לפלא בעינינו. הלכנו ושאלנו את הסוכן על מה עלה לנו כך, והשיב שהדבר נעשה בשל מיעוט הבשר. הוספנו והבענו השתאותנו: מדוע ניגרע מאחרים, שהרי בעבודה איננו נופלים מאחרים. לתמהוננו אמר לנו: אם אין הדבר כשר וראוי בעינינו יכולים אנו ללכת.

לשמע דיבורים כאלה נועצנו יחד מה לעשות והחלטנו לדרוש פיצוי ואם לאו — להכריז שביתה. התחילו ויכוחים ארוכים בינינו, זה בכה וזה בכה. החלטנו שחיים יסע לווינה וידרוש אם יימצא מקום עבודה אחר בשבילנו. אנו המשכנו לעבוד בלא לפצות פה. ואכן, כפי שחזינו מראש הצטער הסוכן והיטיב את המאכלים, נתן לנו חלב במקום קפה, בשר שומן ולחם רב. סבורים היינו שלא יתן לנו ללכת, כי הרי צריך הוא לנו. למחרת היום, כששב חיים עם הידיעה, שנמ־צאה לנו עבודה במקום אחר, בקבוצתו של מוסברג, שמחנו. החלטנו לכן להודיע לבעל הבית שלנו, כי אם יבטיח לנו עבודה לזמן רב הרי טוב הדבר ואנו מוכנים ומזומנים להישאר. אם לאו, הרינו שובתים והולכים לדרכנו. להפתעתנו השיב לנו: הרי שכרכם לפניכם ואתם חופשים לכם ללכת!

הרבה צער גרמה לנו תשובה זו, לתומנו סבורים היינו, כי לא

יתן לנו ללכת וימלא כל משאלותינו, שלא היו גדולות ומרובות, לטובה. והנה... צר היה לי על קבוצתנו שתתפרד ותחדל מהיות. מיצר הייתי על דירתנו זו, שמלאה היתה רוח עברית לאומית ויהודית ומקושטת היתה בתמונות בעלות תוכן יהודי. בבת אחד פרחה נשמתה של אותה דירה שהעניקה לנו במשך ימים מרובים כל כך הרבה אחווה, אהבה וריעות. באותו יום שלאחר הצהריים נשארנו בבית. גשם ירד בחוץ ואף ניסינו להתנחם בכך שהסוכן אולי יינחם בו מהחלטתו ולא יתן לנו לעזוב וביחוד שהגיע קרון פחם ולא היה מי שיפרק אותו.

אני התחלתי להסיר מן הכתלים את הקישוטים והתמונות ולחבוש את צרורי וחפצי, בכדי להיות מוכן לדרך למחרת הבוקר. עצוב הייתי ובלבי מועקה, שלא בנקל יעלה בידינו להתיישב במקום אחר. ואפילו אם יעלה הדבר בידינו הרי נתחבר לקבוצה אחרת, גדולה יותר ואנו נבלע בתוכה ולא נדע כי באנו אל קרבה. אחת ידעתי, כי דירה כזו עם כל הנועם הכרוך בה לא נשיג בשום מקום אחר. דבר מה גדול ניטל ממני. נתרוקנה פנימיותי. חלל נתהווה בלבי שבבת אחת נגוזו חיש מהר כל תקוותי. מי יודע היכן ומתי נוכל להמשיך עבודתנו. והרי כה הרבה חלומות נקשרו בבאר שבע זו! למחרת בבוקר, כשעמדה כל הקבוצה ושרה הרהרתי בלבי: לא הרי בואי לכאן כצאתי. כאן טמנתי לא מעט מחלומות נעורי ולעולם לא אשכח את הימים גדושי החוויות שבכאן. באתי לכאן הוזה ויצאתי פועל — זה היה שכרי חלף האכזבה.

14.5.1919

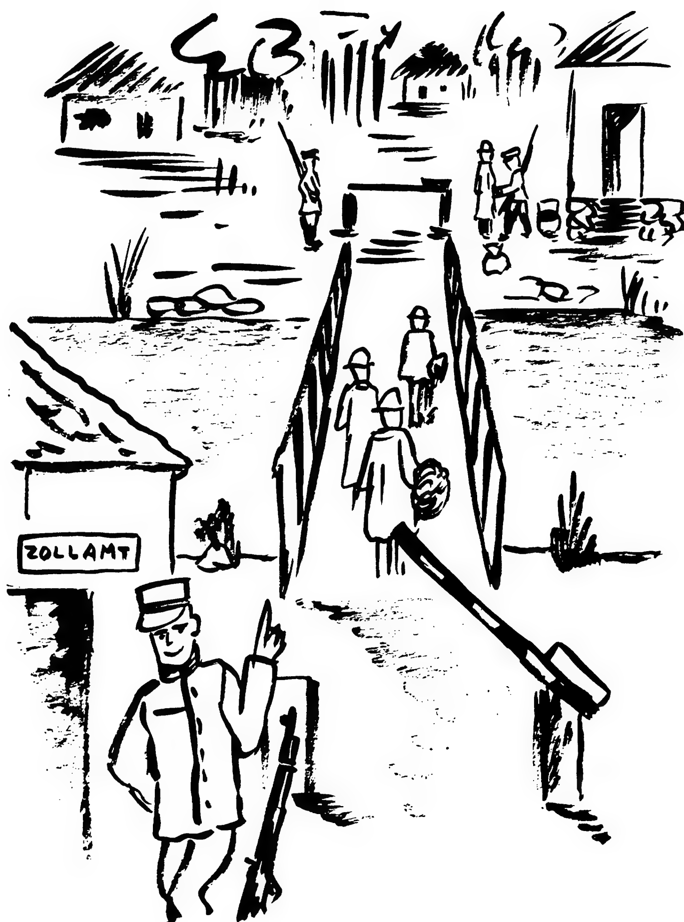
כעבור 3 שבועות בערך אחרי התרוצצויות ודין ודברים מייגע בינינו ובין המוסדות הציוניים בווינה זכינו לצאת למקום הכשרה עצמאי בסביבת וינה בשם „קירלינג" (מקום נופש וקיט לווינאים).

על „קבוצת קירלינג" יסופר בקובץ „עמק זיו", המוכן אתי בכתובים.

תם ולא נשלם

דפדפת

אלבום־תמונות

הגבול בין שתי העיירות

גמילות חסד־קאַסע

משמאל: 1. אברהם חיים שוורץ, 2. שמואל מלמוד, 3. **פסח גודלנברג.** באמצע ולשמאל: 4. שמעון קרדונסקי (בארץ), 5. מטיס פוליקמן, 6. יעקוב פקר, 7. פלוים יודל, 8. השמש, ישראל וכסלר (בפנה). מימין: 9. **פרויקה** שכטר, 10. מוטיל סדובניק, 11. שמואל גרוסמן. משמאל **שורה עליונה:** 12. מוטיל ברוכים, 13. הרץ שכטר, 14. שמואל... 15. שלמה נסיש, 16. **אהרון...** 17. יוסיל שמש, 18. איציק ליכטמן (בתו כאן), 19. מיכל **אקרמן,** 20. **פניה** ויסמן, 21. איציק פישמן, 22. נטע יקיר, 22. צליק מיטוזר, 23. **יוסף וכסלר,** 24. יעקב פסח.

מכבי

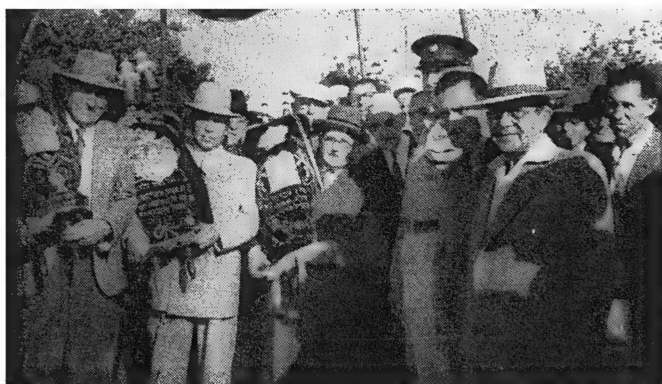
באמצע ולימין: 1. פריזר, 2. יעקוב יורמן, 3. מאיר מייזלר, 4. מאיר ליכטיג, 5. ליטמן וכסלר, 6. משה אקרמן, 7. דוד בגרר, 8. יצחק מייזלר. מלמעלה ולשמאל: 9. זאב בגרזר, 10. יצחק גוטמן, 11. חנה בוגורוד, 12. משה פריזר, 13. יעביץ ישראל, 14. חיים חזין, 15. דוד בקרמן, 16. צבי גיזס. למטה: 17. מרדכי גורנשטיין, 18. חנה צימלסון, 19. איציק ויסמן, 20. יוסף בנדרובסקי, 21. אברהם ויצמן

יידישער אַרבעטער־קראַנקן־פאַראיין

1. גולדשטיין
2. נחמן קירשנר
3. אליקום שיבלמן
4. נטע רויטר
5. יעקיל קרופניק
6. דוד רויטמן
7. מאיר להפגוט
8. זרח וכסגיסער
9. נח לרנר
10. משה לימונציק

הנחת אבן הפינה בשיכון פקר, ט״ז באב תשט״ו

חגיגת הכנסת ספר תורה בשיכון פקר. י״ט ניסן תשכ״ג

הקדושים

1. שורה ראשונה מימין לשמאל — חסר השם.
2. הישיש ר׳ בנימין בן מאיר אידלמן.
3. מאי קיסלביץ.
4. הישיש ר׳ נפתלי בן יעקב טרכטנברג.
5. ראשי העסקנים.

ארבע מריצות מלאים שלדים ועצמות הקדושים
על ידם כשלושים אנשים ונשים

בני נובוסליצה שחזרו מטרנסניסטר אוספים את השלדים ועצמות הקדושים שמצאו פזורים בשדות הסביבה ויביאום ל„קבר ישראל״.

אצל יוצאי נובוסליצה נמצא צילום־זוועה זה. הואיל שאי אפשר להעתיקו — מביאים אנחנו רק העתק מהכתוב.

בית הכנסת בשיכון פקר

הנוער משתרש בשיכון פקר

השלט בכניסה לשיכון

מקים השיכון ברמת השרון — אורח המועצה

יום ג. — מרדכי פקר ורעיתו, מפרו לימה המבקרים בישראל היו אתמול אורחי המועצה המוקמית ברמת השרון.

מ. פ. מיוצאי נובוסוליצה ברסרביה, תרם לפני עשר שנים 50.000 דולר להקמת שיכון להנצחת הוריו ויהודי נובוסוליצה שהושמדו על ידי הנאצים ימ״ש. בשיכון שנבנה ברמת השרון על אדמת הק״ק שוכנו עולים יוצאי נובסוליצה שהגיעו לאחר הקמת המדינה.

בקבלת הפנים במועצה נוכחו גם חברי הועד של יוצאי נוב. בישראל. את האורח ביר [ראש המועצה מר חכם, שהודה לו על תרומתו להקמת השיכון הנאה הזה בתוך המושבה. דברי ברכה השמיע גם ד״ר א. רבינוביץ, יו״ר הועד י. מ. אידלמן וחנה למדן שמסרה על כמה מפעלים שהועד יוזם: הוצאת ספר נובוסוליצה, קופה לעזרה הדדית ועוד. מר פקר הודה למברכים.

22 במאי 1962 **על המשמר**

חנה למדן וב"כ „על המשמר" יהושע מרכוס

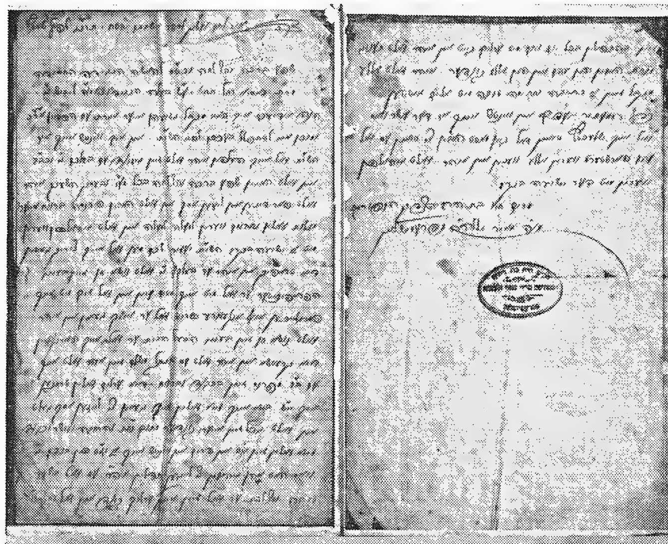
קבלת הפנים לנדבן מר מרדכי פקר בשיכון, 1962.5.20

מסירת סמל לנדבן ע״י יושב ראש המועצה מר חכם. 20 במאי 1962

הנדבן מבקר במועצה המקומית

אגרת האדמורית בת ר' מאיר מפרישמילן

אגרת של האדמו״רית מרים חיה בת הרב הצדיק המפורסם מו״ה מאיר זלה״ה מפרעמישלאן

ב״ה אור ליום ו'. עש״ק לסדר וישבתם בטח. תרנ״ג. לפ״ק שאטץ

שפע ברכה והצלחה וכט״ס להאשה הנגידה החסידה מרת ראסי רחל תחי' ע״ש בעלה הנגיד וכיום ליבוש נ״י. הנה עודיאכם איך האָב מקבל גיי וועהן אייער אגרת עם הפדיון א ר״כ ומוכן אני להתפלל בעדכם לפני השי״ת. אין איך ווינטש אייך אויך השי״ת זאל אייך העלפען איהר זאללט זיין געזינד עם בעלכם נ״י וכב״ב אין זאלט האבן פרנסה ברווח אייערז מזלות זאלן נתרומם ווערען למעלה למעלה אין זאלט גיהאלפען ווערין מיט א ישועה בקרב השי״ת יעזור לכם מען זאל אייך צירקגעבן די טראפיק אין איהר עם בעלכם נ״י זאלט נושא חן זיין בעיני הרפופינאטער ער זאלל מיט אייך מיטיב זיין אין זאל זיך מיט אייך פערגלייכען אויף אַקלענערע פרייז זאל ער געבען אין זאלט נושא חן זיין בעיני הבעל הבית ער זאל אייך פערדינגען דיע קרעטשמע אין איהר זאלט עס בנקל משלם זיין איהר זאלט אייך עם ב״ב מפרנס זיין בכבוד וברווח.

דיע ערלים זאלען טרינקען אַסך יי״ש ביא אייך זיע זאלען אייך געבען ציע לעזען אסך געלט. אין זאלט מגדל זיין אייערע קינדער מתוך נחת והרחבה ועושר וכבוד זיע זאלען זיין גיט אין פרים. אין וויטש אייך אמז״ט פין בנכם נ״י וואס האט אנמעהויבען צי לעגן תפילין יה״ר עס זאל בשעה טובה ומוצלחת ער זאל זיין אַ ערליך קינד אין זאל מתפלל זיין בהתפילין בכל יום ויום מיט ערליכקייט אין איהר זאלט תענוג ונחת האבען פין איהם אין פין אללע קינדער. איהר זאלט אללע מקבל זיין א כתיבה וחתימה טובה מיט אלים גיטען. כ״ד המעתיר בעדכם אין ווינטש אייך אז דע רעושר וואָס וויל אייך שלעכטץ טיען זאל קיין מאכט האָבען צי טיען עס זאל איהם פערשטעהרט ווערין אללע וועגען אין איהר זאלט גיהאלפען מיט דער ישועה בקרב.

מרים חיה בת הרב הצדיק המפורסם מו״ה מאיר זללה״ה מפרעמישלאן

פסה"ד של אב"ד דק"ק לבוב ר' צבי הירש אורנשטין בענין חלוקה בין הצדיק מויזניץ, ובין הצדיק מקוסוב. תרס"ה.

העתק אות באות מגוף פסה"ד מהרב הגאון האב"ד לבוב יע"א

ב"ה

הן היו הדברים האמורים עפ"י דעת תורה בדבר הדו"ד בעניני אה"ק אשר בין הרב הצדיק מוישנצא ובין הרב הצדיק מקאסעב ע"י בכ' אחרי הגישו תעצימותיהם לפני וערכו טענותיהם זה לעומת זה. הרב הצדיק מקאסיב לו המשפט לרשת משרת הגבאות בכסף תרומה אשר ירימו בני ישראל ל"ד. להחיות נפש אלה היושבים בארץ ד' והקדישו מחיתם לתורה ועבודה ובכל מקומות ממשלתו של אביו הרה"ג נבג"מ יעמוד הוא תחתיו תדלכהן בעבודת הצדקה הזאת בקביצות הכסף והן לחלקו כסף המורם ע"י הרה"ג מבעש מחציתו שייך לווישנצא ומחציתו לקאסיב.

במארמיראש יתנהגו כמקדם בכל המקומות אשר נתנו לקאסיב יתנו גם עתה ואשר נתנו לווישנצא יתנו גם עתה. וכן בחלוקת הכסף לעניי ל־ג (?) גוש באקאווינא שייך להרב הצדיק מווישנצא לבד ואין לקאסיב שום זכות בגוש הזה. ובעד זה מתחיב הרב הצדיק מווישנצא לת לקאסיב לצורך הכולל שלו בשנה ראשונה סך אלף ר"כ במזומן. מאתים ר"כ עד חג השבועות הבע"ל דהאי שתא. ובכלות שלושה חדשים מאתים ר"כ ואחרי עבור שנה הראשונה אינו מחויב לתת רק שמונה מאות ר"כ לשנה כל שלושה חדשים רביעית הס"כ הזה. כל העניים היושבים באה"ק מילדי או אזרחי באקווינא מחויב הרה"צ מווישנצא לתת להם יאקסין (?) כמכסת הנפשות גם לאלה אשר אנשי אמוני קאסיב יחשבו ולא יבדילו בין איש לאיש חלילה.

אלה האנשים אשר התפקדו מימים מקודם בכולל קאסיב ואחרי כן חסו תחת צל ווישנצא ישיבו כעת למקומם ולמנינם הראשון ועל הרבה"צ מקאסיב לספחם לכולל שוב ולתת למו יאקסין כמכסת כאחד מן הכולל שלו, ולא יהיה להם הענין הזה למכשול לגרוע חינם חלילה ואין להאנשים האלה שום טו"מ אל הר"הצ מווישנצא. בהערכת הקדימה יתנהגו כמנהגי שאר הכוללים.

אלה שמות הערים השייכים לכולל קאסיב לפקוד עליהם הה"צ מקאסיב; קאסיב קיטיב, סטופטשעני, פיסטיאן, קאלימייע, פופטשפיו (?) נאדבורנא, לאמשין, אוטוניע, דעלאטין, זאבלטוב, קילאשקוויץ אייסצ דיונא (?' הורו דנקא, בראטשין, טיסמניץ, יגאלניצא, סה"כ שבעה עשר ערים ובנותיהם שייכים להערים האלה. ומלבד אלה המקומות אין לקאסיב שום יד וזכות בהמקומות העומדים תחת פקודת הה"צ מווישנצא ..... (חסר) לשלוח או לעשות גובה להשיג ולהשחית גבולו אף בדבר שפתים, אם יש הפישקיס אשר קבעו מקאסיב במקומות אשר אינם שייכים להם הפארעיין (?) מחויבים מקאסיב להסירם משם, וכן חלילה לאנשי ווישנצא העומדים על משמרת העבודה הזה לעשות מעשה בהמקומות המפורשים למעלה השייכים לקאסיב להשחית נחלת הה"צ מקאסיב וגם מתחיבים אנשי ווישנצא להסיר משם תו"מ הפישקעס שהיו להם שמה עד עתה. כל הכסף אשר יובא לווישנצא ממקומות השייכים לקאסיב מחויבים לקבלם ולהחזירם לקאסיב מלבד מעות יחידים המשלח ממקומות האלה ע"י ווישנצא אינם מחויבים לשלחו לקאסיב, וכן יעשה בכסף אשר יבוא לקאסיב מהמקומות השייכים לווישנצא.

כל העניים היושבים באה"ק מכל המקומות והסביבות הנ"ל השייכים לקאסיב על הר"צ מקאסיב לתת תו חלקם בהיאקסין כשאר עניים של כולל קאסיב ולבלתי להבדיל בין איש ואלה אף לאלה אשר אנשי אמוני וישנצא ימנו. איש אשר יקבל חלקו בכולל אחד אין לכולל קאסיב ולא לכולל ווישנצא לתת לו חלוקה למען לא יגרע חלק שאר העניים. חלילה חשבון הוא לאחד מאנשי הגבאים להרע ולהשחית לרעהו בדברי... טינא ידוע ? ודבר עלוב בני אדם להטותם לחפצו ולהסירם... מאחרי רעהו ואם יבוא איש בערמה בתחבולות שוא ומרמה ובמחתרת יבוא בלשון רכיל להשבית האדם ולעורר מדנים לא יאבה ה' סלוח כי נפשו הוא חובל וקבע את קוב־עיהם נפש או ימשיך ? במעוז השלום אגודתו לבל ימוט ? העושה שלום ישפות שלומו לו ולזרעו אחריו עד עת יריע תרועות המבשר בקול ואומר שובו בנים לארץ לתלפיות עינינו תחזינה ויחדיו כל קהל ישראל נעבוד ליתב"כ ברננה באין מפריע בב"א יום ב. לסדר ואהבת לרעך כמוך 20 למספר בני ישראל תרס"ה ? לפ"ק פה לבוב יע"א.

צבי הירש אורנשטיין, חותם במקום שלו.

Bojan. (Die Hochzeitsfeierlichkeiten i. Großrabbinerhause Friedmann.) Am Samstag, den 20. d. nehmen die Festlichkeiten aus Anlaß der Vermählung der beiden Enkel des Großrabbi aus Bojan ihr Ende. Unsere kleine, sonst so geruhsame Ortschaft machte in den letzten zwei Wochen eine Umwälzung durch. Tausende von Gästen aus Nah und Fern mußte sie täglich beherbergen. Denn wenn auch die Hochzeit im Rabbinerhause zu Sadagura, wohl wegen der Nähe der Landeshauptstadt in der weiteren Oeffentlichkeit mehr Beachtung fand, so hatten doch die Feierlichkeiten in Bojan für die jüdisch-orthodoxen Kreise ungleich größere Bedeutung, da bekanntlich das Haus Friedmann in Bojan die älteste Linie der berühmten Familie Friedmann darstellt. Unter feierlichem Gepränge, in Anwesenheit zahlreicher Rabbiner des In- und Auslandes, sowie einer nach Tausenden zählenden Anhängerschaft fand am vergangenen Freitag die eigentliche Trauungszeremonie statt. Das Gedränge im Städtchen war ein derart großes, daß der Platz vor dem Schlosse, wo das Baldachin aufgestellt wurde, von einem Gendarmeriekordon unter Kommando des Wachtmeisters Salner, abgesperrt werden mußte. Das Städtchen hatte an diesem Tage Flaggenschmuck angelegt. Es war ein leuchtend schöner Tag und die festlich geputzte Menge, worunter die Damen der Rabbinerfamilien eine besonders interessante Gruppe bildeten, bot ein farbenreiches Bild. Viel bemerkt wurde die Schönheit des jungen Brautpaares. Die Braut, eine niedliche Blondine von 17 Jahren, ist die Tochter des Rabbi Israel, des zweitältesten Sohnes des Großrabbi, während der Bräutigam, Mottel Friedmann, ein bildhübscher starker Jüngling mit aufgeweckten Zügen, der Sohn Rabbi Nachums, des ältesten Sohnes des Großrabbi ist. Der Bräutigam erfreut sich wegen seines vornehmen Wesens und seines vielen, auch weltlichen Wissens eines großen Ansehens. — Am darauffolgenden Sonntag fand das Hochzeitsdiner statt, zu welchem auch Vertreter der Bezirks- und Ortsbehörden erschienen waren. Man bemerkte u. a. den Landesgerichtspräsidenten Pietu in Begleitung des LGR. Jasilkowski, sowie Landesregierungsrat Trahl. Die musterhafte Ordnung, die bei den Hochzeitsfeierlichkeiten herrschte, ist besonders dem Brautvater, Rabbi Israel zu danken, der die Leitung des gesamten Arrangements inne hatte und der immerzu bemüht war, daß alle, auch die Minderbemittelten und Armen, zu den Festlichkeiten zugelassen wurden und an den Festessen teilnehmen konnten. — Die Festtage im Großrabbinerhause zu Bojan werden den Bewohnern unseres Städtchens noch lange in Erinnerung bleiben. — Aus Anlaß der Genesung des Kaisers fand eine Loyalitätskundgebung statt. An die Kabinettskanzlei des Monarchen wurde folgendes Telegramm gesendet: „Im Auftrage aller heute aus Anlaß des Hochzeitsfestes unserer Kinder hier versammelten Großrabbiner und Israeliten aus allen Ländern der glorreichen Monarchie, sowie der Nachbarmonarchie Rußland, erlauben wir uns, einem Herzensdrange aller folgend, unserer aufrichtigsten Freude über die glückliche Genesung unseres geliebten Monarchen Ausdruck zu geben. Wir flehen zu Gott, es möge dem allgeliebten Monarchen die Gesundheit noch viele Jahre zu unserer aller erhalten bleiben. Israel Friedmann und Nachim Friedmann als Eltern des Brautpaares."

כתבה בעתון אלגעמיינע צ׳ערנוביצר צייטונג על החתונה של שני נכדי הרבי מבויאן. תרע״ד — 1914

ירושלים
1958 25
2 ו'

לכבוד
מזכיר קבוצת עובדים
"קירלינג".

חברים שלום כפרד"י

מאד נעים לי לקבל מתנה נאה ומקורית
כספר תולדות "קבוצת קירלינג".
הנני מרגיש לא רק השלום והבריאות בשלמות
המשפחה [illegible] לדין קורות בחומר המעניין שאוצר
עמכם [illegible] ובפרט המאמץ הזה בקרבת [illegible]
הכרת את אשת המשקיף [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

מכתב שפרינצק לקבוצת קירלינג

ולקיימות את ה-Arbeitsgenossenschaft - קבוצות קירלינג.
הפכתם [illegible] גם לשם קבוצה של-[illegible] [illegible] והשגה.
[illegible] בזו השמחה. "קבוצה" הרי היא משהו לא [illegible] [illegible]
[illegible] זה הדבר לספק את הכל-חשוב ללוה.
[illegible] הגמה [illegible] שלא תהיה ההסתדרות "שבדלנית" "קבוצתית"
עד-כדי שהלכו לגור במסגרת של תנה [illegible]...
כפי שאתה רואה [illegible] אותו התלמוד [illegible]
[illegible] [illegible] בלי עד כדי קריאת בן [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible].

השתלמות [illegible] לשמירת הלמוד [illegible] [illegible]
המסורת וההרגל.
אני [illegible] לכם את השנה הזה [illegible] עוד יזכרו לנו
לשנה בו נפגשנו.

שלכם יוסף שפרינצק

נ.ב. אני שמח שהמועד [illegible]
לו את [illegible] - [illegible] נא כן

מכתב שפרינצק לקבוצת קירלינג

שר החקלאות

ירושלים כ"ח באייר תשי"ט
5 ביוני 1959
1112

לכבוד
מר יוסף פיקר
רמת השרון.

ח.נ.,

קראתי בעיון את מכתבך ואת הקטעים המצורפים אליו. אין ספק, כי יש חשיבות רבה לחומר היסטורי מתקופת ראשית העליה השלישית, ובענין אקרא את החוברת "ילקוט זיר". אשר להצעת הכינוס - לא אוכל להיות יוזם שלו. גם בכינוס ההכשרה בהולנד הייתי אורח בלבד. אני מגיע לרמת השרון ביום רביעי בערב. אם הנך מעדיף את הפגישה ברמת השרון, תוכל לבקרני בביתה של בתי ביום רביעי בערב. הנני מוכן גם לבקרך בביתך, אם זה נוח לך.

ב ב ר כ ה,

ק. לוז
שר החקלאות

אגרת שר החקלאות קדיש לוז למזכיר קבוצת קירלינג

„HERZL-KLUB" jüdischer Volksbildungs-Verein

Wien, II. Untere Augartenstraße 11.

Ernste Zeit darf nicht von ernster Arbeit abhalten.

Juden!
Lernet die Sprache der Ahnen,
Sie ist die Seele Eures Volkes;
Studieret seine Vergangenheit
Und Ihr werdet die Gegenwart verstehen;
Beteiligt Euch an den Bestrebungen Eures Volkes,
Ihr schmiedet seine Zukunft.

Sämtliche Kurse beginnen in der Woche vom 18. bis 23. Oktober 1915.

Gegenstand	Vortragender	Zeit	Bemerkung
Hebräischkurs I (Anfänger)	Herr **N. Siegelbaum** Ex-Leiter der Schule in Drohobycz	Montag und Donnerstag von 8—9 Uhr	Für Mitglieder K 3.— monatlich Für Nichtmitglieder K 3.50 monatlich
Hebräischkurs II (Vorgeschrittene)	Herr **N. Eck**		
Zionistisches Seminar	Herr **Dr. Hermann Kadisch**	Dienstag von 8—9 Uhr	K 2.— für die Dauer d. Seminars ca. 8 Wochen
Jüdische Geschichte	Herr Lehrer **M. Schwertfinger**	Donnerstag von 8—9 Uhr	Für Mitglieder frei

Hebräische Fachgruppe: Jeden Samstag Vortrags- und Diskussionsabend.

In Vorbereitung:

Seminar: Herr Prof. Dr. **Willy Stein**. Palästinakunde: Herr **Adolf Böhm**.
Soziologie: Herr Dr. **Paul Weisengrün** Jüd. Literatur: Herr Dr. **J. Schipper**.

Einschreibungen täglich v. 8–9 Uhr abends.

Jeder Jude soll dem „HERZL-KLUB", jüdischer Bildungsverein, angehören.

Mitgliedsbeitrag 50 Heller.

אגודה לתרבות „הרצל־קלוב" בוינה בימי מלחמת העולם הראשונה

ב״ה

קול צהלה
גילה שמחה לפ״ק
אטיניא

שלום וברכה וכט״ס לכבוד ידידי הנגיד החסיד נ״י

מהולל שם ד׳ אקרא על כל הטוב אשר גמלנו והגיעני
ליום מועד כלילת בתי המהוללה

מ״ת העני תחי׳

עב״ג החתן המהולל יקר הערך

כמר אהרן שליט״א

בן הרה״ק מוה׳ נחום שליט״א בהרה״צ הק׳
המפורסים מוה׳ יצחק שליט״א מבויאן

והחופה תהי׳ ברצ״ה למזל טוב ובשעה טובה ומצלחת
ביום ועש״ק בהעלותך ה׳ סיון הבע״ל פה אטיניא.

לזאת בקריאה של חבה אקרא נא לבוא לקחת חבל
בנועם שמחתי ולהתעלס אתנו באהבים והשם הטוב
יהי׳ בעוזרי שתהי׳ שמחתי שלימה ושמחתי יושפע
רב ברכות ושובע שמחות עלינו ועל כל אחב״י
ונזכה לראות בנוה אפ״ין ובבנין ירושלים עה״ק
על תלה בב״א.

ידידו דו״ש מעתיר בעדו וכל טוב סלה

הק׳ חיים בהרה״צ מוה׳ דוד זצלה״ה

דרוק קנאללער עט זאהן פסטעפישל.

הזמנה לחתונת נכדו של ר׳ יצחק מבויאן ואוטוניה

Comandamentul trupelor regale Române
din Bucovina.

Permis de eșire din țară № 322

În urma cererei înregistrată la Nr. 474 din 12/12 18
și pe baza aprobărei Domnului General Comandant al Diviziei 8ª, Noi Maior [illegible] cu Ion, Pretorul Diviziei, autorizăm pe D-l Iosif — de ani 22 de naționalitate evreu originar din Baiau cu ultimul domiciliu in Cernăuți
însoțit de soția — de ani
copii — de ani
și servitor — de ani
a părăsi țara prin punctul Nepolocăuți pentru care are voe a călători cu trenul de la Cernăuți până la Viena având voe a lua 10 Kgr. bagaje, constând din rufe, albituri. Se va controla la graniță.

Data plecărei din Cernăuți va fi 16/28 Decemvrie 1918.

Pretorul Trupelor Române din Bucovina

Maior

Societatea tipografică bucovineană, Cernăuți

הדרכון צ׳רנוביץ וינה בדרך לעליה. 1918

צ׳רנוביץ — בירת בוקובינה

תחנת הרכבת בעיירתנו נובוסליצה

בית־ספר ממלכתי מעורב יהודי־רומני בנובוסליצה

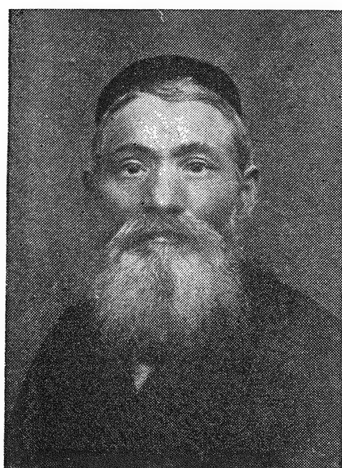
חיל בתוך המשפחה — בחופשה מהצבא

לוחמים יהודיים בשרות הוד מלכותו הקיסר פרנץ יוזף

המהגר הראשון מעיירתנו בשנת 1900
לאמריקה

חבר הקהילה פסח מיילין

אם הבנים (1900)

המורה הראשון יצחק ויסטויב
1913

המורה הראשונה טובה בבית הספר
1913

ילידת נובוסליצה, וחניכת הגימנסיה
על שם צבי חיות בוינה רחל פ—ר
נספתה בדרכה לארץ בסבץ יוגוסלביה
1941

משפחה כפרית, 1904

וקבצנו יחד. אחרי 30 שנות פרידה. 1950

יוצאי נובוסליצה בהר הכרמל, 1923

יוצאי נובו. המשק בהיבנותו, 1930

יוצאי נובוסליצה בגידול ירקות על אדמת נשר (1924—1929)

יוצאי נובוסליצה בגידול ירקות על אדמת נשר—יעזור (1924—1929)

יוצאי נובוסליצה בענף הלול בשנת 1960

בני משפחה שהוגלו לטרנסניסטריה ולא חזרו

תוכן הענינים

חלק ג׳

אספקלריה

רשימת התמונות

טכסט

למזכרת מפרידתנו שולח לך תמונה זו שלך שמחה.
בוינעוועטורא 17/19 אוקטובר 1927

1. רייגס שמעון; 2. בילימש נפתלי; 3. בילימש חנה לבית רייגס;
4. רייגס שמחה. שורה שניה: 1. רייגס פריידה לבית קנישקובסקי;
2. רייגס יצחק משה; 3. רייגס מלכה; 4. רייגס מלי לבית לכטמן.
שורה שלישית: 1. רייגס ביירל; 2. רייגס אסתר; 3. רייגס אלקה;
4. רייגס מרדכי; 5. רייגס אריה.

סדר פסח בוינעווענטורא — קולומביה 27/19 למאי 1927

שורה ראשונה מלמטה מימין לשמאל: 1. חנה וינפוס; 2. דוצה וינברג; 3. חיה אדלמן. שורה שניה: 1. —; 2. —; 3. ד"ר לנדאו; 4. ד"ר גינזבורג; 5. —; 6. —; 7. —. שורה שלישית: 1. —; 2. גרינברג פריצי; 3. גרינברג אסתר; 4. —; 5. מירובסקי לוסי; 6. —; 7. —.

השמות מתחת לתמונות; א. שורה ראשונה מימין לשמאל: 1. נ. סובלמן; 2. ל. גוקובסקי; 3. ה. וקסלמן; 4. א. שטרוסברג. שורה שניה מימין לשמאל: 1. ו. ויזר; 2. י. לרנר; 3. ג. גורביץ; 4. ל. פקר; 5. י. טפר. שורה שלישית מימין לשמאל: 1. מ. פרנק; 2. פ. גוקובסקי; 3. א. כהן.

מורי ביה"ס תרבות: 1. המורה הרליך; 2. המורה זלצמן; 3. המורה גרינברג; 4. —; 5. המורה פרלמן־ויסמן; 6. המורה פלמינגר.

שמות לא ידועים

עומדים: 1. ל. ויזנטל; 2. מ. פרנק; 3. גלברג. באמצע: ו. ויזר; ל. גוקובסקי.

בנות חסידים

מימין לשמאל שורה א: 1. טפר שרה; 2. גמבורג אלה; 3. מלכזון אטיה; 4. אדלמן רבקה. שורה שניה: 1. שכטר לאה; 2. קושניר מלכה; 3. שולמית בת שבע; 4. לכטמן בת שבע. שורה שלישית: 1. אידלמן שרה; 2. מורגנשטרן שרה;; 3.

תיקוני־טעות

בעמוד 30 3 שורות למטה כתוב מנגנון עצום שהורכב למלטה צריך להיות הורכב למטה בלי ל׳.

בעמוד 58. בכותרת למטה במקום הבורגנית צריך להיות ההבס־בורגית.

בעמוד 63 בקטע על החול למעלה במקום „ומשחיר" צריך להיות ומשתיר הלאה בשורה 4 אותה השגיאה ומשתיר ולא ומשחיר. כביצה ולא כביעה.

בעמוד 139 מתחת לתמונה חייל בתוך המשפחה צריך להיות בחיק המשפחה.